CĂLUŞUL

ANTOLOGIE DE STUDII

CONSTANTIN STANCU

Editura TIPARG

CONSTANTIN STANCU

CĂLUȘUL

Antologie de studii

Editura "TIPARG"
1997

Prefaţă

Lucrarea domnului Constantin Stancu este un studiu temeinic asupra ceea ce s-a scris în cultura românească, urbană înainte de toate, asupra Căluşului.

Căluşul, un foarte vechi obicei popular de Rusalii, marchează începutul verii. Din ceea ce ştim până acum, a fost răspândit în zona de şes a Munteniei şi Olteniei şi uneori şi din Moldova şi, numai sub forma mai nouă culturală de "Căluşer", în Transilvania.

Ca şi sărbătorile de peste an, obiceiul marchează, de fapt, începutul unui anotimp, vara. În formele lui vechi şi autentic populare pe care le-am mai putut cunoaşte şi care probabil că mai există şi astăzi în unele locuri, jocul a putut să fie folosit şi ca rit de vindecare a bolilor, mai cu seamă a anumitor deficienţe nervoase. A fost însă, în formele lui autentice pe care le-am mai putut încă cunoaşte, fără îndoială o mare petrecere populară, la care participa întreaga comunitate, uneori întreaga zonă, cu care ocazie, ca şi în cazul colindătorilor, căluşarii treceau din casă în casă pentru a ura gospodarilor belşug. De la această formă populară străveche, Căluşul a intrat în cultura generală românească şi a fost folosit de către mişcările de valorizare a culturii populare ca o marcă a specificităţii etnice româneşti, după cum în domeniul muzicii, tot ca marcă, a fost folosită de către învăţaţi şi Doina.

Pentru a pune în deplină valoare culturală această marcă a culturii noastre populare, Căluşul a devenit obiect de reflecţii cărturăreşti, de studii ştiinţifice. De aceste studii despre Căluş se ocupă în esenţă lucrarea Dlui Constantin Stancu.

Este, de fapt, un corpus a tot ce s-a spus despre Căluş în cultura scrisă românească spre a reflecta importanţa lui pentru cultura populară românească. Importanţa acestei mărci a specificului culturii noastre populare a fost scoasă în relief după ce jucătorii de Căluş din Pădureţi - Argeş au câştigat prin jocul lor străvechi premiul I la Concursul organizat între cele două războaie la Londra de către "International Folk Music Council".

De fapt, studiile ştiinţifice asupra Căluşului au început în cultura scrisă românească o dată cu informaţiile pe care le dă despre el Dimitrie Cantemir şi continuă cu studiile de specialitate ale diferiţilor învăţaţi români care au studiat cu interes şi pricepere cultura orală. Trebuie menţionat aici, în primul rând, folcloristul Simion Florea Marian, cu studiul său folcloric, apoi numeroasele menţiuni ale istoricilor care folosesc obiceiul ca argument pentru

legătura culturii noastre populare cu vechea cultură geto-dacă şi cea greco-romană.

Apoi, pe lângă prezenţa lui în literatura de specialitate folcloristică şi etnografică, nu trebuie omise lucrările coregrafilor şi, în sfârşit, studiul complet şi foarte temeinic al cunoscutului etnograf clujean Romulus Vuia. De fapt, studiul său, care trebuie neapărat cunoscut pentru a ne da seama de valoarea culturală profundă a obiceiului, este cea mai temeinică lucrare de etnologie culturală asupra Căluşului.

Un loc care merită a fi menţionat aparte îl ocupă şi studiile celor care l-au şi practicat ca dans în cadrul echipelor de valorificare scenică a obiceiurilor populare. Printre aceştia aş menţiona pe coregrafii Gheorghe Popescu - Judeţ, Petre Bodeuţ şi Constantin Costea. Acesta din urmă, lucrând la Institutul de Etnografie şi Folclor, a studiat din perspectiva ştiinţifică modernă acest obicei.

Printre toate lucrările ştiinţifice despre Căluş, lucrarea domnului Constantin Stancu ocupă un loc aparte, pentru că ne dă o imagine nu asupra Căluşului ca fenomen cultural, ci asupra literaturii despre Căluş, ca fenomen ştiinţific al culturii scrise româneşti. Alcătuită pe baza unei cunoaşteri temeinice a tot ce s-a scris, prezentând ceea ce s-a scris nu numai cronologic, ci şi structuralist, lucrarea merită să fie remarcată în chip special şi să fie un început pentru alţii care se vor ocupa de fapte sau de fenomene de cultură populară şi care doresc să cunoască aceste fenomene nu numai nemijlocit, prin oralitatea lor, ci şi mijlocit, prin ceea ce studiile de specialitate au avut de spus despre ele.

În aceasta constă valoarea deosebită a lucrării domnului Constantin Stancu, şi tipărirea ei, sunt convins, va fi un exemplu şi pentru alţi cercetători care ar putea să ne ofere astfel de lucrări despre literatura fenomenelor şi faptelor de cultură populară.

Prof. Univ. Dr. Doc. Mihai POP

Preface

"Călușul" ("The Horsie") is an ancient folk custom for the Whitsunday time, making the begining of summer time. It has been, in its very authentic forms it has come down to us up to present-day, a great folk party in wich the qhole community took part, sometimes the whole area, and on this occasion just like in the case of the Carol singers, "The Horsie" ("Călușul") lads passed from house to house to greet people for good crops and prosperity.

From this very old folk form. "Călusul" has penetrated in the Romanian general culture and it it has been used by the artists, people meant to give a new value to the folk culture as a distinct mark of the Romanian ethnical specifity.

In order to throw some more light on its cultural value, "The Horsie" has become an object of scientific studies and stylistic, as well.

In fact, these have begun in our written culture with information inherited from Dimitrie Cantemir, about this specific "Căluș" and they have deeply studied the Romanian oral culture. Here we can mention, first of all, the folklore scholar Simion Florea Marisn, with folklore study, as well as many other studies and essays and refferences belonging to other historians that use this custom as a motif (orground) of the relationship and link of our folk culture with the ancient Geto-Dacian and Greek-Roman one.We have not to leave out the complete and very serious study of Romulus Vuia, a wellknown ethnograph from Cluj-Napoca, Transylvania.

Among all the scientific essays the "Căluș", the paper of. Mr. Constantin STANCU holds a special place, because it gives us a comprehensive image on the literature about the "Căluș", as a scientific phenomenon of the Roumanian written culture, a mirror of basic knowledge of all that has been written on the matter so far, presenting everything written not only chronologically but structurally, as well.

Profesor Mihai POP, Ph. D.

Préface

Le ”Căluș” (le petit cheval) - une coutume populaire très veille - marque le commencement de l'été. Il dans les formes authentiques que nous avons pu encore connaître - sans doute aucun - une grande fête populaire à laquelle participait toute la communauté, parfois toute une région et à l'aoccasion de laquelle les ”călușari” (ceux qui dansait le ”căluș”) allaient - de même que les ”colindători” - d'une maison à l'autre pour faire des voeux de prospérité. A partir de cette forme populaire très ancienne, le ”căluș” est entré dans la culture générale roumaine et a été utilisé par les mouvements de valorisation de la culture populaire comme une marque de la spécificité ethnique roumaine. Pour mettre dans toute sa valeur culturelle cette marque de notre culture populaire, le ”Căluș” est devenu aussi l'objet des réflexions des érudits et des études scientifiques.

En fait, celles-ci ont fait leur apparitions dans la culture roumaine écrite avec les détails que Dimitrie Cantemir donne le ”căluș” et continue avec les études de spécialité des différents érudits roumains qui ont étudié avec intérêt et compétence la culture orale.

Il faut mentionner à ce propos-en tout premier lieu-le folkloriste Simion Florea Marin et son étude folklorique de mêne que les nombreuses mentions des historiens qui utilisent la coutume en tant qu'argument pour attester les rapports de noutre culture populaire avec la vieille culture géto-dace et la culture gréco-romaine. Nous ne devons pas du tout omettre les travaux des chorégraphes et, finalement, l'étude exhaustive et très fondée du célébre ethnographe Romulus Vuia de Cluj-Napoca.

Entre touts le ouvrages scientifiques sur le ”căluș”, l'ouvrage de Monsieur Constantin Stancu occupe une place privilégiée parce qu'elle nous donne une image vaste sur la littérature concernant le ”Căluș” en tant que phénomêne scientifique de la culture roumaine écrite, reflète une connaissance solide de tout ce qu'on a écrit à ce sujet et présente ce qu'on a écrit non seulement chronologiquement mais aussi de manière structuraliste.

Prof. univ. dr. doc. Mihai POP

TIBERIU ALEXANDRU

JOCUL CĂLUŞARILOR

Jocul căluşarilor are în linii generale următoarea înfăţişare: Dansatorii depun în prealabil un legământ să joace laolaltă un număr de ani (şapte ori nouă), să respecte cu stricteţe disciplina impusă de tradiţie şi să dea ascultare conducătorului, numit obişnuit vătaf. Echipa este alcătuită dintr-un număr impar de dansatori. Unul din ei, "mutul", e mascat. Este bufonul trupei; altădată însă se pare că a avut un rol însemnat. El poartă în mână o sabie de lemn, pe când ceilalţi căluşari poartă un băţ. Căluşarii îmbracă un costum anumit. Opincile le sunt prevăzute cu pinteni sunători,iar picioarele - uneori şi mijlocul - le sunt înfăşurate cu panglici sau curele de care sunt cusuţi zurgălăi ori clopoţei. Trupa duce cu sine un "steag": o prăjină în vârful căreia se află basmale, panglici colorate şi un mănuchi de ierburi de leac: pelin şi usturoi verde. Scene de tămăduire, ca cea descrisă de Cantemir, s-au putut nu o dată vedea. De asemenea, întreceri - de astă dată artistice - între echipe care se întâlnesc din întâmplare în aceeaşi localitate. De aici decurge şi seriozitatea cu care echipele de căluşari se pregătesc. Fiecare caută să aibă figuri cât mai frumoase şi cât mai grele, ceea ce duce la o permanentă şi vie activitate de creaţie coregrafică. Dansul se compune dintr-o "plimbare" în cerc care alternează cu multe figuri, din ce în ce mai complicate. Are o dinamică particulară şi este deosebit de spectaculos. Odinioară muzica acestui stăvechi dans era cântată din fluier sau din cimpoi, apoi din vioară, din două viori şi mai ales din vioară acompaniată de cobză (mai rar din ţambal). Melodiile alternează necesităţile desfăsurării dansului: "Plimbarea" alternând cu "Floricica" şi cu alte dansuri, fiecare cu multe figuri, cu multe nume cunoscute doar de jucătorii echipei respective, după un cod propriu(...)

Eliberat de funcţia magică de altădată, jocul căluşarilor a fost preluat şi valorificat în vremea din urmă de o seamă de echipe artistice de amatori şi profesioniste. Este unul din jocurile care obţin cele mai mari succese, atât în spectacole, cât şi în diverse competiţii coregrafice,atât în ţară, cât şi peste hotare.

TIBERIU ALEXANDRU

CĂLUŞUL

Dansul ocupă un loc insemnat în folclorul românesc. Strâns legat de manifestările multiple ale vieţii, repertoriul coregrafic s-a dezvoltat, specializându-se şi diversificându-se. O seamă de dansuri sunt rituale, indisolubil legate de anumite datini şi obiceiuri. Capra, Brezaia, Turca, Ursul, Căiuţii şi altele împodobesc şi înveselesc sărbătorile de iarnă, Paparuda invocă ploaia, Drăgaica oficiază un însemnat rit agrar, jocul căluşarilor a păstrat până în zilele noastre o complexă semnificaţie magică (el este concomitent dans de fertilitate, de profilaxie şi tămăduire). În ciuda timpului, poporul a păstrat multe dintre aceste dansuri străvechi datorită caracterului lor teatral, frumuseţii şi valorii lor artistice. Ele au pierdut în mare parte întelesul de odinioară, prefăcându-se cu timpul în dansuri de petrecere. Căluşul zilelor noastre, despovărat de credintele şi superstiţiile de altădată, este un joc spectaculos, de mare virtuozitate şi măiestrie coregrafică. El se dansează în diferite ocazii festive (nu la o anume sărbătoare de peste an). (....) Căluşul, dispărut în Moldova cu mult înainte, pare să fi lăsat urme în unele jocuri sărbătoreşti de virtuozitate de acolo. (....) Dansurile sărbătoreşti sunt de obicei de linie, dansatorii ţinându-se cu mâinile încrucişate la spate. Paşii, deosebit de iuţi, croşetează parcă în fugă o migăloasă horbotă. Fetele şi femeile, deşi au jocurile lor, se prind din ce în ce mai des în dansurile bărbaţilor, vădind tendinţa de a le preface în dansuri mixte. **CĂLUŞUL** (2), bine păstrat pe meleagurile Olteniei, a rămas în exclusivitate un dans bărbătesc. El presupune o echipă bine organizată, care s-a antrenat îndelung spre a-l stăpâni cum se cuvine (....)

DUMITRU ANGHEL

DIN TAINELE CĂLUŞULUI

(Însemnări din discuţia cu vătaful Dumitru Tudor)

Jocul căluşului ţine trei zile, de Rusalii, ceata dansatorilor merge în curţile gospodarilor, joacă cât mai frumos, iar ritmul devine, de la o casă la alta, tot mai viguros. Căluşarii sunt însoţiţi de un "mut", îmbrăcat cu ţoale zdrenţuite şi murdare(poartă o fustă verde sub care ţine ascuns paloşul de lemn), este broşcovit pe faţă, pe mâini cu roşu şi mormăie ca un urs sau urlă ca un taur: oabreau!

Cu multe zile înainte de Rusalii, căluşarii se strâng la marginea satului, într-un loc ferit şi fac pe ascuns repetiţii, cu vioristul şi cobzarul. În fine, de Rusalii, dimineaţa, toţi dansatorii vin la viorist acasă, îmbrăcându-se în port căluşăresc. Ei poartă clopoţei la picioare, sunt încinşi peste cămăsi cu bete, încât nu-i mai recunoşti. Urmează depunerea jurământului. "Mutul" face grăbit aşa-numita numărătoare, trecând de la un căluşar la altul, le mormăie ceva nedesluşit la ureche, apoi se trage înapoi şi strigă poruncitor: Hăp-şa!". Vătaful îi răspunde prompt: "Hăp-şa!", întorcându-şi faţa de la mut, porneşte la pas şi înmânează fiecărui căluşar câte un fir de pelin şi de usturoi, pe care aceştia îl mestecă în gură. Apoi, solemn, el rosteşte: "Jur să joc în credinţă, să nu părăsesc căluşul trei zile!". "Mutul" repetă textul după care jură şi căluşarii: "Jur că voi juca în credinţă şi voi asculta comenzile vătafului şi nu voi părăsi căluşul!". Jurământul se depune pe steag (o prăjină de lemn, dreaptă, în vârful căreia se află o batistă cusută cu fluturi, în care se leagă pelinul şi usturoiul stâns de căluşari după ce au rostit textul jurământului), în mare taină, fără martori. La terminarea ceremoniei de legământ, vătaful se întoarce cu faţa spre jucători şi le strigă chemarea: "Hăp, hăp, hăp, hălăi şa!" (de trei ori), la care toţi jucătorii răspund în acelaşi fel. Se repetă chemarea vătafului ca o rugăminte, ca o poruncă, şi ridicându-se ciomagul deasupra capului, se strigă aspru: "Hăp-şa!". Stegarul înalţă steagul, jocul porneşte, încep figurile, vătaful jucând în faţa cetei, mergând de-andaratelea şi chiuind mereu, în tactul trepidant al muzicii: "Hăp-şa!Hăp-şa!". După jocul început în curtea casei unde s-a depus jurământul, ceata de căluşari porneşte prin sat, iar oamenii găzduiesc cu plăcere căluşul. Gazda îi întâmpină pe căluşari cu daruri(sare, usturoi, făină)care sunt puse la mijloc, iar aceştia încing jocul. Apare "mutul" care se repede cu sabia scoasă

la mulţime, ţipând: “Abreacau!”. Oamenii se retrag cu strigăte sălbatice de veselie şi spaimă. “Mutul” scoate paloşul de lemn şi mormăie bestial, se roteşte în jurul căluşarilor, turnând peste ei lapte şi albuş de ou. Căluşarii îşi reiau jocul, iar ritmul clopoţeilor se sincronizează cu tactul rigid şi intens al viorilor şi cobzei. “Mutul” opreşte jocul în hazul mulţimii, împreună cu vătaful şi un căluşar travestit în femeie (purtând mască de carnaval), interpretează “scena cu cocoana”, cuprinzând câteva momente: aducerea ploconului, udatul cu apă, după care, în râsul tuturor, “cocoana” intră în casă, iar “mutul” o strigă disperat. Se repetă chemarea: “Hăp-şa!, Hăp-şa!”, interpretându-se dansuri căluşăreşti, specifice locului, timp de o oră. În încheiere, se împarte celor de faţă usturoiul, căluşarii intră în altă curte, repetând spectacolul.

În “spargerea” căluşului, ceata încinge un joc îndrăcit la care pot să comande toţi căluşarii (nu numai vătaful), timp de o oră. Ceremonialul se desfăşoară în ascuns, ca şi depunerea jurământului. Dansatorii se alini-ază în ordinea în care au jucat de-a lungul celor trei zile, vătaful le împarte pelinul şi usturoiul păstrat în batista steagului; cu ochii închişi, toţi poartă cu mâna dreaptă prăjina, fac cinci paşi în faţă, la comandă o aruncă şi fug şapte-opt paşi înapoi, spre a fi dezlegaţi de jurământ, după care se îmbrăţişează frăţeşte. Prăjina se lasă timp de o săptămână pe locul unde a căzut, după care fiecare căluşar primeşte câte o aşchie ca amintire. Căluşarii vin la răspântie, la hora satului, unde tinerii joacă şi ei horele lor mai domoale şi participă cu consătenii lor la o petrecere, până în zorii zilei.

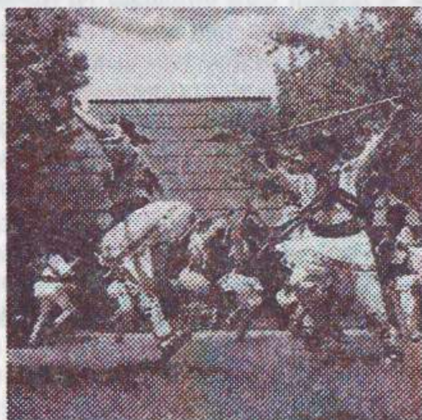

C. ARGATU ARGEŞANU

Adevărata bogăţie

Cultura arhaică

(. . .)Cultura arhaică a ţăranului român înseamnă cu totul altceva decât se înţelege prin folclor. Învăţatul italian Giulio Carlo Argan observa că noi ar trebui să vorbim nu de "folclor", ci de civilizaţie ţărănească. Iar un alt italian, scriitorul Giorgio Bassani, privind frescele Voroneţului, spunea, făcând o butadă, că pridvoarele bisericilor noastre, prin picturile lor(şi se referea la sugestiile antiotomane introduse de zugrav) jucau pentru români rolul pe care îl joacă în lumea modernă ziarele. . . În această remarcă trecătoare, Bassani a sugerat, fără să-şi dea seama, un mare şi copleşitor adevăr: pentru ţăranul român ziua(căci de acolo vine cuvântul ziar) a fost mereu un reflex al eternităţii. Aceasta înseamnă smerita bogăţie de simţire a ţăranului român: certitudinea identităţii. Adevărata bogăţie rămâne identică mereu cu ea însăşi, nu caută să iasă cu orice preţ la iveală şi nici nu se trufeşte, fiindcă ştie că va veni ceasul său. Iar lumea trăieşte azi un moment spiritual care are nevoie, din ce în ce mai invederat, de acele bogăţii pe care însăşi atitudinea plină de bunăvoinţă le-a salvat şi le-a păstrat intacte. (Şi Căluşul face parte din acele bogăţii arhaice păstrate).

CĂLUŞARII

Jocul căluşarilor se întâlneşte în mai multe părţi ale ţării, diferind ca formă şi denumire. În montarea aceasta s-a folosit materialul cules de la renumitul vătaf al căluşarilor Grigore Stan din comuna Pădureţi, regiunea Piteşti, de la tinerii căluşari Ciobanu Gavrilă şi Ilie Gheorghe.

Jocul căluşarilor din comuna Pădureţi şi din întreaga Muntenie este construit pe mişcări de dans începând cu plimbări care se execută de câte ori este nevoie pentru odihna dansatorilor, paşi de pinteni, sărituri şi tarapanale (bătăi fracţionate), care se combină în diferite feluri, obţinându-se o varietate de mişcări. Executarea acestui dans cere o pregătire tehnică, fiind un dans greu din punct de vedere tehnic. Dansul căluşarilor se face cu genunchii grupaţi şi tot timpul în semiflexiune, iar partea de jos, sub genunchi, este deschisă, tălpile fiind în poziţie de aşteptare. La executarea pintenilor, însă, tălpile iau poziţia a şasea de caracter.

Recomand instructorilor care îşi vor propune să monteze acest dans să studieze cu foarte multă atenţie materialul descris.

Dansul descris este executat de 16 băieţi, dar poate să fie executat de 14, 12, 10 sau 8 băieţi.

Descrierea costumului

Dansatorii poartă o cămaşă albă, cu cusături pe piept. Partea de sus a mânecii, manşetele şi gulerul sunt terminate cu dantelă. Cămaşa se poartă în iţari albi. Se îmbracă şi o fustiţă creaţă, cu aceleaşi motive ca la cămaşă, cusută în partea de jos cu dantelă de jur-împrejur, la fel ca la guler. Încins cu un brâu de care sunt prinse de jur-împrejur alte bete mai înguste şi lungi cât fusta. Tot pornită de la brâu, din faţă, până în spate, în diagonală, se pune o betea lată, colorată. La brâu, în partea dreaptă, se pune o batistă colorată. În picioare se poartă opinci căluşăreşti, cu pinten, iar fluierul piciorului vine îmbrăcat cu ciucuri coloraţi, lungi până aproape de opinci. Pe cap se poartă o pălărie mare, împodobită cu multe mărgele şi paiete, iar în spate atârnă până la talie zeci de panglici colorate.

În mâna dreaptă se ţine bâta, de care căluşarul e nelipsit.

GHEORGHE BACIU, GHEORGHE POPESCU-JUDEŢ

JOCUL CĂLUŞARILOR

Multe dansuri au un pronunţat caracter social, sunt în legătură cu anotimpurile, cu muncile agricole, ca: "Drăgaica(. . .), Jocul căluşarilor din timpul Rusaliilor, rit de vegetaţie şi de vindecare de boala ielelor, sânzienelor sau Rusaliilor(. . .). Din dansurile noastre, ca şi din cântecele noastre, se desprind cu claritate trăsăturile principale ale caracterului poporului nostru. Vigoarea şi vioiciunea, exuberanţa şi veselia sunt fundamente atât pentru jocurile bărbăteşti, cât şi pentru cele mixte, căci de fapt nu distingem în dansurile româneşti deosebiri prea mari între jocurile bărbăteşti şi cele de fete. În general există prea puţine dansuri de fete pe tot cuprinsul ţării. Fetele joacă alături de flăcăi, femeile alături de bărbaţi, atât la horă, cât şi la brâu. În părţile Oltului, în comunele Perieţi şi Bacea, echipele de căluşari - femei se iau la întrecere cu cele de bărbaţi în zilele de Rusalii (. . .)

Jocul căluşului a dat naştere unei familii întinse de jocuri, care reprezintă stilul căluşăresc cu toate însuşirile. Acest stil de joc, propriu unei părţi din Muntenia, caracteristic prin bătăile dure şi rapide, pinteni mărunţi la pământ şi în aer, cuprinşi în formule ritmice extrem de complicate, le întâlnim la joncţiunea fostelor judeţe Olt, Teleorman şi Argeş, renumite pentru generaţiile de căluşari. Horele Murguleţul, Joiana, Hora lui Martin şi altele, de pe Valea Cotmenei, sunt modele perfecte de jocuri cu origine căluşărească. (. . .)

În majoritatea jocurilor româneşti, executarea figurilor se face cu predilecţie pe o singură parte, având acelaşi picior activ. De obicei, dreptul este piciorul activ, iar stângul, piciorul de sprijin. Chiar în jocurile de mare virtuozitate(...), în Căluşul din părţile Piteştiului şi Teleormanului, executarea şi repetarea cu regularitate a mişcărilor se face pe acelaşi picior. Această asimetrie se justifică prin deplasarea continuă într-o singură direcţie a cercului sau semicercului, ca la horă, sârbă şi brâu, unde piciorul activ este mereu dreptul. (. . .)

În jocul căluşarilor, fiecare interpret se sprijină cu o mână în ciomag, iar cu cealaltă în mâna vecinului. La jocul de Brâuleţ şi Bătuta din Oltenia, sau la Brâuleţul din Muscel, fiecare jucător se prinde cu braţele în chimirul sau betele vecinului, în timp ce picioarele execută mişcări fluturate în aer, salturi pe loc, pinteni sincopaţi sau bătăi în contratimp. Şi aici se poate vorbi de sprijin fix, care ajută pe jucători în executarea figurilor. (. . .).

În dansurile cu obiecte, cum sunt ciomegele la Căluş, sucitoarele la jocul Sucitoarele din Feleac, bota sau bâtele din jocurile ciobăneşti De botă din regiunea Târnavelor, Bâtele şi Vârtelniţa din raionul Caransebeş, mătura de la jocul Mătura din Banat, sabia la jocul Drăgaica din judeţul Teleorman etc., mişcările braţelor depind de posibilitatea de a mânui obiectul respectiv. Ciomagul, bota sau băţul nu sunt numai un sprijin pentru salturi, ci şi un element decorativ şi un simbol. Unele din ele sunt lucrate din brad şi sculptate cu măiestrie de jucători.

Ţinuta corpului în dansul românesc este dreaptă, liniştită şi mândră. Corpul nu execută întoarceri precipitate, aplecări rupte sau schimbări bruşte dintr-o atitudine în alta. Răsuciri de trunchi pline de vioiciune întâlnim în jocurile bătute Murguleţul şi Joiana de pe Valea Cotmenei, în jocul Bărbuncului din Sălcuţa-Beclean, iar aplecări mari în faţă şi pe spate găsim în Fecioreasca din Făgăraş, în Căluşul argeşean, vlăscean şi teleormănean şi în Brâul din munţii vâlceni (. . .).

În Căluşul din regiunea Piteşti, poziţia picioarelor este deschisă. La tropăituri, genunchii sunt îndoiţi. Mişcările de tarapana ale Sârbei din Căluş se execută cu tălpile picioarelor deschise în poziţia 1, a II-a şi a III-a.

OVIDIU BÂRLEA

DANSUL POPULAR, SPECIFICUL LUI ÎNTRE CELELALTE ARTE

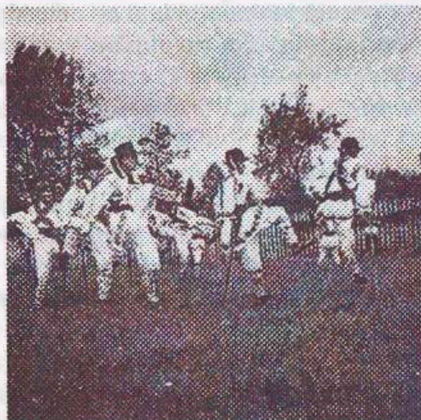
(...) Dansul popular mai păstrează aureola de odinioară, cu toate că stera cultică i s-a restrâns aproape până la extincţie, cel puţin pentru unele zone europene, mai cu seamă în sectorul vestic. Îndeosebi cel românesc se distinge prin valenţe neaşteptat de complexe şi, ca un corolar, printr-o bogăţie de primă mână care îl aşază printre cele dintâi în ierarhia europeană. Fără a cădea în exagerări etnocentriste, dansurile româneşti se desfăşoară pe o gamă atât de multiformă, încât repertoriul nostru depăşeşte vizibil pe al celorlalte popoare europene ca bogăţie de forme şi nuanţe, iar faimosul căluş (căluşar) stă până azi ca o apariţie izolată şi întrucâtva anacronică în repertoriul european, cu toate că dansuri din aceeaşi familie, mai exact din aceeaşi specie coregrafică, se întâlnesc şi în alte părţi ale continentului. Explicaţia trebuie căutată în coordonatele istorice ale culturii populare româneşti, în primul rând în vechimea incontestabilă a jocurilor, continuatoare ale celor tracice, cu multe infiltraţii mediteraneene, apoi în poziţia centrală a regiunilor româneşti faţă de curentele culturale din apusul şi sud-estul Europei, la noi fiind deopotrivă de caracteristice atât în jocurile de grup, cât şi în cele de perechi, de factură vizibil mai nouă. Prin factura sa mai arhaică, mai "primitivă", dansul s-a dovedit mult mai propice decât limba în a păstra aspectele străvechi, vehiculate neîncetat numai pe cale orală (termenul este impropriu în acest sector şi poate fi folosit numai în accepţia sa încetăţenită în folcloristică ca fiind sinonim cu "tradiţional", în opoziţie cu ceea ce este fixat prin scris). Evoluţia în limbă e mai precipitată, adesea însoţită de salturi care periclitează continuitatea tradiţiei în unele sectoare culturale, ca să nu mai amintim de pierderea limbii în favoarea alteia mai evoluate, cum atestă din plin istoria europeană. De aceea, pare mai verosimilă transmiterea unor mişcări coregrafice din antichitate acolo unde viaţa populară nu a suferit tulburări mari. S-a semnalat astfel că faimoasele dansuri din antica Gades - astăzi Cadix - executate în Roma de acele "improbae Gaditanae", atât de lăudate de Marţial, Juvenal şi Plinius, nu ar fi decât modelele continuate până azi în Andalusia de aşa-numitele Fandango, "Malaguena" şi altele care constituie podoaba repertoriului spaniol. De asemenea, o inscripţie din nordul Beoţiei de pe vremea lui Caligula afirmă despre o figură locală proeminentă că, între altele, "a practicat cu

sfinţenie dansul syrtos moştenit din strămoşi". Or, dansul syrtos este până astăzi cel mai răspândit printre greci şi se poate bănui că el nu e o simplă continuare de nume. Prin analogie cu limba şi cu celelalte sectoare ale culturii populare, s-a afirmat şi la noi, încă din secolul al XVIII-lea, că unele dansuri, în primul rând căluşarul, ar fi moştenire latină, după unii continuând practicile acelor faimoşi preoţi ai zeului Marte, Colii Salii, după alţii comemorând răpirea Sabinelor. Supoziţia trebuie părăsită, faptele confirmând o realitate mult mai veche, tracogetă, în orice caz preromană(...) Încă din vechi timpuri, arta coregrafică atinsese culmi neaşteptate faţă de stadiul cultural de atunci, căci descripţia lui Xenophon nu mai lasă loc îndoielilor. Dansul ajunsese un grad de rafinare care îi permitea debitarea pe scenă însoţit de recuzita dramatică necesară, în măsură să stârnească şi printre spectatorii elini, în ciuda pornirii lor de a subestima tot ceea ce venea da la "barbari". Prilejul l-a oferit banchetul dat de regele trac Seuthes în cinstea celor zece mii la întoarcerea lor în patrie. "După libaţii,tracii se ridicară şi începură să joace cu armele lor; săreau în aer cu o mare uşurinţă, fluturau în mâini pumnale, iar la sfârşit, unul dintre dansatori îşi loveşte partenerul. Toată lumea credea că l-a rănit, căci omul a căzut la pământ, dar nu fără îndemânare. Paphlgonii strigară din răsputeri. Învingătorul, după ce şi-a despuiat de arme tovarăşul învins, ieşi cântând cântecul lui Sitalkas, în vreme ce alţi traci îl duceau pe pretinsul mort, care, dealtfel, nu păţise nimic". Pasajul dezvăluie o îndemânare coregrafică înrudită cu cea atestată de căluşarii noştri până în vremea din urmă. Cu prilejul festivalului balcanic de la Bucureşti din vara anului 1962, s-a văzut limpede că jocurile româneşti de grup nu se seamănă cu cele bulgare sau sârbeşti, ci cu cele greceşti din insule, care se pare că au păstrat mai fidel repertoriul vechi: aveau oarecum acelaşi aer de familie, în ciuda deosebirilor vizibile. Aceasta nu poate fi explicată prin vreun împrumut - doar repertoriul aromânilor e tributar celui grecesc - întrucât nu a existat vreo convieţuire între cele două popoare, ci prin afinitatea coregrafică traco-elină, transmisă ca atare popoarelor succesoare. Aserţiunea e verificată de asemănările vizibile dintre horele româneşti şi cele eline, aşa cum au fost consemnate pe picturile unor vase; aceeaşi formaţie în cerc, animată de aceleaşi mişcări pline de graţie şi de măreţie. De altfel, se admite azi că însăşi denumirea horă provine din grecescul horos (. . .).

DAMASCHIN BOJINCĂ

JOCUL COLISALIILOR ROMANI

Colisalii aceştia şi până astăzi se mai ţin de Ardeal şi prin Banat (poate că şi altunde) şi se cheamă "Căluşari", iar cel peste ei mai mare, după a cărui rânduială joacă şi fac toate, se numeşte vatau, adică vates.Între căluşerii aceştia se adună feciorii, mai de pe multe sate învecinate, cari sunt mai buni şi mai ales jucători. Joacă la Rusalii (care mai tot în luna mai cad), toată săptămâna umblând prin mai multe sate. Şi precum colisalii vechilor romani erau preoţi şi slujeau unei dumnezeiri, aşa şi căluşarii românilor de acum cred că este o putere care-i ajută în săltare şi priveşte neadormit spre jocurile lor, ba încă şi acea cred că cel ce nu ştie juca bine şi de loc iesă dintre căluşeri încă şi un zbiceriu este cel ce, când ceilalţi saltă, neîncetat îi înconjoară, pocnind cu zbiciul, de carele toţi se feresc; aceasta înseamnă doar puterea nemărginită a romanilor, de care, ca de sunetul zbiciului, se fereau alte neamuri a-i năpăciui. De mirare cu adevărat este ţinerea datinilor vechi la români, cum şi una (ca) aceasta se putea păstra de atâtea mii de ani până acum. Nu credinţa deşartă doar, ci datină de la strămoşii săi moştenită este jucarea "Căluşarilor româneşti", deci păstreaz-o de-a pururea. ca o mărturie nevinovată a urzirei sale.

HARRY BRAUNER

PRELUDIU CĂLUŞĂRESC

Vara anului 1935.

Emoţii peste emoţii.

Arhiva de folclor primeşte o invitaţie din partea Societăţii engleze de dans şi cântec popular (English Folk Dance and Song Society). Este vorba de un mare festival folcloric organizat la Londra. România este poftită să participe. Regulamentul festivalului cere ca jucătorii să fie pe cât posibil ţărani. În nici un caz profesionişti. Ne-am gândit pe loc la căluşari. Din Anglia este trimis tânărul folclorist Phillip Thornton pentru a perfecta participarea şi a lua legături cu echipa ce urma să ne reprezinte. Am dat sfoară în ţară şi am adus, în vederea alegerii a trei echipe: din Oltenia, din Teleorman şi pe flăcăii din Pădureţii Argeşului. În curtea interioară a Societăţii compozitorilor, păstrând încă urmele unui vestit han de odinioară, s-a dezlănţuit vijelioasa întrecere. Scotea scântei pavajul din piatră la izbiturile opincilor pintenate cu bucăţi de metal, răsunau strigăturile care, izbindu-se de zidurile ce înconjurau curtea, se ciocneau între ele, iar pe fereastră au apărut gurile căscate, minunate de neaşteptatul spectacol. Se întreceau flăcăii, nu glumă. Li se ivise prilejul negândit: călătoria nici visată peste mări şi ţări. Sorţii făcură ca pădureţenii să joace la urmă. Au izbucnit, cum se zice, ca leii-paraleii. Gândeai că şi-au pierdut minţile. Numai gura şi picioarele mai erau de ei. Se încinseseră în dorinţa de a ne convinge că nu-i întrece nimeni, să ne arate încă şi încă din nenumărate mişcări sau figuri ale uluitorului joc. Rămăsese Phillip al nostru cu sufletul la gură. Înainte de a fi venit la noi, mai văzuse şi echipele altor ţări care urmau să ia parte la festival, dar ceea ce vedea în faţa ochilor îl uimise. A rămas hotărâtă plecarea argeşenilor.

(. . .) În câteva zile în care capitala i-a găzduit pe argeşeni, specialiştii străini ai casei "Ufa", veniţi anume, i-au filmat în Grădina Botanică, realizînd un documentar de toată frumuseţea(. . .)

În sfârşit, ne aflăm pe peronul Gării de Nord. Trei compartimente urmau să ne găzduiască până la Triest.

Se mai zăreau cei rămaşi în gară, când a început să răsune jocul căluşarilor din arcuşul, îmbelşugat uns cu sacâz, al iscusitului viorist Dură, şi din ciupitele, cu pană de gâscă corzi ale cobzei lui Ceapă. Orice urmă de oboseală dispăruse ca prin farmec.

Nu se mai sfârşeau cantecele lăutarilor, spre veselia generală. Din când în când, la comanda lui Florea Bică,vătaful chipeş cu ochi albaştri, jucătorii ieşeau pe culoar. Se ţineau de bara geamurilor şi începeau antrenamentul spre a-şi păstra forma. Călătorii nu se mai săturau privindu-i. Iar vagonul, pus la grea încercare, se zguduia, dând impresia că va sări de pe şine. Mai interesant şi neaşteptat a fost pentru mine procedeul special pentru "întărirea muşchilor". Jucătorii erau obligaţi să se întindă, pe rând, pe bănci, în vreme ce vătaful şi ajutorul lui îi izbeau cu bâta pe pulpa şi pe muşchii picioarelor (. . .)

Am ajuns după-amiaza la Londra şi, deşi drumul fusese foarte obositor, trebuia să participăm în aceeaşi seară la prima întâlnire cu toate echipele şi cu două mii de invitaţi. Era un fel de serbare câmpenească într-un imens parc. Fiecare echipă îşi alesese un loc şi toate dansau în acelaşi timp. De cum s-a auzit răsunând căluşărescul: "Şi-acum iar aşa, Hop! Hop! hălăişa!", curioşii au început să facă roată în jurul echipei româneşti. Jucau flăcăii cu atâta voioşie, cu atâta energie, încât pentru nimic în lume nu puteai crede că numai cu câteva ceasuri înainte sosiseră după un drum atât de obositor.

Culmea este că la un moment dat, chiar şi o parte din celelalte echipe au încetat să mai joace, pentru a veni să admire atât de complicatele "mişcări" care aduceau mereu şi mereu elemente noi coregrafice. Această primă luare de contact a însemnat primul mare succes din prima zi a sosirii în Anglia, iar ziarele, a doua zi de dimineaţă, publicau fotografii şi impresii cât se poate de măgulitoare la adresa echipei române (. . .)

A doua zi începea festivalul propriu-zis, care avea loc la Albert Hall, o arenă imensă în care încăpeau mi se pare şase mii de persoane. Mi-era teamă că nu se vor auzi bine instrumentele noastre debile (doar o vioară şi o cobză),însă din prima clipă am constatat şi eu că Albert Hall-ul este sala cu cea mai bună acustică din lume. De la locurile cele mai depărtate se auzea şi o şoaptă în arenă. Închipuiţi-vă ce răsunet puternic aveau paşii ritmaţi ai jucătorilor, comenzile şi strigătele lor (. . .)

Bătând din palme sacadat, miile de spectatori strigau: hălăişa! hălăişa! . . . Ocolind încă o dată în sărituri mari arena, căluşarii părăsiră sala în aclamaţiile unui public aproape isterizat. (. . .)

De a doua zi am fost asaltaţi la hotel de admiratori care ne-au rugat să le îngăduim să înveţe şi ei unii paşi ai jocului; o specialistă venită din America, fermecată de frumuseţea podoabelor din mărgele de pe pălăriile căluşarilor, dorea să le fotografieze pentru un studiu; nenumăraţi fotografi

aşteptau de-a lungul zilei, pentru a-i fotografia pe căluşarii români sub diferite aspecte, iar gazetele erau pline de articole şi fotografii de parcă numai România ar fi luat parte la acest festival. A fost o izbândă mult deasupra aşteptărilor noastre. Era aproare de necrezut cum o mână de oameni au reuşit, puşi în faţa unor echipe de cinci-şase ori mai numeroa-se şi cu orchestre compuse din câte douăzeci de executanţi, să le eclipseze totalmente. În aceste puţine zile, marele punct de atracţie şi subiectul preferat al londonezilor a fost România, prin echipa de căluşari din Argeş. Îmi amintesc cuvintele de laudă şi felicitările călduroase pe care ni le-a adresat plin de satisfacţie cel care a fost marele diplomat Nicolae Titulescu.

Plecarea din Londra a fost nespus de impresionantă. În faţa hotelului se adunaseră numeroşi fotografi şi, în afara cunoscuţilor, mulţi admiratori anonimi. Portarul îmi înmânează diferite mici atenţii oferite anonim căluşarilor din partea celor care ţineau în acest fel să mulţumească pentru clipele frumoase petrecute de către căluşarii argeşeni.

Ecoul acestei izbânzi a fost atât de mare încât, după patru ani, Societatea engleză de joc şi cântec popular a ţinut să-i mai aibă drept oaspeţi pe căluşarii români.

Prezenţa la Londra a argeşenilor a stârnit un interes extraordinar, din nou. Gazetele erau pline de aprecieri mai mult decât măgulitoare la adresa echipei româneşti. Au fost filmaţi, specialiştii au studiat jocul, costumele şi pălăriile căluşarilor. Au fost copiate şi reproduse până şi florile stilizate din mărgelele care împodobeau pălăriile. S-a scris despre înalta artă şi bunul-gust al fetelor din Pădureţi, autoarele broderiilor de pe cămăşi (...)

Atât de mult se vorbea despre prezenţa căluşarilor la Londra, încât am fost anunţat că până şi casa regală ne făcuse cinstea de a-i invita pe jucători. Proiect, din păcate, zădărnicit de o puternică epidemie de gripă care cuprinsese Londra. Nenumărate propuneri ne-au fost făcute de renumiţi impresari pentru a accepta diferite angajamente şi turnee (...)

Cât ar părea de curios, argeşenii din Pădureţi au dat multora prilejul să cunoască unde se află pe hartă satul lor şi asta într-o vreme în care pentru unii, România era o ţară aruncată "pe undeva în Balcani", iar pe adresele de pe plicuri Bucureştiul era indicat a se afla fie în Bulgaria, fie în Ungaria sau în altă ţară.

ANDREI BUCŞAN

RĂSPÂNDIREA ŞI REPERTORIILE OCAZIILOR DE JOC

Primele fapte esenţiale în demonstrarea specificului unui repertoriu trebuie căutate în înseşi ocaziile de joc existente. Va fi doar o trecere în revistă, deoarece aceste fapte depăşesc cadrul fenomenului artistic, intrând în domeniul social-folcloric (. . .)

1. Ocaziile generale sunt cele care angajează întreaga comunitate sătească.

a). Dintre acestea, cea mai frecventă este hora satului, care se desfăşoară de obicei în fiecare duminică;[1] pe alocuri, ea este dublată sau chiar înlocuită de balul de sâmbătă - seară, cu un caracter oarecum diferit (. . .)

b). O altă categorie o formează reuniunile generale la care se face şi joc, care au loc la unele date fixe de peste an; la acestea iau parte de obicei tinerii şi vârstnicii din mai multe sate sau chiar zone învecinate. În zonele muntoase (mai ales în Carpaţii sudici, dar şi în cei răsăriteni sau apuseni), ele au de multe ori un caracter pastoral; se numesc în general nedei, dar apar şi alte denumiri: rugi (Banat), târguri[2] etc. sau pur şi simplu poartă numele sărbătorii respective[3]. Tot târguri (pe alocuri bâlciuri, iarmaroace) se numesc mai ales în ţinuturile de deal şi şes din toate părţile ţării reuniunile periodice organizate în diferite centre mai mari pentru desfacerea de mărfuri şi materii prime, reuniuni care presupun şi petreceri cu joc. În sfârşit, hramurile[4] (mai ales în jumătatea de răsărit a ţării) au ca pretext serbarea zilei respective. Toate aceste reuniuni au însă, de fapt, pe lângă substratul lor divers, un caracter comun care constă în difuzarea manifestărilor folclorice. Ca repertoriu, nu întâlnim însă decât jocuri de circulaţie generală în regiunile respective.[5]

2. Ocaziile legate de viaţa familială. Acestea se pot grupa în trei categorii distincte: a). Ocazii legate de naştere nu sunt însoţite la români în general, de manifestări coregrafice. Totuşi în această categorie se pot include anumite cumetrii care urmează naşterii. Participarea jocului este redusă şi fără a cunoaşte un repertoriu special.

b). Ocaziile din timpul vieţii sunt mult mai importante. Dintre toate, nunta este cea care polarizează cele mai multe momente de joc, în toate fazele ei (prenupţiale, ale nunţii propriu-zise, postnupţiale). Ea posedă şi un repertoriu special (. . .)

c). Ocaziile legate de moarte sunt, desigur, mai rar însoţite de joc; ele totuşi există în folclorul românesc. Astfel este cunoscut jocul special cu măşti: Chiperul, practicat la privegherea morţilor, în mod cu totul izolat în Vrancea (Moldova de sud)[6].

3.Ocaziile legate de perioadele calendaristice se pot împărţi în trei categorii:

a). Ocaziile de iarnă sunt cele mai complexe, ele cuprinzând, de asemenea, mai multe grupe.

O parte dintre ele, cele mai cunoscute, se desfăşoară între 24 decembrie şi 7 ianuarie. În acest răstimp se pot vedea cete de mascaţi care dau ocol satelor, executând diverse jocuri groteşti, cu substrat ritual. Repertoriul lor este deosebit de variat în toată Moldova (Capra, Ursul, Căiuţii, Bungherii etc.); dar ele se întâlnesc şi în multe zone de munte ale Transilvaniei (Turca, Cerbul), în Muntenia de nord şi est, Dobrogea (Brezaia, Moşii, Moşu de Ţurcă etc). De remarcat că ele nu sunt cunoscute (decât în unele variante suspecte de provenienţă cultă) Banatului, Olteniei şi Ardealului de centru, ceea ce ne face să presupunem o origine mai degrabă carpatică.

În aceaşi perioadă, în cea mai mare parte a Ardealului şi cu unele pătrunderi spre Crişana şi Banat, circulă cete de feciori, căluşari sau juni care posedă aproape totdeauna un repertoriu special de jocuri, în bună parte de origine cultă: Căluşerul, Banul Mărăcine,[7] dar şi adeseori de o evidentă vechime: Căluţul (zona Mărginimii), A dubei (zona Săvârşin). Cele mai multe aparţin clasei V: Cete. Alteori se practică jocurile obişnuite locale, bărbăteşti sau cu fetele[8] (. . .)

b). Trecând la ocaziile de primăvară, constatăm fapte uneori zonale, alteori general răspândite, dar fără a avea o specială contingenţă cu jocul. Astfel, de lăsata-secului se face petrecere cu joc în toată ţara, dar folosindu-se repertoriul comun local. În schimb, concentrate în zone mai mici sunt obiceiuri ca: Sâmbra oilor (Maramureş) sau Junii din Schei (Braşov), acesta din urmă cu un joc special (Hora junilor). Pe o arie ceva mai întinsă, dar fără continuitate, se întâlnesc: obiceiul Plugarului (Ardealul de centru, nord şi est), fără repertoriu aparte, sau Lăzărelul, joc special de fete în Muntenia sudică.

Atestat masiv pe o arie mai mare (Oltenia de sud şi Muntenia de sud-vest, dar şi la timoceni) este obiceiul Căluşului de Rusalii, care a atras de multă vreme atenţia cercetătorilor români şi străini nu numai prin permanenţa unui substrat primitiv, dar şi prin virtuozitatea execuţiei. Repertoriul special practicat cu această ocazie este de o mare bogăţie şi varietate.

Toate aceste obiceiuri de primăvară sunt strâns legate de viaţa poporului nostru şi de ocupaţiile lui principale. Se poate observa de altfel că ele se grupează oarecum geografic: cele mai numeroase se întâlnesc în Câmpia Dunării şi în Câmpia Ardealului, având un caracter pronunţat agrar; în schimb, în zonele muntoase ele sunt legate mai mult de viaţa pastorală (. . .)

DIALECTELE COREGRAFICE ROMÂNEŞTI

A). DIALECTUL DUNĂREAN (. . .)

Jocurile de iarnă sunt destul de bine reprezentate doar în Bărăgan şi Dobrogea, ceea ce pare mai degrabă o influenţă carpatică. Dintre jocurile de primăvară şi vară-toamnă, caracteristice ariei par: a). Căluşul, atât de puternic reprezentat în Oltenia de sud şi Muntenia de sud-vest (sporadic în sud-est); b). Lăzărelul şi c). Drăgaica, cunoscute în mici zone din Muntenia şi (sporadic) Dobrogea (. . .)

B). DIALECTUL APUSEAN

(. . .) Obiceiurile legate de perioade calendaristice arată o oarecare difuziune a cetelor de feciori, juni sau căluşeri care se constituie cu ocazia sărbătorilor, practicând de cele mai multe ori un repertoriu special, care, deşi vădit influenţat de mişcarea intelectuală din secolul trecut, cuprinde şi elemente vechi. Aceste cete se întâlnesc într-o mare parte a ariei, pe care o depăşesc adeseori în direcţia sud şi est (. . .)

TRĂSĂTURILE SPECIFICE ALE DANSULUI NOSTRU POPULAR

Determinarea specificului naţional pare destul de îndepărtată pentru cunoştinţele noastre actuale. Aceasta nu înseamnă că trebuie să renunţăm la orice încercare în acest sens, ci să acumulăm treptat tot mai multe elemente de cunoaştere (. . .). În cadrul obiceiurilor de iarnă, amintim în primul rând cetele cu măşti, care circulă în perioada 24 decembrie - 7 ianuarie.

În Dobrogea, numai prin influenţă din Oltenia şi Muntenia.Ele sunt întâlnite, după cercetările de până acum, în 16 regiuni. Tot atât de generală este şi răspândirea principalei piese coregrafice care poate fi văzută cu acest prilej; Capra, numită şi Brezaia, Turca, Cerbul, Boriţa.

În aceeaşi perioadă, cam peste tot în Transilvania, se pot vedea cete de feciori, care se numesc şi căluşeri sau juni, de asemenea cu repertoriu special de jocuri; deseori însă ele sunt simple cete de colindat la care se face şi joc, însă din repertoriu curent şi practicat cu familiile la care se colindă. În schimb, cete de colindat cu jocuri speciale întâlnim în Muntenia de sud-est şi Dobrogea. În Oltenia de sud aflăm pe alocuri Căluş de iarnă. Pe baza datelor de care dispunem înclinăm să credem că şi aruguciarii aromâni prezintă trăsături comune.

Nu mai trebuie să subliniem interesul pe care îl prezintă obiceiul de primăvară al Căluşului oltenesc şi muntenesc (prea puţin cunoscut popoarelor din jur), izolat întrucâtva atât ca formă şi conţinut, cât şi ca putere de expresie în complexul etnografic şi coregrafic românesc. Credem însă că acesta nu poate fi despărţit de obiceiurile citate anterior, chiar dacă astăzi din punct de vedere al perioadei, al elementelor de desfăşurare şi chiar al tipologiei coregrafice se întâlnesc sensibile diferenţe. O mai veche unitate între ele pare a se susţine prin următoarele argumente:

- denumirea asemănătoare pretutindeni: Căluş, Căluţ, Căluşei, Căluşel, Călucean, Cal etc. ;
- atestarea şi pentru alte regiuni (Transilvania, Moldova) a unei perioade calendaristice comune (în jurul Rusaliilor) până în secolul trecut;
- existenţa a numeroase elemente coregrafice comune în ce priveşte constituirea cetei, desfăşurarea obiceiului, costumul şi accesoriile folosite;
- din punct de vedere strict coregrafic, remarcăm că cele două categorii principale de jocuri se desfăşoară în formaţii de monom; această formă nu este cunoscută la Dunăre decât în Căluş, iar în Transilvania, de câteva jocuri bărbăteşti asemănătoare[9].

După părerea noastră "spargerea" acestei unităţi s-a produs de două ori. O primă diferenţiere a apărut într-o epocă mai veche, când obiceiul a început să fie, parţial, încorporat cetelor de mascaţi şi colindători din timpul iernii, din cauze necunoscute. O a doua transformare a adus-o pe la jumătatea secolului trecut acţiunea păturii culte din Ardeal care a tipizat şi standardizat majoritatea elementelor tradiţionale, chiar dacă pe alocuri s-a încercat sublinierea lor.

Totuşi, am văzut că unitatea rămâne încă vizibilă. Credeam că nu se poate despărţi de acesta jocul Căluţilor răspândit într-o mare parte a Moldovei şi înglobat în repertoriul cetelor de mascaţi. La această părere nu ne duce numai asemănarea de nume (care reprezintă o formă diminutivă locală), ci faptul că dispariţia totală în Moldova a obiceiului căluşarilor,

menţionat de Dimitrie Cantemir la începutul secolului al XVIII-lea, ar părea mai atenuată dacă se admite existenţa acestei relicve. De altfel, unele caractere morfologice sugerează, deocamdată vag, o apropiere. În sfârşit, reamintim pe aruguciarii aromâni, al căror nume pare înrudit ca sens (...)

Spre o perioadă mai veche ne duce în schimb familia nominală a căluşarilor (Căluţul, Calul, Căluceanul etc.), chiar dacă jocurile sunt, tipologic, diferite, şi astăzi mai puţin răspândite. Totuşi, conştiinţa unui substrat comun, asemănările existente şi atestarea lor în trecut pe o arie întinsă constituie încă o mărturie a unităţii originare (. . .)

CEATA DE JUNI

Acest obicei, caracteristic Ardealului de sud şi destul de răspândit şi astăzi în Mărginime, este legat de ciclul sărbătorilor de iarnă (. . .)

Repertoriul de joc practicat de juni cuprinde două feluri de jocuri, şi anume: a). jocuri locale bărbăteşti, obişnuite şi la alte ocazii; b). jocuri speciale, "căluşăreşti" (acolo unde se numesc "căluşeri"). De exemplu, la Sibiel predomină jocurile satului, pe când la Gura Râului, Poplaca, Răşinari, jocurile căluşăreşti: Căluţul, Căluşerul, Romana etc., acestea reprezentând baza repertoriului junilor. Jocurile speciale căluşăreşti sunt în general de origine cultă (Banul Mărăcine, Romana etc.). Cel mai interesant repertoriu îl avem la Gura Râului, unde, în afară de acestea, întâlnim şi jocuri autentice: Fecioreasca, Căluşerul, Căluţul. Acesta din urmă mai ales pare foarte vechi, prin elementele figurative pe care le conţine, ca şi prin strigături.[10] De altfel, aici există două cete: una de feciori, la sărbătorile de iarnă, şi alta de copii (de 14 - 15 ani) numiţi căluşeri, la Rusalii, deci în perioada clasică de desfăşurare a cetelor căluşăreşti din alte părţi. S-ar putea să ne aflăm în faţa unui vechi Căluş ardelenesc.

VECHIME ŞI PROVENIENŢĂ

Jocul mărginean a avut mai multe faze de evoluţie, pe care noi le putem cunoaşte deocamdată mai mult pe cale ipotetică decât pe calea informaţiei istorice.

Astfel, se poate considera că acesta se prezintă cristalizat în forma pe care o are şi astăzi până într-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ceea ce ar alcătui stratul său coregrafic vechi. Am putea distinge următoarele perioade distincte în epoca lui de formare:

a). perioada străveche - în care au circulat, probabil, jocuri în grupuri mari separate pe sexe şi unele jocuri solistice; nu putem şti dacă acestea corespund formelor existente în prezent.

b). perioada medie - probabil secolele XV-XVIII - în care încep să se răspândească unele jocuri mixte şi în perechi; Învârtitele, Jienele ar fi din această epocă (. . .).

c). perioada modernă (secolul al XIX-lea), din care începem să avem ştiri mai precise, a adus îmbogăţirea repertoriului căluşăresc cu jocuri de provenienţă cultă (Banul Mărăcine etc.) care se pot data în mod cert între anii 1850 şi 1900.

ANALIZĂ TIPOLOGICĂ

(. . .). În analiza tipologică s-a încercat să se determine importanţa tipurilor şi jocurilor în repertoriu, cu ajutorul coeficienţilor de frecvenţă.

Pe această bază s-a putut constata existenţa tuturor claselor principale de jocuri existente în folclorul românesc, cu o valoare de circulaţie destul de apreciabilă (...)

Jocuri de ceată în monom

1. Ceată distractivă - incluzând: Cadâna verde probabil de origine exterioară adoptat de căluşeri; (...) 2. Ceată ciobănească - pe care am numit-o astfel deoarece cuprinde unele jocuri practicate şi la petrecerile ciobăneşti, şi care se întâlnesc, în diferite variante, în alte zone pastorale. Cităm în primul rând:

Siminicul - care însă la Poplaca devine un Brâu. Am inclus în acest tip şi jocul Pambrâul, probabil de origine exterioară, care însă prezintă asemănări morfologice cu primul; este practicat exclusiv de juni sau căluşeri (sporadic).

3. Căluşer - care cuprinde în primul rând jocurile de provenienţă cultă Banul Mărăcine, poate şi Târnoveana. Credem însă că ele s-au suprapus pe un strat mai vechi, din care mai subzistă azi unele jocuri, ca, de pildă, în comuna Gura Râului, Fecioreasca şi mai ales Căluţul. Acesta din urmă pare să conţină unele elemente vechi, mai ales în intenţia figurativă a mişcărilor jocului. Credem că studiul acestui tip ne-ar putea furniza rezultate interesante.

4. Fecioresca. Mai puţin puternic decât în Făgăraş şi în restul Ardealului, acest tip se întâlneşte în câteva variante numite Bătuta sau Căluşerul. L-am întâlnit mai ales în formă solistică, ceea ce arată un grad mai redus

de pregnanţă în folclorul local. Variantele mai vechi au mişcări de braţe mai reduse; cele mai noi împrumută tot felul de elemente, după câte se pare, pe calea formaţiilor artistice de amatori. Astfel se întâmplă, de exemplu, ca un joc cu figuri în întregime noi să se substituie unuia mai vechi, cu un schelet asemănător şi să subziste chiar în repertoriul cetei de juni.[11].

NOTE

La Răşinari, varianta pe care o jucau căluşarii se numea Restelul.

La Poplaca şi Sadu se numea şi Căluţul; la Răşinari, o variantă se numea Căluşerul.

La Gura Râului şi Poplaca = Romana.

La Răşinari = şi Învârtita bătută; la Rod Bătuta 11 = Căluşerul.

1. Exceptând anumite perioade de interdicţie.
2. De ex. Târgul de fete de pe muntele Găina din Munţii Apuseni.
3. De ex. Sântilia din zona Trei Scaune.
4. În Dobrogea se mai foloseşte şi termenul de Zbor.
5. Exceptând Hora Sântiliei din zona Trei Scaune.
6. A nu se confunda cu jocurile distractive care poartă variante ale aceluiaşi nume: Chiperniţa; (în Dobrogea, Chiperlu (la macedo-români), la care se imită pisatul piperului cu diferite părţi ale corpului, sau Tsiperlu (Banat), Chiperu sau Chiperniţa (bran), în care jucătorii se dezbracă în timpul jocului.
7. Istoria lor mai nouă nu se cunoaşte : vezi St. Emilian, "Istoricul renaşterii danţurilor noastre naţionale", Braşov, 1860; credem că există o bază mai veche peste care s-au suprapus influenţe culte.
8. În sud-vestul Olteniei (zona Calafat) se întâlnesc de asemeni căluşari de iarnă.
9. Popoarele balcanice cunosc de asemeni sporadic variante de Căluş mai ales în zonele apropiate de români; acestea păstrează uneori numele românesc, ceea ce pare semnificativ.
10. De ex. :Decât la căluşerie,
Mai bine cu sapa-n vie,
Că din vie vii acasă,
Din Căluţ nu te mai lasă!
Acestea par să amintească de interdicţia care exista pe vremuri, de a părăsi ceata.
Probabil că tot atunci s-a accentuat şi influenţa dansurilor de curte, ca şi pătrunderea unor elemente dinspre centrul Ardealului, Făgăraş, Muntenia etc (. . .)
11. La Poplaca, de ex. jocul Bătuta (De Bâtă, Fecioreasca) împrumută astăzi figuri noi, învăţate de băieţi la fabrica din Cisnădie, pe care le joacă în timpul desfăşurării cetei de juni.

TEODOR T. BURADA

CĂLUŞERII

Jocul căluşarilor, care a fost în timpurile vechi şi în Moldova, şi unde acuma a dispărut cu totul, îl găsim că s-a păstrat cu mare sfinţenie şi până în ziua de astăzi atât în Valahia, cât şi în Transilvania. În săptămâna dinaintea Rusaliilor, se asociază mai mulţi flăcăi cari, îmbrăcaţi cu diferite cârpe şi împodobiţi cu pene de păun, având bâte în mână, zurgălăi la picioare şi un steag, merg la case şi joacă Căluşarii (...). Acest joc, care acuma nu se mai joacă decât în Valahia şi Transilvania, odinioară se juca şi în Moldova, după cum am mai spus mai sus (...).

Sulzer, vorbind despre Căluşari, ne dă şi melodia ce se cânta în vechime la acest joc, pe care noi o reproducem aici (vezi T. T. Burada: "Istoria teatrului în Moldova", p. 57).

Nouă nu ne rămâne nimic de zis în urma acestora, ca dovadă despre originea romană a jocului căluşarilor noştri. Despre vechimea Căluşarilor, şi dr. Valeriu Branişte încă ne spune în foaia "Transilvania", nr. 8, din 15 august 1891, p. 230, după notiţele culese din "Istoria Ungariei" de Nicolae Isthvanfi Pannoni, liber XXV, an 1572, că "poetul maghiar Balassi, care în tinereţea sa a petrecut multă vreme în Transilvania, a avut ocaziunea a învăţa jocul naţional românesc numit "Căluşerul". La festivitatea încoronării lui Rudolf (25 septembrie 1572) a jucat acest danţ, obţinând admirarea tuturor celor de faţă".

Asemenea scriitorului ungro-secui Dozsa Danil, în opusul istoric Kornis Ilona, Pesta, 1859, ne vorbeşte despre vechimea jocului Căluşarilor cu ocazia descrierii unei sărbători măreţe ce a dat Zigismund Bathory, principele Transilvaniei, la 19 octombrie 1599, în onoarea Beatricei, fiicei celei mai mari a lui Mihai Vodă, şi la care fusese de faţă Doamna Munteniei cu cele două fiice, Beatrice şi Florica, şi cu Pătraşcu, fiul lui Mihai. Locul acestei serbări a fost Valea lui Cracau (Krako) şi Alba-Iulia, sub ruinile de pe Piatra Caprei.

La sărbătoarea aceasta a lui Bathory - zicea Dosza - participară şi oşteni de-ai lui Mihai - Vodă, căluşerii, sub conducerea vornicului Novac Baba...

(În "Istoria teatrului în Moldova" a lui T. T. Burada se dă şi melodia cea mai obişnuită ce se cântă la "Jocul căluşarilor').

DIMITRIE CANTEMIR

CĂLUŞARII

(. . .)Afară de aceste feluri de jocuri, care se joacă pe la sărbători, mai sunt încă alte câteva aproape un eres, care trebuie alcătuite din numerele fără soţ 7, 9 şi 11. Jucătorii se numesc "căluşari", se adună o dată pe an şi se îmbracă în straie femeieşti. În cap îşi pun cunună împletită din pelin şi împodobită cu flori; vorbesc ca femeile şi, ca să nu se cunoască, îşi acoperă obrazul cu pânză albă. Toţi au în mână câte o sabie fără teacă, cu care ar tăia îndată pe oricine ar cuteza să le dezvăluie obrazul. Puterea aceasta le-a dat-o o datină veche, aşa că nici nu pot să fie traşi în judecată când omoară pe cineva în acest chip. Căpetenia cetei se numeşte stariţ, al doilea primicer, care are datoria să întrebe ce fel de joc pofteşte stariţul, iar pe urmă îl spune el în taină jucătorilor, ca nu cumva norodul să audă numele jocului mai înainte de a-l vedea cu ochii. Căci ei au peste o sută de jocuri felurite şi câteva aşa de meşteşugite, încât cei ce joacă parcă nici nu ating pământul şi parcă zboară în văzduh. În felul acesta petrec în jocuri necontenite cele zece zile între Înălţarea la cer a lui Hristos şi sărbătoarea Rusaliilor şi străbat toate târgurile şi satele jucând şi sărind. În toată vremea aceasta ei nu dorm altundeva decât sub acoperişul bisericii şi zic că, dacă ar dormi într-alt loc, i-ar căzni de îndată strigoaicele. Dacă o ceată de aceasta de căluşari întâlneşte în drum alta, atunci trebuie să se lupte între ei. Ceata biruită se dă în lături din faţa celeilalte şi, după ce face învoieli de pace, ceata biruită este supusă celeilalte cete vreme de nouă ani. Dacă vreunul este omorât într-o astfel de încăierare, nu se îngăduie judecată şi nici judecătorul nu întreabă cine a săvârşit fapta. Cine a fost primit într-o asemenea ceată trebuie să vină de fiecare dată, vreme de nouă ani, în aceeaşi ceată; dacă lipseşte, ceilalţi zic că îl căznesc duhuri rele şi strigoaicele. Norodul lesne crezător pune pe seama căluşarilor puterea de a izgoni boli îndelungate. Vindecarea o fac în acest chip: bolnavul îl culcă la pământ, iar căluşarii încep să sară şi, la un loc ştiut al cântecului, îl calcă, unul după altul, pe cel lungit la pământ, începând de la cap şi până la călcâie; la urmă îi mormăie la urechi câteva vorbe alcătuite într-adins şi poruncesc boalei să slăbească. După ce au făcut aceasta de trei ori în trei zile, lucrul nădăjduit se dobândeşte de obicei şi cele mai grele boli, care s-au împotrivit lungă vreme meşteşugului doftoricesc, se vindecă în acest chip, cu puţină osteneală. Atâta putere are credinţa până şi în farmece.

MARIA CIOARĂ BÂTCĂ;

VLAD BÂTCĂ

OBICEIURILE DE VARĂ

Obiceiurile de vară. Un moment important în desfăşurarea obiceiurilor îl constituie Rusaliile, sărbătoare grandioasă legată de venirea verii, celebrată la traci - după afirmaţia lui Romulus Vulcănescu[1] - în perioada înfloririi rozelor, de unde şi-ar trage şi numele.

În sâmbăta Rusaliilor se practică obiceiul "Căluşului", cu origine rituală, care cu vremea a evoluat spre ceremonial şi spectacol, fiind astăzi cea mai importantă manifestare folclorică în cadrul căreia dansul, ca mod de expresie, are un rol preponderent.

Cercetările efectuate de specialişti au demonstrat că aria de circulaţie a căluşului a fost mai mare în trecut.

Există numeroase variante de "Căluş" care au la bază diverse practici, acestea conferind fiecărui tip o independenţă distinctă.

Iniţial, "Căluşul" din Teleorman era un sol al piciorului de la gleznă în jos, în repertoriul său intrând de obicei două jocuri: "Căluşul" şi "Hora". Acest specific s-a păstrat până în zilele noastre, spre deosebire de variantele din alte părţi ale ţării, în repertoriul cărora intră şi alte jocuri care nu au o legătură propriu-zisă cu "Căluşul"[2].

La baza practicării obiceiului stă ceata care în Teleorman nu are un număr fix, variind între 8 - 15 persoane: Vătaful care îndeplineşte rolul de conducător, Stegarul care are grijă de steag, Mutul, personaj mascat care horărăşte casa în care vor intra căluşarii să joace, restul formaţiei.

Vătaful îşi alcătuieşte ceata cu o lună înainte de Rusalii. În sâmbăta Rusaliilor, seara, căluşarii mergeau la marginea satului pentru a depune jurământul.

Primul joc se face acasă la vătaf. A doua zi dimineaţa plecau prin sat. Mutul, încins cu o funie de tei, purta o mască dintr-o piele de oaie sau de iepure, un şorţ, un falus din lemn, o sabie şi o păpuşă mare care mima tot felul de scene bufe. Intrând în curtea gospodarului, Mutul desena cu sabia locul unde căluşarii trebuiau să joace. Gazda punea la mijloc un drob de sare şi usturoi. Lăutarii începeau să cânte şi când Vătaful ridica băţul, căluşarii - îmbrăcaţi în costum popular, cu bete puse în diagonală pe piept, batiste brodate prinse în brâu, zurgălăi, pinteni la opinci şi câte un băţ în

mână - începeau jocul. La o comandă a Vătafului, ceata se împărţea în două şi începea "războiul", ciocnirea beţelor şi trecerea printre rânduri. În final, se juca "Hora Căluşului", în care se perindau toţi cei care doreau să aibă noroc.

Obiceiul dura de duminică până marţi seara, când se dezlega steagul[2]. Astăzi valoarea şi simbolurile originare ale "Căluşului" s-au pierdut. El a devenit un dans de mare virtuozitate tehnică, făcând parte din repertoriul formaţiilor de amatori din zonă, cu care acestea au cucerit nenumărate premii naţionale şi internaţionale.

1. **VULCĂNESCU, ROMULUS** Originea şi folclorul căluşarilor. În: Studii de etnografie şi folclor, Bucureşti, 1975, p. 115-116.
2. **POP, MIHAI.** Obiceiuri tradiţionale româneşti. Bucureşti, 1971, p. 94
3. **OPRIŞAN, HORIA BARBU,** op. cit., p. 268-275

Căluşarii din Braşov - Schei, 1910

CONSTANTIN COSTEA

JOCURI FECIOREŞTI DIN ARDEAL

"La mijlocul secolului trecut, cărturari ardeleni, animaţi de ideile "Daciei literare", încep să aibă preocupări de etnografie şi artă populară în articolele din "Foaia pentru minte, inimă şi literatură" şi "Familia" lui Vulcan. Se creează dansuri de salon pe motive coregrafice populare cum e "Romana", iar la 1851, Ştefan Emilian creează un dans bărbătesc "Romanul", pe baza figurilor învăţate de la doi căluşari, Ion Căluşarul şi Ştefan Ciucudeanu, din Lunca de Arieş. Pe această inspiraţie folclorică, Ştefan Emilian compune un dans intitulat "Bătuta". Toate aceste dansuri, între care putem enumera şi "Banul Mărăcine", născute în salon, au pătruns cu timpul (mai ales prin învăţători) la hora satului, ajungînd să se integreze în repertoriul sătesc".

Jocul se întâlneşte în Ardealul de Sud sub numele de "Fecioreasca" sau "Bătuta".

Căluşarii de pe Târnave, 1921

ION CRUCEANĂ

INCANTAŢIE PENTRU CĂLUŞAR

Bolnavul era scos din casă şi aşezat pe un scaun în mijlocul curţii. Când echipa de căluşari se apropia, părinţii sau rudele apropiate ale bolnavului rugau pe vătaf să dea voie mutului, căci numai acesta avea darul vindecării unor boli, să joace în jurul bolnavului. Din cauza scălâmbăielilor ce acesta făcea, a mişcărilor ca la circ şi a înfăţişării sale hidoase, unii bolnavi, mai ales copiii, se speriau aşa de tare că, uneori, era posibil ca în urma şocului neaşteptat să se simtă mai bine. De aici şi credinţa că mutul din căluş vindecă bolnavii. Vătaful însoţeşte jocul mutului cu o invocaţie:

Uite aşa,uite aşa
Şi iar aşa, şi-aşa.
Din călcâie-ncetişor.
Hop . . . o dată
Şi-altădată.
Sus de două ori,
Jos de nouă ori,
Sus de patruzeci şi nouă,
Jos (pe vine) de nouăzeci şi nouă,
Pân' (cutare) s-o face sănătos,
Ca bradul de frumos.

De la **ION P. CIOFÂRLĂ**, de 54 de ani, din comuna Mozăceni, judeţul Argeş, 1945

CĂLUŞUL

Căluşul este definit de dicţionarul enciclopedic român, "joc popular românesc practicat mai ales în cadrul vechilor obiceiuri de rusalii". Datează din perioada precreştină,când a fost un dans ritual. Astăzi este răspândit ca spectacol popular în Muntenia şi Oltenia. În Transilvania şi în Banat poartă numele de căluşer. Se execută de grupuri formate din 7 - 11 bărbaţi (căluşari), purtând ciomege în mâini şi având o costumaţie specială (cu panglici şi clopoţei la picioare). Câteodată, căluşarii sunt însoţiţi de un personaj mascat (mutul). Se joacă cu sărituri, bătăi, îngenuncheri etc., după o melodie cu ritm sincopat, adaptată la figurile jocului. Datorită virtuozităţii mişcărilor, "căluşul" a intrat în repertoriul echipelor de amatori şi al ansamblurilor populare.

Căluşarii de pe Mureş, 1923

DOZSA DANIIL

OŞTENI DE-AI LUI MIHAI-VODĂ - CĂLUŞERII

(Autorul descrie serbarea dată de Sigismund Bathory, principele Transilvaniei, la 19 octombrie 1599, în onoarea Beatricei, fiicei celei mai mari a lui Mihai - Vodă, şi la care fusese de faţă Doamna Munteniei cu două fiice, Beatrice şi Florica, şi cu Pătraşcu, fiul lui Mihai, ne explică T. T. Burada în "Istoria teatrului în Moldova).

La sărbătoarea aceasta a lui Bathory participară şi oşteni de ai lui Mihai-Vodă, căluşerii, sub conducerea voinicului Novac Baba, care produseră următorul joc (danţ):

Într-un cerc mai larg erau aşezaţi 12 stâlpi, pe vârful cărora se aflau table de un stânjen pătrat. Pe fiecare se postase câte un jucăuş în costum de aceeaşi croitură romantică cum îl poartă şi astăzi jucăuşii poporali munteni, numai din stofă mai fină; din lăuntrul stâlpilor se află o pânzătură orientală de ţesătură foarte tare, de la care se întindeau 12 sfori de mătasă la vârful stâlpilor, în mâinile celor 12 jucăuşi postaţi pe stâlpi. În jurul stâlpilor stăteau înşiraţi una sută de căluşari, rezemaţi, după datina poporului, cu mâinile şi cu capul pe bâtele lor ghintuite cu argint. Pe cap aveau căciulile de miel negre, împreunate cu betele de pene aurite. Purtau cămeşi albe până la genunchi, care se contrageau în creţe fantastice prin un brâu de piele (şerpariu), încărcat cu medalii de plumbi. Opincile erau legate, după datina romană, cu curele roşii, şerpuite peste pulpe până la genunchi şi prevăzute cu zurgălăi (clopoţei) de argint, formând un contrast pitoresc cu cioarecii de panură albă, croiţi pe corp.

În centrul cercului de căluşeri se postă "vătavul" şi îi blestemă pe căluşeri (Dosza zice în numele celui necurat) de a se însura şi de a nu participa la lucruri sfinte, până ce nu vor fi dezlegaţi de acest jurământ. Nu ştiu - zice Dosza - mai există şi acum jurământul acesta? Pe timpul copilăriei mele se mai vorbea de el şi dacă l-a ţinut poporul până acum, apoi păstrează suvenirea de două secole a lui Novac Baba, carele se zice că ar fi fost urzitorul acestui jurământ.

Vătavul era un muntean cu numele Florean, cel mai renumit căluşer al ţinutului, un ţăran frumos, de musculatură şi tărie enormă. Dar şi cei 12 de pe vârful stâlpilor erau toţi vătavi de la deosebite despărţăminte de căluşeri.

Sosind principele şi Doamna Munteniei, la un semn al lui Florean începu muzica, şi cei 100 de căluşeri din jurul stâlpilor porniră jocul, recitând unul după altul strofe de poezii (adică ciuind). Jocul e surprinzător la prima vedere. Se află expresiunea unui timp antic în jocul acesta.

La acest semn, întinseră vătavii de pe vârful stâlpilor sforile şi ridicară pânzătura dimpreună şi pe Florean aşa de sus, încât pe sub pânzătură jucau şi săltau ceilalţi 100 de căluşeri. Aici, întru înălţime, pe pânzătura cea întinsă de mâinile musculoase ale vatavilor depe stâlpi, începu şi vatavul Florean jocul şi saltul său măestric.

Chiuiturile curgeau neîncetat, încât se părea că un cor lin acompaniază solo aria unei filomele din înăţime. Publicul remunera cu dese aplauze salturile surprinzătoare ale lui Florean, a căror frumeseţă naturală întrecea toată arta baletiştilor trimişi de principele Etruriei. Dar mai mare surprindere cuprinse pe privitori când, plecându-se vătavii de pe stâlpi, slobozirǎ pânzătura ceva mai jos şi apoi zmucind-o cu celeritate de fulger aruncară pe Florean în aer, carele, învârtindu-şi bâta împletită cu betele, se dete în aer peste cap şi bătând de vreo 10 ori în pinteni căzu în picioare pe pânzătură, unde-şi urmă mai departe jocul. Acesta se repeţi de trei ori; iar a patra oară nu mai căzu Florean pe pânzătură, ci pe unul din stâlpi, sărind în tot acel moment vătavul de pe stâlp în mijlocul pânzăturii. Şi acesta îşi produse salturile sale pe pânzătură şi în aer şi aşa se schimbară pe rând 12 vatavi de pe stâlpi, iar dedesuptul lor, în cercul stâlpilor, curgea jocul cu bravură şi desteritate rară. Ajungând rândul iar la Florean, fu aruncat cât mai sus decât toţi ceilalţi până acum, atunci deodată, încetează muzica, iar Florean striga sus în aer cu vocea sonoră: “Trăiască Bathory Sigismund, Principele, Măria-Sa!". Aruncat a doua oară, aduse un “Să trăiască principesa Maria - Cristina!" ; aruncat a treia oară într-o înălţime teribilă, exclamă în răsunetul munţilor: “Trăiască Mihai - Vodă, eroul de la Nicopole!" ; apoi,Doamna Munteniei şi, în fine, boierul Novac Baba".

NICOLAE IORGA

ISTORIA ROMÂNILOR PRIN CĂLĂTORI
CĂLUŞUL - CARACTER RELIGIOS

Vorbind despre opera lui Del Chiaro, Nicolae lorga o socoteşte ca "cel mai imprtant dintre izvoarele de călătorie de la sfârşitul secolului al XVII-lea" (...)

În ce priveşte datinile populare, se pomeneşte de deochiu, de postul de Vineri, de jocurile copiilor (...). Vin apoi obiceiurile poporului de Anul Nou...

Pe urmă e vorba de paparudele pe care Del Chiaro nu le înţelege ce înseamnează, ca şi căluşarii cari jucau de Rusalii; apoi de Drăgaică, de datinile de la Sf. loan...

Această expunere arată şi vechimea obiceiurilor noastre şi, de multe ori, forma mai curată pe care o aveau în acele vremuri (...)

Venim astăzi la "Descrierea Moldovei" a lui Dimitrie Cantemir...

De fapt, Dimitrie Cantemir trebuie aşezat între călători şi iată pentru ce: pentru că, deşi fiu de Domn al Moldovei, deşi Domn al Moldovei el însuşi (...) cu toate acestea cea mai mare parte din viaţă nu şi-a petrecut-o în Moldova însăşi...

Dar, alături de informaţia lui venită şi din contactul individual cu atâta lume, este o informaţie despre ţara lui din izvoare directe, care sunt, pe de o parte, experienţa lui proprie şi, pe de alta, actele de stat din ţară (. . .)

După aceea este o parte extrem de interesantă, aceea în care se vorbeşte de obiceiurile populare. Un capitol întreg este consacrat de Cantemir folclorului românesc, unul de o importanţă extraordinară. Şi atunci s-ar putea pune o întrebare: dacă el n-avea cunoştinţă, nu de cartea lui Del Chiaro, care putea să fie terminată într-o anume formă pe la 1716, când scria Cantemir, dar de intenţia secretarului brâncovenesc, care poate să fi scris şi în Moldova ca să i se adune ştiri despre obiceiuri. Cantemir ne vorbeşte cu o informaţie mai largă, deşi mai scurt şi mai strâns, despre aceste obiceiuri, din Del Chiaro şi din el se poate face o icoană a obiceiurilor populare pe vremea aceea. Se tratează nu numai despre medicina băbească şi despre lucruri pe care nu le putea şti decât cineva care a trăit în mijlocul poporului, dar se dă şi cea mai frumoasă descriere a căluşarilor, cea mai adâncă explicaţie a lor. De aici se vede că jocul căluşarilor, care corespunde în foarte multe privinţi cu ceea ce sunt Junii din Braşov, legaţi

însă, aceştia, numai de sărbătoarea Paştilor,aveau un caracter religios; atâta vreme cât dura "lupta" lor, întrecerea lor în jocuri, ei nu puteau sta sub acoperiş profan, ci trebuiau să caute pentru odihnă un loc sfânt, în tinda vreunei biserici, fiindcă altfel se crede că-şi calcă jurământul şi deci îi fură frumoasele sau ielele; şi ei erau datori să facă nouă ani serviciul lor tainic. În schimb, au virtutea de a vindeca pe bolnavi.

Căluşarii din Pădureţi la Londra, 1935

N. JULA; V. MĂNĂSTIREANU

CĂLUŞARII ŞI IROZII

A devenit de mult un loc comun, nu numai în studiile specialiştilor, citatul din Dimitrie Cantemir despre căluşari. Toată lumea a acceptat ideea că în Moldova au existat şi au fost văzuţi căluşari de Rusalii, dar nimeni nu s-a arătat preocupat să dezlege dispariţia misterioasă a căluşarilor moldoveni de la Cantemir încoace. Aceeaşi întrebare se ridică şi pentru căluşarii din Ardeal, văzuţi de Sulzer. Deocamdată, socotim că pentru Moldova se întrezăreşte posibilitatea obţinerii dezlegării enigmei în urma unor cercetări mai de adâncime ce se vor face pornind pe urma acestor irozi. Asemănarea costumului şi jocului irozilor cu descrierea din Moldova făcută de Cantemir este evidentă (...)

Deocamdată, fără să intrăm în analiza adâncită a similitudinilor, dorind să aducem pentru aceasta argumente mai numeroase şi pe mai multe planuri, ne mulţumim să anunţăm o seamă de identităţi între jocul căluşului descris de Dimitrie Cantemir şi irozii de Anul Nou. Acestea ar fi în primul rând de costum: şi unii şi alţii se îmbracă în costum femeiesc. Purtau şi poartă pe cap cunună înflorată şi îşi apără identitatea cu ajutorul măştii de pânză albă. Sabia fără teacă, mascatul (mutul căluşului), repertoriul divers şi numeros, ca şi vitalitatea jocului, ne duc spre convingerea că este vorba de unul şi acelaşi joc. Prezenţa contemporană a jocului în repertoriul Anului Nou nu e prea greu de explicat, contaminările şi transferul de genuri şi specii în cadrul aceluiaşi tip de manifestare, în cazul nostru agrară şi de fertilitate, fiind dovedite de alţii chiar şi pentru material românesc. Organizarea cetei, descrierea dansurilor, terminologia legată de ceată şi joc, eventual de mascaţii ce-i însoţeau şi-i mai însoţesc, masca şi funcţia ei, organizarea cetei şi jocului, aria de răspândire şi vieţuire a tipului de irod-dansator vor fi câteva din elementele ce vor uşura şi apropia ipoteza noastră de adevărul pe care-l bănuim.

COSTEA MARINOIU

LA HORĂ ÎN SAT

Coborâtor din vremuri preistorice, Căluşul este dansul care a parcurs cu "alaiul său specific" un drum glorios - drumul măreţei noastre istorii (...)

Deşi este mai cunoscut în judeţele Argeş, Olt şi Dolj, Căluşul are o bogată tradiţie şi în judeţul Vâlcea. Unul dintre talentaţii interpreţi ai dansurilor căluşăreşti -C. Smărăndoiu din Măciuca (fost vătaf de căluşari 11 ani, după ce a preluat comanda tatălui său, care a condus 44 de ani jocul)- îmi mărturisea în 1970: " Căluşul este un joc care redă cum nu se poate mai bine fiinţa noastră, exprimându-ne atât de bine, încât se cuvine să-l cinstim şi să-l respectăm ca pe un lucru de mare preţ".

Originalitatea jocurilor - Balta, Romanul, Banul Mărăcine, Brâul pe şase, Sârba din căluş, Băltăreasca, Floricica - frumuseţea costumelor, ca şi ritmul trepidant al muzicii dau valenţe acestui dans tradiţional.

Am revăzut în 1981 o formaţie de căluşari vâlceni - virtuoşii dansatori din Fârtăţeşti. Sunt conduşi de vestitul vătaf Vasile Gheorghe, în vârstă de 73 ani. Acesta a preluat, în tinereţe, la 33 ani, bagheta de la un alt mare conducător de căluşari - Gh. Aleca. Vijelioasele jocuri: Floricica (în două părţi), Balta, Romanul, Sârba se succed cu mare repeziciune. Am ascultat cu emoţie jurământul rostit cu atâta sinceritate în iureşul dansului de Nicolae Popa: "Noi căluşarii vâlceni/ Jurăm pe steag/ Să apărăm cu drag/ Căluşul străbun".

(...) Au ridicat pe noi culmi valenţele acestei vechi tradiţii, pentru posteritate: Gheorghe Vasile - vătaf, Nicolae Popa, Ion Grigore, D. Carabineanu, Nicolae Fieroiu, C. Ciung, V. Carabineanu, Nicolae Joiţa, Gheorghe Chira, Nicolae Becanu, Aurel Carabineanu.

Am cunoscut şi un tânăr dansator - profesor Nicolae Firoiu. Este fiu al acestor meleaguri. Şi-a propus şi a reuşit să devină membru al acestei prestigioase formaţii, să readucă în actualitate virtuţile artistice şi estetice ale acestui străvechi dans - Căluşul.

În numeroase localităţi (Fârtăţeşti, Şirineasa,Frânceşti, Stăneşti, Bălceşti, Roşiile, Bălosu), căluşul ocupă un loc distinct în peisajul coregrafic contemporan.

IULIAN MODEL

PERMANENŢA CĂLUŞULUI ARGEŞEAN

Unul dintre obiceiurile importante ale primăverii şi verii, căluşul trăieşte astăzi ca una din cele mai autentice manifestări folclorice tradiţionale. Un joc dramatic neîntrecut în creaţia noastră populară. La origine cu caracter mitic şi cu un conţinut deosebit de complex, el se întâlneşte numai în sudul ţării, dar patria unanim recunoscută rămâne în ţinuturile Argeşului. Se păstrează aici, în mai multe localităţi, măiestria şi farmecul unui dans care a cutreierat meridianele şi a uimit spectatorii din zeci de ţări ale lumii prin vigoarea, dinamismul şi originalitatea lui.

Tradiţia se păstrează nealterată din moşi-strămoşi, fiecare dansator o cunoaşte de la înaintaşi şi nimeni nu ţine minte când a învăţat dificilele mişcări şi ritmuri. Pe scenele concursurilor şi festivalurilor, căluşarii au stârnit întotdeauna ropote de aplauze şi au cules laurii victoriei.

De la cel de-al IX-lea concurs al formaţiilor artistice de amatori, ansamblul coregrafic al Căminului Cultural Stolnici s-a întors cu un mare trofeu - Premiul I şi titlul de Laureat. Prilej de bucurie pentru dansatori, pentru locuitorii comunei, pentru noi toţi. I-am vizitat acasă la ei la câteva zile de la întorcerea lor de la Bucureşti, unde fuseseră invitaţi la parada dansului popular din cadrul primului Festival şi Concurs internaţional de folclor “România ‘69". I-am găsit cuprinşi încă de bucuria şi emoţia marelui succes, entuziasmaţi de întâlnirea cu membrii ansamblurilor de peste hotare, participanţi la acest festival. Primarul comunei, Ion Şerban, prezent tot timpul în mijlocul lor şi plin de mândrie de succesul obţinut, ne vorbeşte despre organizarea ansamblului:

- La noi, căluşul este un fapt obişnuit. Pentru foarte mulţi locuitori el este dansul cel mai îndrăgit. Nu ne-a fost deci greu ca în urmă cu zece ani să înjghebăm o formaţie permanentă. De fapt misiunea noastră s-a redus mai mult la a-i da un caracter “oficial”, pentru că formaţia de căluşari exista şi aşa.

- Şi dacă totuşi ar părăsi-o?

- Nu s-a întâmplat niciodată.

De remarcat este faptul că toată pregătirea şi instruirea căluşarilor este făcută cu mijloace “interne”. Instructorul însuşi este un membru al formaţiei. Nici o intervenţie din partea cercetătorilor sau specialiştilor, nici o

organizare din partea cuiva din afara satului. Căci cine ar putea fi mai specialist în acest joc decât căluşarii înşişi?

Despre rădăcinile adânci ale obiceiului şi dansului strămoşesc al căluşarilor ne-am convins vizitând o reputată formaţie de dansatori. Bătrânul Florea Uţă are astăzi 79 de ani, dar în ochii lui vioi străluceşte încă pasiunea jocului:

- "Ochii văd, inima cere" - ne mărturiseşte cu regret că nu mai poate participa în formaţie. Îşi aminteşte din tinereţe de când juca el, şi astăzi i se pare că ritmul căluşului este mai lent: "Când jucam noi, ieşea praf şi pulbere în urmă. Mergeam de Rusalii prin sate, ne întâlneam cu alte echipe şi ne luam la întrecere. Îmi amintesc de piramidele pe care le făceam, de mutul cu sabia lui, de vătaful pe care-l ascultam, de cocoane şi alte personaje".

Şi moş Florea îşi deapănă amintirile, reînviind o anumită vârstă a dansului căluşăresc. Astăzi, căluşul nu mai are un rol magic. L-a schimbat cu acela al măiestriei şi talentului popular, pe scenele a zeci de concursuri. Fiul lui moş Florea este unul din membrii ansamblului laureat; acesta, la rândul său, îşi învaţă de mici copiii să joace cu dăruire, aşa cum a învăţat şi el în anii copilăriei.

- Consideraţi că jocul acesta va dăinui de acum mult timp în comuna dumneavoastră?

- Nici nu se poate altfel. Deja avem o formaţie alcătuită din cei mici. Ei vor învăţa pe alţii şi aşa mai departe. Cine oare ar renunţa să joace un căluş? . . . Jocul acesta va dăinui la noi atâta timp cât vor dăinui oamenii.

Încrederea deplină în arta pe care o fac, încrederea în viitorul şi durabilitatea ei. Vorbele acestea, ale unui simplu ţăran, te emoţionează prin hotărârea şi valoarea lor de simbol. Au urmat apoi succesele şi satisfacţiile: diplome la concursurile raionale, locul II pe regiune în 1960, locul II la faza interregională, în cadrul celui de al VIII - lea Concurs şi acum ... victoria deplină.

Petre Măsală, instructorul formaţiei şi unul dintre cei mai buni căluşari, ne mărturiseşte bucuria de a fi purtătorul titlului de Laureat:

- Suntem fericiţi că am obţinut locul I, că am reuşit să întrecem prestigioasa formaţie a căluşarilor din Pădureţi şi ne bucurăm că prin noi trofeul a rămas totuşi la el acasă, aici în Argeşul nostru. Până acum ne-am dorit să obţinem locul I pe ţară. Şi iată că l-am obţinut. N-a fost prea uşor, dar ambiţia şi munca noastră au fost răsplătite pe deplin. Acum ne gândim mai departe: poate nu va mai fi mult până în ziua când vom reuşi să câştigăm un concurs peste hotare.

Jocul căluşarilor din Stolnici, deşi poartă pecetea întregii zone argeşene, prezintă o evidentă notă de originalitate şi prospeţime, după cum remarcau specialiştii din juriul concursului. Dansatorii creează mereu alte şi alte figuri coregrafice, fără să se îndepărteze totuşi de specificul dansului ca atare. Unitatea strânsă a ansamblului şi noutatea spectacolelor prezentate au contribuit, desigur, la obţinerea succesului recent. Un colectiv restrâns, alcătuit numai din opt membri. Un colectiv unit prin dragostea şi pasiunea pentru arta pe care o face. Sunt numai opt oameni: cel mai tânăr are 25 de ani, iar cel mai vârstnic - 42. Opt oameni care au adus bucuria în Stolnici şi în judeţ: Radu Uţă, Enache Grigorescu, Ion Fieraru, Florea Burcică, Aurel Gălăteanu, Ştefan Mirică, Dumitru Bârleanu şi Petre Măsală. Şi toţi sunt muncitori şi ţărani de aici din Stolnici. Îi leagă un jurământ puternic, “jurământul de căluşar”, unul dintre cele mai benevole şi mai durabile jurăminte:

- Primăvara, la Rusalii, când se merge cu căluşul prin satele noastre, ne adunăm cu toţii la pârâu, şi acolo, pe marginea apei, are loc depunerea jurământului - ne povesteşte căluşarul Radu Uţă. Cu mâna pe steagul vătafului, fiecare căluşar se angajează să nu părăsească formaţia, orice s-ar întâmpla, până la noul jurământ.

Am plecat de la Stolnici cu convingerea că premierea dansatorilor de aici încununează şi răsplăteşte o nobilă pasiune, că permanenţa căluşului argeşean este asigurată şi pe viitor, că folclorul nostru este făurit de oameni minunaţi, aşa cum el însuşi este minunat.

DIMITRIE C. OLĂNESCU

CĂLUŞARII

(...) Afară de aceste jocuri, românul mai are un altul aproape superstiţios, în care jucătorii trebuie să fie în număr fără de soţ: şapte, nouă, unsprezece.

Ei se numesc căluşari şi se adună o dată într-un an, se îmbracă în vestminte cam ca femeile, pe cap îşi pun cunună împletită din foi de pelin şi din alte flori, vorbesc cu glas subţiratec şi, pentru ca să nu fie cunoscuţi, îşi acopăr faţa cu o cârpă albă. Toţi poartă în mână o sabie goală, cu care îndată ar străpunge pe oricine ar cuteza să le descopere faţa. Acest privilegiu îl au consacrat din vechime, încât chiar dacă ar face omor, nu pot fi traşi înaintea judecăţii.

Conducătorul lor se numeşte stariţ şi al doilea e primicerul (mutul căluşarilor), a cărui sarcină este de a întreba pe stariţ ce joc pofteşte să se joace şi a spune apoi celorlalţi jucători în ascuns, ca să nu audă poporul numele jocului înainte de a-l vedea cu ochii. Căci au peste una sută de figuri, sărituri şi tacturi deosebite, dintre care unele atât de dibace, încât cei care le joacă parcă nici nu ating pământul cu picioarele, ci că zboară şi se poartă prin aer.

Căluşarii joacă în zilele de la Înălţare până la Rusalii (?); în acest timp ei cutreieră toate oraşele şi satele, pururea jucând şi săltând, şi în tot timpul nu se culcă să doarmă într-un alt loc decât sub acoperişul bisericilor, căci, dacă s-ar culca într-alt loc, i-ar munci strigoaicele, sau cum le zic ei: frumoasele (...)

Aşa erau căluşarii acum 200 de ani, când scria Dimitrie Cantemir, şi astfel au rămas, cu puţine schimbări încă în Moldova, pe când în Transilvania şi în Muntenia ei sunt cu totul altfel. Mai întâi, nu au caracterul religios şi oarecum mistic ce l-au avut după Cantemir, nici formează o corporaţiune aparte, trăind după reguli neschimbate şi supusă unei discipline pe cât de aspră, pe atât de puţin potrivită cu firea românului. Înrâurirea medievală - tainică şi superstiţioasă - ce se vădeşte din cele de mai sus, s-a mărginit, poate,asupra căluşarilor moldoveni numai prin faptul că atingerea cu catolicismul feudal a fost mai deasă, mai puternică în acea parte a ţărilor noastre, pe când dincoace contactul cu turcii, cu grecii ori cu bulgarii a fost mai simţitor.

Acum căluşarii, ca şi la sfârşitul veacului trecut, sunt şapte,nouă, unsprezece flăcăi, îmbrăcaţi cu iţari albi strâmţi, cămăşi albe până deasupra genunchilor, legaţi cu basmale mari roşii după gât şi peste umeri, cu ciomege lungi în mâini, zurgălăi la glezna opincilor, încinşi cu un chimir de piele bătut cu ţinte şi nasturi de metal şi pe cap cu pălărie mică, rotundă,neagră, cu cordele (multicolore) şi cu flori sau pene. Ei se adună în ceată sub ascultarea unui vătaf şi sunt însoţiţi de un om mascat, mutul căluşarilor, umblând astfel pe ulişele târgului, prin sate, dănţuind, pe când lăutarii zic din gură cântece de dor şi de veselire.

Ei sunt via întrupare la noi a străvechilor corporaţiuni instituite de regele Numa Pompiliu pentru paza celor douăsprezece scuturi (Anciale), dintre care unul, al lui Marte, fusese căzut din cer, şi care erau proteguitoarele cetăţii şi simbolul puterii şi tăriei milităreşti ale romanilor.

Aceşti Sali, numiţi Pallatini, fiindcă la început îndeplineau cultul lor în Palatul regelui, erau preoţi ai lui Marte, aleşi printre fiii patricienilor care aveau încă pe părinţii lor în viaţă (patrinos et matrinos). La 1 martie al fiecărui an, ei cutreierau oraşul, săltând, jucând şi cântând laude zeului lor, din care pricină lumea îi şi numea Salii (săltători).

Căpetenia lor se numea preasul, magister Saliorum sau vates (vătaful de azi); iar poeziile lor războinice se numeau astamenta sau axamente.

Regele Tullua Hostilius institui şi el o corporaţiune de salii în onoarea zeului Janus, care, după locul unde li se clădise templul (colina Quiruna-lului), fură numiţi, spre a se deosebi de cei dintâi, Salii Colini, apoi Colii-Salii, din care, cu prefacerea cuvintelor, vine negreşit numele lor actual de căluşari. Îmbrăcămintea acestor Colii-Salii se compunea dintr-o tunică scurtă brodată (azi cămaşa cusută cu flori a căluşarilor), strânsă la mijloc cu un brâu miltăresc de bronz (cingulum), sau purtând o za (pectorale) pe piept (azi chimirul cu ţinte şi nasturi de metal); pe deasupra, o mantie de purpură (trabea, azi basmalele roşii de pe grumajii şi umerii căluşarilor); în picioare purtau sandale (azi opinci), pe cap o căciuliţă ţuguiată (azi pălării mici cu cordele), pe coapsa stângă o spadă scurtă petrecută cu o curea peste umărul drept şi în mâna dreaptă o lance (azi ciomagul).

Serbările lui Janus (Agonalia se ţineau după unii la 9 sau 13 ianuarie, ale noastre, după alţii la 21 aprilie şi la 21 mai, poate chiar la amândouă datele. Căluşarii noştri au ales luna cea din urmă, căci ei dinainte de Rusalii îşi încep jocurile.

Dansul celor din Transilvania, de unde cu mici schimbări a trecut în Muntenia, este cu cântare sau fără cântare.

Când este fără cântare, mutul a cărui mască are îndeobşte cioc de barză sau de dobitoc sălbatic (ca în Brezaia şi Turca) îi este dat să se lege de oameni şi mai ales să sperie femeile, plescăind cu ciocul ori clănţăind fălcile după tactul muzicii, cu o sfoară ascunsă sub haină.

Sprijiniţi de ciomag şi făcând mişcări şi sărituri cu adevărat vred-nice de mirare, joacă ei atunci, fiecare îndeosebi; apoi trosnind din degete, bat pământul când cu vârful, când cu călcâiul piciorului şi în paşi mărunţi se poartă la dreapta, la stânga, înainte, înapoi, ba uneori se lasă şi pe vine, deghizându-se.

Dacă este cu cântare, atunci căluşarii se fac roată fără să-şi dea mâinile, sprijiniţi pe bâtele lor, fac sărituri pe loc împrejur, dau din mâini şi din picioare, se mlădiază şi se rotesc, cu aşa repeziciune şi măiestrie, încât din mişcarea tuturora se poate prea bine desluşi credinţa celor vechi, că "jocul lor ar imita adică învârtirea stelelor în jurul soarelui sau al lunii".

Pe când se face dansul acesta, flăcăii cântă versuri de vitejie sau de dragoste, şi în Transilvania se înfige pe bătătură, în mijlocul lor, o flamură, aşa că fiecare dănţuitor se repede să o smulgă, sfârşindu-şi cântarea cu refrenul "pe ea! pe ea!". Se zice că acest obicei ar aminti serbarea anuală a răpirii Sabinelor, care era în mare cinste la romani.[1]

Când vor să câştige mai mult, căluşarii joacă şi cu fetele din sat, pe care le aleg dintre privitori. Atunci este datina ca fata, după joc, să dea flăcăului ei câţiva bani, căci dacă fuge din dans fără să-i dea nimic, atunci ceilalţi tovarăşi ai flăcăului îl pun într-o pătură şi-l aruncă de câteva ori în aer, ca să-şi bată joc de dânsul că e nevoiaş.[2]

Damaschin Bojinca, vorbind despre jocul Coli-Saliilor romani, ne arată originea căluşarilor noştri.

"Coli-Salii aceştia, zice el, şi până azi mai ţin prin Ardeal şi prin Banat şi se cheamă căluşari, iar peste ei mai mare, după a cărui orânduială joacă şi fac toate, este unul care se numeşte vătaf, adică vates.

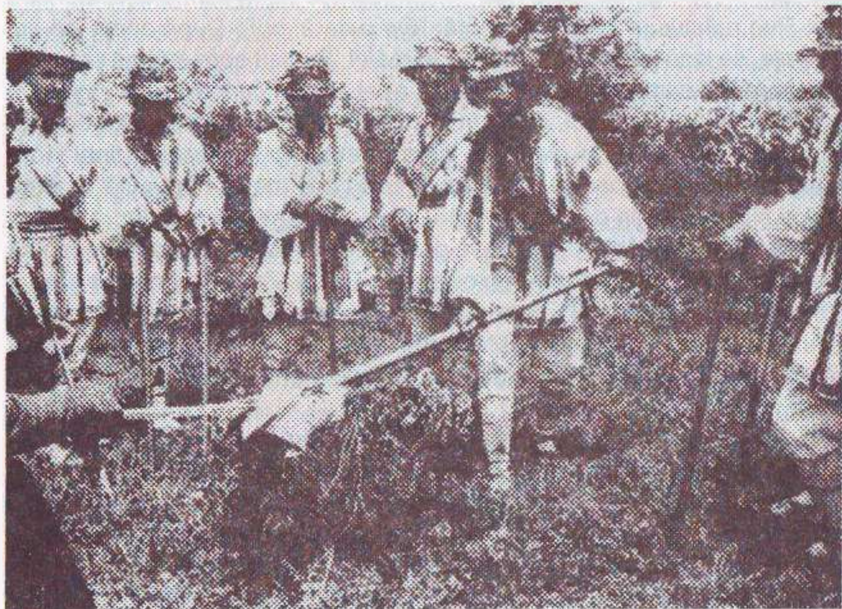
Joacă la Rusalii toată săptămâna, umblând prin sate, şi precum Coli-Salii vechilor romani erau preoţi şi slujeau unei dumnezeiri, aşa şi căluşarii românilor de acum cred că este o putere care-i ajută la săltare şi priveşte neadormit la jocul lor; ba încă şi aceea cred că cel ce nu ştie juca bine acela cade ameţit la pământ, semn că nu e plăcut acelei puteri, şi pe loc iese dintre căluşari. Încă şi un zbicer este cel, când ceilalţi saltă, neîncetat îi înconjură pocnind cu zbiciul, de care toţi se feresc; aceasta înseamnă doar puterea nemărginită a romanilor, de care, ca de sunetul zbiciului, se fereau alte neamuri. De mirare este, cu adevărat, ţinerea

vechilor datini la români, cum şi una aceasta se putu păstra de atâtea mii de ani până acum".

Nu credinţa deşartă, dar, ci datină la strămoşii săi moştenită este jucarea căluşarilor româneşti.

1. WILHELM SCHMIDT. DAS JAUR UND SEINE TAGE. (HERMANSTADT, 1866, P. 13.)

2. OBICEIUL ACESTA ESTE FOARTE COMUN ÎNTRE ROMÂNII DIN ARDEAL ŞI, CÂND ERAM COPIL, MI-ADUC AMINTE CĂ UN GUVERNATOR DIN PARTEA LOCULUI NE ÎNVĂTASE JOCUL ACESTA, DESTUL DE PRIMEJDIOS...

Jurământul căluşarilor din Pârşani - Dolj

HORIA BARBU OPRIŞAN

CĂLUŞARII

Cantemir este foarte laconic cu jocul căluşarilor. El spune că joacă şi sar. Într-adevăr, săriturile sunt elementul spectaculos al căluşarilor. Majoritatea sunt ţesute din sărituri (...)

La Segarcea din Deal de Teleorman erau două Căluşe: Căluşul ăl mare şi Căluşul ăl mic. S-a renunţat la Căluşul ăl mare pentru că avea multe figuri şi nu era plătit. Jocul se începea cu Drumul care este echivalent cu Plimbarea. Drumul nu este propriu-zis un joc, ci un fel de deschidere la ceea ce va urma. Căluşarii fac încălzirea. După câteva plimbări în paşi vioi, uşor săltaţi, energici, căluşarii merg în pas după Vătaf zicând: “Op o dată, op!”. De acum încep figurile. Cele mai spectaculoase figuri sunt ale jocului fără beţe. Pun mâinile în şolduri şi strigă: “Op o dată, op!”. După acest joc, tot fără beţe, se lasă pe spate, rezemaţi în mâini. Se dau spre stânga sau spre dreapta, după cum porunceşte vătaful, apoi se dau cu toţii peste cap, unul după altul, îainte şi înapoi, în şir, în partea unde joacă vătaful. După ce au făcut acest joc, revin în picioare, îşi iau beţele şi vor juca în final Hora Căluşului. Insistăm pentru Olt cu o prezentare mai amănunţită în date tehnice şi jocuri ce ţin de Căluş pentru că el cunoaşte, aici, ca joc şi astăzi, cea mai frumoasă şi spectaculoasă desfăşurare din România. Aproape că nu există sat în Olt care să nu exceleze în Căluş. Zona cea mai strălucită este Valea Cotmenei, în partea dispre câmpie. Sunt renumite satele: Pădureţi, Coloneşti, Stolnici, Maldărul, Mârghia, Fâlfani, Sârbi-Măgura, Urluieni, Mozăcenii din Vale, Hârseşti, Tufeni, Martalogi, Bălăneşti, Perieţi şi Străjeşti![1)]

Amploieţul din Pădureţi face parte din familia jocurilor căluşăreşti având în compoziţia sa pinteni foarte greu de executat pentru cei ce au o tehnică deosebită în interpretarea paşilor şi a pintenilor Căluşului. Jocul cuprinde două părţi şi o variantă a părţii întâi. Partea întâi se execută pe măsurile 1 - 16, iar partea a doua tot pe 16 măsuri. Varianta flăcăilor la partea a doua “ Pe bătaie” se execută pe opt măsuri. Măsura muzicală: 2/4. Tempo: allegro - assai.

1. De fapt, satele cu nr.1, 3, 5, 6, 8, 9, 10 şi 12 sunt în judeţul Argeş, nu în Olt-n.n.).

TUDOR PAMFILE

SĂRBĂTOAREA RUSALIILOR - CĂLUŞARII

Cele zece zile dinaintea Rusaliilor se face repartiţia acestui joc sub conducerea vătafului din anul trecut. Se aleg opt căluceni (sing. călucean), şi mai ales un ceiuş, doi cimpoieri şi un bloj; acesta trebuie să fie glumeţ. În zorii Rusaliilor se adună de obicei la o movilă care desparte mai multe hotare, se prind fraţi de cruce şi zic în cor tatăl nostru. Voievodul aminteşte păcatul cel mare care îl face cineva, călcând legile căluşăreşti. Apoi scoate sabia cu care este încins, o pune cu tăişul în jos şi stă în faţa ceiuşului, împreunând negeacul său cu sabia voievodului. Sub ele stă întâiul călucean, ţinând în mână un chip de cal sculptat şi pus într-un mâner. Acesta este jurământul ascultării. Voievodul apucă de mână pe întâiul călucean, acesta pe al doilea şi aşa înainte până la cel din urmă, care ţine în mână un ciocan, Ceiuşul stă în faţa lor, cimpoierul şi blojul la spate. Cimpoierii încep a cânta jocul soarelui la răsărit, iar călucenii joacă în jurul movilei, înconjurând-o de trei ori.

Ceiuşul are după cap o traistă în care ţine nouă buruieni, după câte zâne sunt: boz, leuştean, budiene, usturoi, pelin şi altele. Cu un ciocan ceiuşul rupe din aceste buruieni câte puţin şi le aruncă asupra lor, iar blojul îi atinge din când în când cu biciul, spre a nu lăsa duhorile necurate să se atingă de ei. Biciul e din teiu împletit în ziua de Rusalii, lung de trei - patru metri, cu coada de o prăjină. După înconjurarea movilei, voievodul scoate sabia, ceişul, negeacul (bâta cu ciocan), le împreună şi sub ele trec călucenii, închipuind prin aceasta că de acum sunt scutiţi de orice primejdie.

Trecând toţi, voievodul şi ceiuşul se întorc într-un călcâiu, împreună armele şi călucenii trec din nou pe dedesupt; tot aşa mai fac o dată. Astfel se sfârşeşte sfinţirea înfrăţirii. Apoi, păşeşte înaintea voievodului, după el câte o pereche de căluceni, ceiuşul şi cimpoierii care cântă marşul sfintelor (zânelor), călucenii scutură zurgălăii de la picioare.

De acum, călucenii trebuie să fie pretutindeni cel puţin câte doi împreună, ziua şi noaptea.

Când trec vreo punte, se rotesc pe călcâi ca să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva. Poporul crede că ei au puteri vindecătoare, dacă joacă peste cei pociţi de zâne.

Ei au douăsprezece jocuri cu douăzeci şi una figuri. Trei jocuri sunt pentru femeile “bolnave de dorul jocului”:

1. **BĂTUTA** o joacă prinzîndu-se de mijloc roată, sărind înainte şi bătând cu picioarele în pământ.

2. **SĂRITA** o joacă în roată, unul după altul, neprinşi, lovind cu picioarele în pământ.

3. **CIOCANA**. După ce au jucat-o pe femeia bolnavă în cele dintâi două jocuri până ce au ostenit-o, o culcă cu faţa-n jos pe un covor. Vătaful scoate sabia şi tot aşa face şi întâiul călucean, ce are în mână calul de lemn; ceilalţi căluceni scot cuţitele, iar al optulea ciocanul. Apoi vine ceiuşul cu ciocanul şi florile, blojul cu biciul şi cimpoierii cântând ciocana. Joacă în roată unul după altul, sărind numai la început şi apoi bătând din călcâie şi vârful picioarelor, împrejurul bolnavei. În tot timpul călucenii se uită la voievod. După o ocolire, voievodul face peste bolnavă o tăietură crucişă, cu sabia şi începe a juca din nou. Toţi călucenii ating cu cuţitele în acelaşi loc; tot aşa şi ceiuşul cu ciocanul, punând cu aceasta pe bolnavă şi un fir dintr-o buruiană ce are în sacul sau traista sa. Blojul pune un fir de teiu din biciul său, iar cimpoierii o ating cu piciorul. După un număr de nouă înconjurări şi prin urmare nouă atingeri, cimpoierii lasă cimpoaiele lor să se dezumfle; în acest zgomot, călucenii fug în lături. Credinţa este, că tot aşa va lăsa boala pe bolnavă, cum au lăsat-o şi călucenii. [1].

Dacă sunt oameni sau copii bolnavi, se joacă tot astfel, numai că ceiuşul şi blojul nu joacă, ci întâiul stă la capătul bolnavului, iar al doilea la picioarele sale. La cap se află un ciubăr cu apă.

După trei ocoliri, unul din căluceni sloboade un foc de pistol peste bolnavă, de la stânga la dreapta. Dacă pistolul nu ia foc, se fac alte trei ocolişuri şi apoi se trage cu pistolul. După pocnitură, blojul atinge pe bolnav cu biciul, iar ceiuşul varsă ciubărul de apă peste el.

4. **URSUL**. Acest joc îl joacă voievodul cu o femeie care crede că-l va întrece la joc; când voievodul osteneşte, vine ceiuşul de o ia şi joacă dânsul mai departe, iar pe voievod îl ia blojul în spate, ducându-l înaintea privitorilor şi făcând fel de fel de glume.

Dacă şi ceiuşul a ostenit, vine un alt călucean şi după dânsul altul, până ce femeia osteneşte şi cade. În joc, voievodul apucă cu stânga mâna dreaptă a femeii, iar femeia ţine cu stânga de sabia voievodului.

5. **CIOARA**. Acest joc se joacă numai de ceiuş şi seamănă cu săritul ciorilor pe câmp; sare săltând şi bătând din mâini ca cioara din aripi. Când ceiuşul osteneşte, vioevodul ia pe bloj de mână şi-l duce înaintea privitorilor să-l vândă, dar urât şi sluţit cum e, nimeni nu-l cumpără.

Celelalte jocuri n-au numiri proprii şi călucenii le zic căluţul şi căluceanul; figurile sunt cu totul deosebite. Este o figură care se joacă cu băieţii mici în braţe, altul numai păşind înainte cu tact ş. a.

Călucenii trag seama la vremea chindiei (apusul soarelui), după care nu mai au voie să joace. După apus, cântă de cină "jocul soarelui la apus". Călucenii se prind de voievod şi joacă în cerc, ca la hore, dar iute, sărind, întorcându-se ca la movilă, numai de trei ori împrejur.

Mergând să se culce, se despart cel puţin câte doi, bătându-i ceiuşul cu ciocanul la tălpi de câte trei ori, ca să nu se apropie de ei baluietele. Blojul se culcă la cei din urmă. Dacă s-ar culca unul singur, l-ar poci zânele şi ar muri.

Călătorind într-alte sate şi trecând pe la o movilă, ocolesc în joc de trei ori, slobozind apoi câte un foc de pistol, şi fugind.

Înainte de mâncare, toţi călucenii, afară de bloj, mai joacă încă un joc. La masă stau cu capetele goale, iar blojul stă în picioare, cu capul acoperit, cu biciul în mână şi aşa mănâncă.

Când loveşte cu coada biciului în pământ, trebuie să fie ascultat.

A unsprezecea zi de Rusalii, marţi, când este sărbătoarea Tudorrusaliilor, merg la o movilă dintre hotare şi joacă jocul soarelui pentru cea din urmă dată din acea zi. Înconjoară movila de trei ori jucând, blestemând pe cel care n-ar fi păstrat cu sfinţenie regulile căluşăreşti. În acest timp, blojul ocoleşte movila fără a juca, lovind-o numai cu biciul. Când sunt gata, cu faţa întoarsă către movilă, voievodul sloboade un foc de pistol asupra ei. Fiecare porneşte la fugă şi fuge până la casa lui, fără să se uite în urmă. Blojul s-a chinuit să rupă biciul de movilă, dar dacă nu l-a rupt, caută să-l rupă cu mâinile şi să lase jumătate pe movilă. Dacă nu-l poate rupe, îl lasă întreg şi fuge şi el. Damaschin Bojinca, în lucrarea sa "Anticele Romanilor", Buda, 1832 (cf. D. C. Olănescu "Teatru la Români", Bucureşti, 1897, p. 55-56), descriind instituţiunea Coli-Salilor romani, descrie şi căluşarii, aşa cum se obişnuiesc tot peste munţi şi mai ales în Ardeal(..)

Jocul căluşarilor în Transilvania este şi Romanul. A fost întocmit după motive din jocul căluşarilor prin anul 1850 de Ştefan Emilian şi Iacob Mureşanu din Braşov; el constă din douăsprezece figuri cu aceeaşi melodie la toate figurile: are trei - patru reprize în tact de 2/4, în tempo moderat pentru primele şase figuri şi repede pentru celelalte şase. Forma primă o încep toţi deodată fără ca vătaful să o arate întâiul. Celelalte sunt precedate de

preumblată (preumblarea ce o fac căluşarii între singuraticele figuri ale jocului); în timpul acesta, vătaful arată figura următoare şi jucate în forma căluşerului. Figura a şasea e numită pipăruşa; a opta, adunata: a noua, fuga lungă; a zecea crucea, a unsprezecea, Călcâiul; a douăsprezecea, berbecele, aceeai cea mai frumoasă şi mai grea. [2]

Prin alte părţi ale Transilvaniei, melodia este uniformă sau aproape uniformă pentru toate figurile, constând din două perioade a câte opt figuri precedate asemenea de preumblate. Jucătorii care au un băţ în mână stau în cerc la distanţă de unu sau doi pasi intre dânsii, având pe vătaf în mijloc. Singuraticele figuri sunt executate în aceeaşi rânduială ca la bătută. [3]

În comuna Benic, Galda de Jos, Teiuş, Stremuţ, Gârbova şi în cele din vecinătatea lor de pe malul stâng al Mureşului, anume Peţelca, Zărieş, Căpud, Tampăhaza, Ocnişoara, Ciumbrud etc., la Înălţarea Domnului (Ispas) se leagă căluşarii.

În Transilvania, adevărata instituţiune a căluşerilor, pe cât ştim, este în regiunea inferioară a Târnavelor, în regiunea centrală şi superioară a Mureşului, pe câmpia Turzii şi a Clujului şi mi se pare şi pe Săcaş.

Înrolarea sau legarea căluşerilor se face în modul următor: Vătaful unui ţinut, compus din mai multe sate vecine, se duce pe la târguri în orăşelele din apropiere şi dând peste feciori care joacă să-i placă, îi întreabă dacă nu vrea să intre în căluşărie. Cel care răspunde afirmativ, numaidecât trebuie să dea vătavului o arvună în valoare de un florin.

La primirea arvunii, vătavul spune feciorului că în ziua de Ispas să fie la casa lui, unde întrunindu-se cu toţi feciorii înrolaţi, pleacă cu vătavul în frunte în nouă hotare şi într-o sticlă iau apă din nouă izvoare.

Iar după aceea se duc la alte trei hotare, care se împreună laolaltă în trei colţuri şi, oprindu-se între căi, vătavul pe fiecare pe rând îl leagă peste fluierul piciorului pe din dos de genunche, cu câte două curele pe care sunt înşirate zurgălaiele (clopoţeii). De asemeni, îi mai leagă şi peste braţe, pe din sus de coate, cu câte două rânduri de prime (panglici).

La terminarea ceremoniei legatului, feciorii formând un cerc şi rugând pe Irodesa, patroana căluşerilor, să le ajute, vătavul îi stropeşte cu apă luată din cele nouă izvoare şi le porunceşte ca să ridice bâtele cu capul cel subţire în sus, pe care le ciocnesc de câte trei ori, privind mai întâiu spre apus şi spre răsărit. Ciocnirea bâtelor e semnul tainic după care se cunosc jucătorii dacă fac parte din societatea căluşerilor. Bâtele sunt făcute din stejar, de un stat de om de lungi şi cu măciucă în cap, fiind cu câte o măciucă de fier în vârful cel subţire.

După împlinirea acestor formalităţi şi după iniţierea în tainele societăţii, vătavul le porunceşte ca, fără să cuteze a se uita înapoi, să plece la ei acasă, unde dezlegându-i, le zice că precum i-a legat, aşa trebuie să rămână legaţi între sine, în bine şi la rău, şi numai el are puterea să-i dezlege de îndatoririle luate. De asemeni, le mai aminteşte că de câte ori vor începe a juca, totdeauna să nu uite a ruga pe Irodesa şi să ciocnească bâtele, spre a se încredinţa dacă toţi câţi intră-n joc sunt căluşeri. Dacă cineva îi va îmbia cu mâncare sau băutură, totdeauna cea dintâi bucătură sau cel dintâiu pahar cu băutură să-l arunce sub masă ca jertfă adusă Irodesei.

Căluşerii sunt la fel îmbrăcaţi. Pălăriile sunt late în pereţi (margine, boldor) şi cu prime de mărgele împodobite. Sunt numai în cămaşe şi peste mijloc sunt încinşi cu un brâu de strămături îngust cam de un lat de mână şi cu cănaci (ciucuri) atârnaţi în jos. Cioarecii sunt de giolgiu sau de pânză subţire de bumbac, croiţi pe picior şi cu şiret negru sau albastru pe margini, iar la glezne sunt răsfrânţi ca de patru degete şi chiviţi cu puişori de amici roş. Numai în opinci pot juca, în care se încalţă cu obiele albe de pânză, iar curelele sunt foarte înguste şi cu mult gust împletite prin nojiţele opincilor şi înfăşurate pe după glezne, pe sub răsfrântura cioarecilor. Peste fluierele picioarelor au zurgălaiele, printre care atârnă în jos nişte canacei răsfrânţi.

Muzica este anume întocmită şi arii căluşăreşti numai în ţinuturile lor se pot auzi pe la lăutari. Ariile sunt lente şi melodioase, iar nu trăsărite şi zdrăncănite cum se aud pe la oraşe cu ocaziunea pretinselor jocuri căluşăreşti: Romanul şi Bătuta.[4]

Cu zurgălăii din tactul şi la comanda vătavului: "O dată copii/ Uite aşa, încă aşa şi iarăşi aşa !", execută cu toţii câte o figură compusă din cele mai grele mişcări gimnastice, sărind de pe jos pe un pahar de vin pus pe masă, sau aruncându-se cu toţii în creştet pe bâte şi bătând de câte trei ori din călcâie.

Mai de mult, când erau anume poftiţi să joace la câte o curte boierească sau jucau la târguri, de regulă aveau cu ei câte un comic, care făcând numai figuri pantomimice, se numea mutul căluşarilor şi care făcea pe totă lumea să râdă". [5] . . .

1. S. Luba vede în acest fapt episodul răpirii Sabinelor de către romani, după întemeierea Romei.

2. POPOVICI, TIMOTEI. Dicţionarul de muzică . . . Sibiu, 1905, p. 128 3. Ibidem. p. 25.

3. Ibidem, p. 25.

4. PAMFILE, T. Jocurile de copii, 111, p.59.

5. FRINCO, T. şi CANDREA, G. Românii din Munţii Apuseni. (Moţii). Bucureşti, f. e., 1888, p.130.

TACHE PAPAHAGI

ARUGUCIARII

(folclor comparat)

În ziua de Anul Nou (Sf. Vasile), Aromânii, în locul "Pluguşorului" pe care îl găsim la Daco-Romani, practică un alt obicei, aşa-zisul "Liruciarii" sau "Aruguciarii" - obicei pe care l-a practicat în copilărie şi autorul acestui studiu şi a cărei descriere este următoarea:

Toţi aruguciarii se constituie în cete, unele mai mari, altele mai mici, dar întotdeauna fără soţ, cum e şi la "Căluşarii" de la Daco-Romani. Se travestesc apoi felurit, după localitate: unii se îmbracă în haine de căpitani, alţii se fac arapi, alţii chipuri de animale, într-un cuvânt, în fel şi chip. În Tesalia - Epir, prin sate, din întreaga ceată numai câţiva se travestesc, pe când ceilalţi se mulţumesc numai să poarte câte o mască, spre a nu fi cunoscuţi, şi servesc la purtatul obiectelor în care poartă darurile ce capătă de la stăpânii caselor unde se duc. Toţi sunt însă înarmaţi cu măciuci sau săbii de lemn, afară de căpitan şi bubair, care poartă săbii adevărate. Acesta, "bubairul" sau "bubaşarul", mai este îmbrăcat peste tălăgan şi cu clopote de diferite mărimi. Uneori poartă clopote şi întreaga ceată...

Ultima caracteristică, şi anume aceea de a purta clopoţei de bronz de diferite mărimi, pare-se că nu o cunoaşte nici elementul slav şi nici Daco-Romanul. O găsim însă la sicilieni, în ziua de carnaval, în legătură cu un Picuraru...

Faptul că la sicilieni obiceiul se practică în ziua de Carnaval şi nu în ziua de Anul Nou nu poate constitui nici o piedică în această privinţă, mai ales că şi la Aromâni a început nu de mult, ca atât "Aruguciarii", cât şi jocul cu cămila, să fie practicate în Duminica Păresimilor.

CĂLUŞARII "HĂLĂI-ŞA!"

Pe Argeş şi pe Topolog, deşi predomină acelaşi specific coregrafic, jocurile sunt mai largi, mai înflorate, mai din plin desfăşurate, uneori în dauna virtuozităţii paşilor care sunt mai simpli, mai uşor de învăţat.

. . . Molcom, în acorduri tărăgănate, începe melodia în care s-au topit murmurul viorilor, zumzetul de urdiniş al cobzei şi clinchetul zglobiu al ţambalelor. . .

Arcuşurile se mişcă din ce în ce mai viu, uniform, ca trase de nişte fire nevăzute, pana prinde să mângâie mai repede pieptul lat al cobzei, ciocănelele aleargă sprintene pe şirurile de beteală ale ţambalelor.

. . . Iată şi căluşarii! Cu privirea liniştită, în paşi domoli, ei înfloresc scena cu panglicile - curcubeie de mătase - şi scânteierile fluturilor aurii.

În zăngănitul pintenilor de alamă, dansatorii continuă mersul lor liniştit cu aceiaşi paşi domoli.

- Hălăi-şa! strigă deodată "vătaful" cu glas puternic, ca o comandă scurtă ostăşească.

- Hălăi-şa! răspund căluşarii - ca un ecou.

O pauză, ca pentru o reculegere, apoi jocul porneşte în iureş. Muşchii se încordează, ochii scapără şi zurgălăii pintenilor se frământă în sunete de tarabane - ca la o precesiune păgână. Cu mişcări repezi, din ce în ce mai repezi, în paşi mărunţi care abia ating pământul, cu sărituri măiestre, într-un ritm furtunos, ca o grindină în miez de vară. Cu ochii pe jumătate închişi, cu muşchii coarde de oţel, căluşarii îşi flutură curcubeiele panglicilor de mătase în mişcări ameţitor de iuţi - sincronizate parcă de un mecanism nevăzut.

Şi când te simţi cuprins de vraja acestui iureş, răsună aceeaşi strgătură scurtă, ostăşească: "hălăi-şa!".

Jocul s-a frânt. Căluşarii s-au oprit brusc, cu privirea fixă, cu feţele scăldate în sudoare - stane de piatră - ca un tablou alegoric. Căluşul.

Acelaşi pe care, cu ani în urmă, îl ziceau lăutele. La fel cum îl jucau- în chiote de haiducie - voinicii, cu aceleaşi curcubeie de mătase la pălării şi cingători, cu fluturi scânteietori pe borangicul mânecilor, în zăngănitul pintenilor.

. . . În tropotul mărunt al paşilor, cu zvâcnituri neostenite, cu sărituri măiestre, parcă voiau să calce în picioare toată obida strânsă de veacuri de ei, de părinţii şi străbunii lor.

La fel se joacă şi azi căluşul. La fel joacă flăcăii, bătrânii şi piticii din Pădureţii Costeştilor.

La fel îl joacă şi echipele de dansatori ale formaţiilor artistice din Piteşti pe scena teatrului, a Palatului de Cultură sau la căminele culturale.

La fel - şi totuşi atât de schimbat! Strigătul căluşarilor era - atunci - ca un chiot de răzbunare, de tiflă dată necazurilor(...)

- Hălăi-şa!

Zona căluşului şi a jocurilor căluşăreşti se află în sudul judeţului, pe văile râurilor: Cotmeana, Teleorman, Dâmbovnic. Aici, după cum spune şi numele, "regele dansului" e vestitul căluş, el însuşi exprimat în zeci de figuri şi în acelaşi timp generator al multor zeci de tipuri şi variante aparte.

Căluşul este un joc de mare virtuozitate, cu o tehnică remarcabilă. Asupra originii lui sunt păreri contradictorii, dar toate îi atestă vechimea. Unii spun că el ar simboliza răpirea sabinelor de către romani. Alţii presupun că jocul ar reprezenta uciderea zeului Osiris de către Set, legând folosirea usturoiului de acest mit. Cei mai mulţi îl socotesc ca dans militar moştenit de la traci sau romani. El este, în mod cert, un dans străvechi, născut o dată cu poporul român, joc bărbătesc cu caracter dinamic prin excelenţă. Căluşul a generat o gamă întreagă de alte jocuri, toate având multe contingente cu figurile lui, în mod special cu Hora căluşului. Amintim din acestea: Joiana, Murguleţul, Băltăreasca, Amploeţul, Floricica din căluş, Martalogii, Sârba tarapana, Sârba în bătaie, Brâul din căluş, toate jucate mai ales de bărbaţi. Ele se joacă în tot cursul anului, spre deosebire de căluş, la hora satului şi la petreceri.

Astăzi, jocul este un talent păstrat în comunele: Pădureţi, Mârghia, Fâlfani, Stolnici, Hârseşti, Urluieni, Ungheni, Căldăraru, Miroşi, Humele...

AUGUSTIN Z. N. POP

CĂLUŞUL, VECHI JOC BĂRBĂTESC

Folclorul argeşean contribuie la îmbogăţirea şi înnoirea temelor şi înălţării artistice a creaţiei populare din patria noastră. Regiunea Argeş se remarcă printr-un dens repertoriu de dansuri specifice ariilor de munte, ca "Brâul pe şase", supranumit şi "Brâuleţul de la Muscel", "Brâuleţul de la Bughea", "Brâul bătrân", "Băluţa", "Joiana", "Hora Dumitrii", "Hora Nuţii", "Leliţă Ioană!", "Hora Badii", "Siminica", "Minţita", "Argeşeanca", "Sălcioara", "Fedeleşul", "Mânioasa", "Ciuleandra", "Ciobănaşul" şi altele.

"Căluşul", vechi joc bărbătesc din zona folclorică a Dâmboviţei şi Muscelului(...) Echipa căluşarilor din Pădureţi, care cultivă acest gen coregrafic generaţie de generaţie, altădată în perioada sărbătorilor de primăvară, iar astăzi în tot timpul anului, la horă şi la diferite manifestări sărbătoreşti, a obţinut marele premiu la concursul internaţional de jocuri populare ţinut la Londra în 1935. Specialiştii au demonstrat că jocul căluşarilor a generat, la rându-i, numeroase alte specii coregrafice, la care, în zilele noastre, iau parte fetele din Argeş, jocuri ca "Purdelul", "Hora căluşărească", "Mândrele", "Murguleţul", "Salta", "Hora lui Martin".

MIHAI POP

ROSTURILE CĂLUŞULUI

Elementele pe care le cuprinde în diversele lui forme de realizare locală jocul Căluşul ne îngăduie să presupunem că a avut în cursul dezvoltării sale istorice mai multe rosturi, uneori putând exista două sau trei funcţii. În forma lui de obicei complexă pe care am studiat-o cândva în satele Bârca şi Giurgiţa din Oltenia de sud, ceata de căluş era o formaţie paramilitară formată pentru a apăra comunitatea de "agresivitatea" ielelor, iar actele obiceiului sunt rituri de iniţiere, de profilaxie sau de vindecare, de recuperare a celui care "a fost pocit" de iele. Vindecarea se făcea în virtutea principiului că, comunitatea, pentru a asigura buna rânduială, trebuia să recupereze pe cel care "a fost pocit". Ritul de apărare avea rosturi, deci, de a ajuta comunitatea.

De obicei, ritul de vindecare avea două părţi: diagnosticarea şi vindecarea propriu-zisă. Diagnosticarea se făcea, ca şi în alte rituri străvechi magice, prin muzică. Dacă la auzul anumitor melodii căluşăreşti bolnavul se legăna în ritmul căluşului, se presupunea că era luat din căluş şi putea fi vindecat de căluşari. Căluşarii nu vindecau însă epilepsia sau alte boli de nervi. Modurile de vindecare erau diferite. De obicei, bolnavul era culcat pe un covor şi căluşarii jucau în jurul lui şi săreau peste el. Uneori, ei săreau şi jucau fără a vorbi, alteori săreau şi şopteau anumite formule. Jocul continua cu mare frenezie până ce unul din căluşari era doborât prin procedeul descris la jurământ. Când căluşarul cădea, bolnavul era ridicat de alţi doi căluşari şi obligat să fugă. Prin aceasta el se socotea vindecat.

M. Arnaudoff dă şi el următoarea mărturie a unui căluşar în legătură cu caracterul hipnotic al leşinului şi vindecării: "Un căluşar numit Opro (probabil Oprea) pe care vătaful îl alesese ca mediu, având o constituţie puternică şi fiind uşor influenţabil, mi-a povestit: când înconjurăm bolnavul, simt deodată un fel de ameţeală. Când mă apropiu de vătaf şi simt mirosul de usturoi şi când mă priveşte drept în ochi, încep să mă clatin. Când ridică steagul peste capul meu, ochii mi se întunecă, parcă aş fi cuprins de un nor. Când începem să jucăm în jurul oalei, căci în ritul de vindecare este şi o oală cu apă, nu mai ţin minte nimic, nici nu-mi dau seama ce face vătaful, parcă m-ar trage cineva. Când vătaful sparge oala şi apa stropeşte, simt că mi se îndoaie picioarele şi cad jos". (Ocerki po Bălgarskija folkloră. Sofia 1934, 578 - 580).

Rolul hipnozei este clar şi arată prin însăşi mărturisirea căluşarilor că nici ei nu cred în acţiunea unor forţe supranaturale în actul de vindecare. Datele culese în cursul cercetărilor făcute în vara anului 1958 asupra căluşului în comunele Bârca şi Giurgiţa din Oltenia, de la un bătrân vătaf de căluş, de 67 de ani, arată acelaşi lucru. Bătrânul vătaf explica cam în felul următor "luatul din căluş". Cei care lucrau în zilele oprite îşi dădeau seama că prin călcarea interdicţiei au făcut un păcat! Ei se gândeau mereu la aceasta şi până la urmă ajungeau să se sugestioneze şi să fie cuprinşi de o stare nervoasă care mergea uneori până la tremur. Cercetările medicale întreprinse asupra acestui fenomen par a dovedi că, de fapt, cei pe care poporul îi considera luaţi din căluş sufereau de pelagră, boală foarte răspândită în trecut în acestă regiune de mari latifundii. (M. Pop, Consideraţii etnografice şi medicale asupra căluşului oltenesc. Bucureşti, p. 216 -217).

Astăzi, şi în această zonă unde până de curând formele arhaice au persistat încă, rostul spectaculos al căluşului a câştigat preponderenţă asupra rosturilor străvechi. De altfel, mărturiile pe care le avem începând cu secolul XVIII ne arată că întotdeauna căluşul a fost considerat de popor ca un mare spectacol. În tot sudul Munteniei el a devenit un dans de virtuozitate şi ca atare, dezghiocat de vechile interpretări superstiţioase şi de elementele care oglindeau aceste interpretări, a intrat şi în mişcarea artistică de amatori. În comuna Drăgăneşti - Olt, căluşul se joacă la serbări şi în forma nouă cuprinde o serie de strigături care sunt îndemnuri la dans şi la muncă.

Căluşul a fost valorificat scenic pentru prima dată la 13 iunie 1885 când, la îndemnul lui Gheorghe Bariţ, Ştefan Emilian şi Iacob Mureşan au adus la Braşov pe jucătorii Ion Căluşeriu şi Simion Ciugudeanu din Arieş şi, pe baza dansului învăţat de la ei, au creat jocul "Căluşerului", care împreună cu "Romanul" s-a jucat apoi în Transilvania la toate manifestările culturale româneşti şi care s-a răspândit într-o nouă formă şi la sate(...)

Din datele pe care le-am cules asupra căluşului din Oltenia, care în forma lui tradiţională este un obicei de Rusalii, reiese că de multă vreme, încă înainte de primul război mondial, căluşarii din Valea Dunării, după ce prezentau jocul în formă tradiţională în sate, obişnuiau să se ducă prin oraşe şi târguri, să prezinte jocul ca spectacol şi ca mijloc de câştig. Fireşte că acest joc-spectacol prezentat la oraş nu mai era legat de coordonatele temporale ale obiceiului. Şi mergând şi mai în urmă, pe firul timpului, aflăm din literatură că la festivităţile pe care la 19 octombrie 1599 principele

Transilvaniei, Sigismund Bathory, le-a dat la Alba - Iulia în cinstea lui Mihai Viteazul, jocul căluşarilor a constituit momentul culminant al spectacolului (vezi T. Burada, Istoria teatrului în Moldova, Iaşi, 1915). Menţiunea este importantă, pentru că atestă vechimea trecerii unui obicei în spectacol, deşi credem că astfel de treceri au fost mai mult sporadice. Este importantă, pentru că arată că ori de câte ori obiceiul devine spectacol, legătura lui cu data tradiţională se rupe.

GHEORGHE POPESCU - JUDEŢ

CĂLUŞUL ÎN OLTENIA

"Floricica" este un joc originar din căluş, foarte răspândit în satele de deal. În unele părţi, acest joc este format exclusiv din paşi de brâu muntenesc, ca şi "Floricica de la lovăţ" sau de la Cloşcani, în altele conţine paşi bătuţi de căluş amestecaţi cu pinteni, întocmai ca "Floricica din căluş", aşa cum se numeşte partea iute a "Căluşului argeşean"...

"Căluşul" în Oltenia este asemănător căluşului din Argeş. El se găseşte răspândit mai mult în jurul Slatinei, mai puţin în părţile Craiovei. Comuna Dobrun din raionul Balş este vestită pentru "Căluşul" tradiţional, pe care îl joacă şi astăzi cu deosebită virtuozitate flăcăii satului.

Există însă, pe malul Dunării, un "Căluş oltenesc" care diferă total de cel din Muntenia. Figurile, comandate de către vătaf, într-o ordine prestabilită, sunt mişcări tipice jocurilor de câmpie. Ritmica este de sârbă, jucătorii sunt îmbrăcaţi în curioase costume femeieşti şi poartă pe cap un fes anume împodobit. Un asemenea căluş se joacă în comuna Hunia- Corabia...

COSTUMUL

La câţiva kilometri de Maglavit, lângă Calafat, în comuna Hunia, am întâlnit cel mai interesant şi mai frumos costum căluşăresc din Oltenia. Flăcăii îmbracă partea de sus a corpului cu o anumită ie femeiască, din bătrâni, cu mâneca întreagă brodată în desene geometrice cu râuri, coborând în jos spre manşetă, care se strânge pe mână bătrâneşte, un lat de palmă înainte de capăt.

Pieptul iei este cusut în cruce, bogat brodat, iar gâtul este înfăşurat de un fular ţesut în motive geometrice. Peste gulerul iei aplică un fel de salbă de volănaşe, care împodobeşte ciudat acest costum femeiesc purtat de bărbaţi.

Partea de jos a corpului este acoperită mai întâi de pantaloni albi strâmţi, peste care pun trei rânduri de fuste femeieşti, cusute anume pentru acest scop. Fustele sunt albe, cusute cu alesături în colţuri pe marginea de jos şi sunt suprapuse în aşa fel încât se văd broderiile la fiecare. Fusta cea mai lungă cade în jos dincolo de genunchi, cealaltă mai sus, iar a treia şi mai sus. Peste betele cu care se încing, flăcăii pun mai multe batiste brodate, numărul lor depinzând de trecerea de care se bucură fiecare în faţa fetelor din sat.

Pe cap pun un fel de fes - căciulă - făcut dintr-un fund de pălărie de fetru cu fundul roşu-gri, pe care se cos gogoşi albe de mătase tăiate în formă de lalele. În mijlocul acestor gogoşi - "lalele", care sunt aşezate în douăsprezece rânduri pe tot câmpul fesului de jur - împrejur, se introduc şi se cos ciucuri de lână colorată din toate culorile: albastru, alb, mov, galben, portocaliu, roz, frez, roşu, verde, verzui şi verde-smarald. În vârful fesului-căciulă se prinde un ciucure mare, făcut din aţe negre sau aţe violete cu alb şi roşu. Marginea de jos a fesului este cusută cu motive brodate în mărgele mici colorate. Peste ie flăcăii pun ilice negre.

Căluşarii poartă ciorapi lungi până la genunchi, ca să nu se vadă pantalonii de sub fuste. Ciorapii au şi ei motive geometrice, care întregesc ornamentaţia generală a costumului. În picioare pun opinci, ale căror curele sunt înfăşurate pe picior ca să ţină ciorapii.

GHEORGHE POPESCU - JUDEŢ

CĂLUŞUL

Căluşul, joc de virtuozitate, are o tehnică deosebită de a celorlalte jocuri româneşti. Pentru a putea fi practicat, acest joc cere o pregătire îndelungată şi susţinută. Căluşul dă jucătorilor o plastică diferită prin poziţia deschisă a picioarelor, bine implantate în sol, pe talpă şi pe călcâie. Poziţia corpului se formează puţin înclinată, pentru a permite executarea cu multă vigoare a mişcărilor tehnice, într-o aşezare comodă, pe sprijinul genunchilor îndoiţi.

Stilul căluşăresc de joc se imprimă în tehnica interpreţilor şi influenţează cu timpul şi execuţia repertoriului obişnuit al jocurilor de horă. Prin asimilarea pintenilor şi paşilor bătuţi din “Hora căluşărească pe bătute” cu aceia ai altor jocuri obişnuite, a căror ritmică a fost prielnică bătăilor căluşăreşti, s-au născut şi dezvoltat numeroase “Hore în bătaie”: Joiana, Murguleţul, Băltăreasca, Sârba deasă, Sârba din căluş, Brâul din căluş etc.

Un alt stil de jocuri de la câmpie îl găsim în comuna Vâlcele din raionul Drăgăneşti - Olt, unde dansurile conţin mişcări de genuflexiune adâncă, în deplasare. Stilul acestor jocuri arată influenţa precisă a căluşului.

Strigăturile şi chiuiturile, exclamaţiile şi strigătele sunt frecvente la toate jocurile acestei regiuni. Ele au rol antrenant atât pentru jucători, cât şi pentru spectatori.

Regiunea Argeş, deşi cuprinde trei zone folclorice cu particularităţi stilistice diferite, prezintă totuşi un aspect armonios şi unitar al jocurilor pe întreaga sa arie(...)

Preluând motivele tradiţionale ale fondului naţional de jocuri, generaţiile actuale perfecţionează tehnica coregrafică şi îmbogăţesc formele de exprimare(...)

Echipele de jucători ridică la un nivel superior creaţia folclorică coregrafică. Alături de echipele de tineri, vârstnici şi bătrâni, se formează echipe de copii care învaţă să cunoască şi să interpreteze jocurile populare (...) din comuna Văleni, Stăneşti şi Sârbi - Măgura a căror pregătire tehnică s-a bucurat de o bună apreciere.

C. RĂDULESCU - CODIN

CĂLUŞARII

În zilele de Rusalii şi în toată săptămâna Rusaliilor, joacă căluşarii.

Vom arăta aici jurământul căluşarilor, adică modul cum se jură ei şi în urmă vom descrie căluşul, jocul lor.

În ziua de Strat de Rusalii se adună la o casă treisprezece flăcăi, aceia care sunt hotărâţi a se face căluşari. Din toţi aceia, aleg pe unul vătaf, adică conducătorul lor, şi pe mut. Apoi se face legământul între ei sau legătura steagului, în chipul următor: se ia o prăjină de alun, iar de vârful ei se leagă o geavrea şi usturoiul verde, de fiecare căluşari câte trei fire.

Acesta este steagul căluşarilor, care e păzit cu multă grijă de către căluşari, căci se crede că, dacă cineva ar fura din acel usturoi, înnebunesc căluşarii.

Jurământul se face în următorul chip: ridică steagul în sus, ţinându-l drept, pun apoi toţi mâinile pe steag, afară de mut, care în timpul jurământului face adevărat ca un mut, căci dacă ar vorbi, amuţeşte. Ei jură astfel: "În numele lui Dumnezeu sfântuleţul, ne legăm, jurând în credinţă către steag, că vom juca în dreptate, fără supărare şi fără murmur".

După ce au jurat, începe şi mutul să vorbească şi să spuie trantii (dafii, istorii,secături). Apoi se despărţesc, după ce mai întâiu hotărăsc locul de întâlnire în ziua de Moşi (Rusalii), când vor începe a umbla cu căluşul.

Din ziua de Strat de Rusalii şi până la Moşi ei se adună pe la câte o casă, unde fac repetiţie şi învaţă jocurile, pentru ca atunci să fie bine pregătiţi.

În timpul colindului ei umblă întovărăşiţi de un lăutar cu cobzarul lui, care le cântă hora, floricica, căluşul ş. a.

Vătaful are un gârbaciu (biciul cu rafturi) şi comandă celorlalţi.

Mutul are o sabie de lemn ori chiar de fier. Treaba lui e să facă loc jucătorilor când se îmbulzeşte lumea pe ei şi să facă câte istorii toate, pentru a stârni râsul şi veselia. Are o mască pe ochi, făcută din cojoacă neagră şi e îmbrăcat caraghios şi schimonosit. El în timpul jocului nu vorbeşte, iar în repaus îi toacă gura-n patru.

Îmbrăcămintea căluşarilor se compune din cămaşă bună, iţari, pălării cu panglici multe pe ele; se încinge cu câte 5 - 6 perechi de bete, cu ciucuri şi cu mărgele. Betele sunt date de fetele din sat, căci betele jucate aduc sănătate fetei.

Sunt încălţaţi cu opinci, de care sunt legaţi clopoţei înfundaţi (rotunzi ca o nucă) şi pinteni de fier. Au ciorapi în diferite feţe şi peste ciorapi sunt înfăşuraţi cu târşini, cu bete şi panglice, până peste genunchi.

Fiecare căluşar are la brâu trei căpăţâni de usturoi verde.

La joc, căluşarii se aşază roată. Apoi, după cântecul lăutarilor, începe vătaful:

- Hop, şa!
- Hop, şa! repetă-n cor şi ceilalţi căluşari.
- Tot aşa, zice vătaful.
- Tot aşa! repetă corul căluşarilor.
- Pân-o veni Garoşa!
- Să mi-o bată Deresa!

Pe urmă face o mişcare vătaful, cu un pas înainte: "I-auzi una!", iar ceilalţi fac după el, jucând "la una". Apoi: "I-auzi două!", "I-auzi trei!", până la opt.

După ce se joacă la opt, începe plimbarea căluşului. Apoi iarăşi: "I-auzi nouă!", "zece"! etc. , până la douăsprezece bătăi. Mai joacă după aceea: Floricica, Banul Mărăcine şi apoi hora dreaptă după obiceiul vechiu.

În timpul jocului, mutul nu joacă, ci umblă cu sabia în mână, când înăuntrul horei, când pe afară şi dă târcoale să facă lărgime şi să cheme lumea. La sfârşitul jocului încep căluşarii şi mutul a face fel de fel de secături.

Mutul se preface mort, iar căluşarii se duc după el, îl dibuie şi încep a se întreba între ei:

- Mă, omu'ăsta e mort?
- Da' de ce o fi murit, mă', fraţilor?
- De trezie?
- De beţie?
- Dumnezeu să-l ţie!
- Mă, a murit frate-tău.
- Ei aş! Frate-său a înnebunit de dragoste.

Încep să-l jeluiască, apoi îl iau pe mut, ca pe un mort, până la mijlocul horei. Aici, după ce se deşteaptă, îl pune vătaful pe mut să înnumere pe jucători, după ce unul dintre ei se ascunde. El numără şi înnumără în gând, şi dacă vede că lipseşte, începe să-l caute încoace şi încolo, până-l găseşte şi atunci începe să-i dea cu sabia, spre a-l aduce în număr. Apoi intră iară cu toţii în joc.

Alteori, în timpul când mutul e mort, se apropie de el doi căluşari:

- Mă, a murit frate-tău.

- Nu e frate-meu.

- Ia-i seama bine, mă, că e frate-tău.

- Bine, bine, să-mi mai iau seama.

Se uită şi iarăşi se uită. Apoi, mâhnit:

- Ah! El e, că-i cu gâtul ca tureacu şi nu mai poate, săracu'!

- El e, mă?

- El, ne-el, hai să-l îngropăm, că se împute.

.- Ba nu, zice celălalt, întâi să-i luăm pielea, s-o vindem.

- Cum să i-o luăm?

- Întâiu să-l umflăm ca pe berbec.

Şi numaidecât pun peste mut un şervet mare, care cică e pielea. Caută un băţ care închipuie ţeava şi-l pun ca pe un căpătâiu la piciorul mortului, la ciorap, iar cu celălalt îl ţine în gură, suflă tare, să-l umfle pe mut. Apoi se fac că-l jupoaie, pun pielea (şervetul) pe un ciomag, o iau la spinare şi încep a striga:

- Piei de cloşcă de vânzare.

Se repede unul dintre ei şi-l trage de mânecă:

- Cum, mă? Vrei să vinzi pielea singur? Hai s-o împărţim frăţeşte.

- Hai, zic. Na întâiu ţie, zice un jucător şi încep să-i dea pielii cu cotul: "unu, doi, trei" şi la fiecare cot, în timpul cât imitează măsurătoarea, loveşte cu palma peste piept.

- Ţi-ajunge?

- Mi-ajunge.

- Acu să dăm şi vătafului, că trebuie să-şi facă opinci. Îi măsoară la fel, decât că atunci când vrea să-l izbească şi pe el cu palma-n piept, vătaful îi trage câte una la spate de se lipseşte şi de împărţit şi de tot.

Privitorii fac mare haz.

- Acu i-au luat pielea; hai să-l îngropăm.

- Hai! Dar e vorba cum să-l îngropăm noi? Pe la voi cum se îngroapă morţii?

- Uite aşa; şi îl aşază cu burta pe pământ.

- Nu aşa, mă, ci uite aşa; şi zicând acestea, aşază mortul pe spate, îi ridică un picior în sus şi-l sprijină cu călcâiul într-un pop (băţ, ciomag).

- De ce-l îngropăm aşa, mă?

- De ce? Să-l cunoască nevasta când o veni cu ciobul de tămâie.

- Nici aşa nu e bine. Eu zic să-l îngropăm până-n gât, iar capul să-i rămână afară, să se scarpine porcii de el.

- Cum, necum, hai să-l îngropăm o dată!

Doi căluşari pun două toiage jos, aşază pe mut peste ele, apoi îl iau şi-l duc să-l îngroape încolo, departe, prin curţile oamenilor, chiar prin coteţe.

Ceilalţi căluşari, după ce l-au lăsat pe mut, vin la vatra jocului şi aici prind a juca floricica căluşului.

Unul din căluşari rămâne să-l prohodească. Trece peste el încoace şi încolo, zicând la fiecare trecere: "Mortu'al darcului, pământu'al Domnului", iar când e să plece, dă puternic cu toiagu-n pământ, la capul mortului. Apoi fuge repede în horă, de se amestecă printre ceilalţi jucători.

Mutul se scoală repede de jos, intră în horă şi începe a căuta pe cel care l-a prohodit pe el, ameninţându-l până la sfârşitul jocului.

Fetele şi nevestele tinere joacă cu mare drag lângă căluşari, căci cică vor fi totdeauna sănătoase şi drăgăstoase flăcăilor. Iar sătenii se întrec care mai de care să cheme căluşarii în curte, spre a juca, căci se crede că cel ce primeşte căluşul va avea noroc şi ferire de boale.

"Era în Beleţi un rudar schilod, şi neavând, săracul, cu ce se căuta, a pus de au trecut căluşarii peste el şi acu cică s-ar fi vindecat."

Când joacă într-o curte, stăpânul casei pune bolovanul de sare în mijlocul horei. Sarea aceea e bine s-o lingă vitele, ca să fie sănătoase şi prăsitoare.

Căluşarii dau fetelor şi femeilor care le cer usturoiul de la brâu şi cel legat la steag, nu însă din cel care-i legat tocmai în vârful steagului, ci de cel care-i legat mai jos de prăjină. Acest usturoiu e bun ca leac pentru friguri.

Jocul căluşarilor ţine toată săptămâna Rusaliilor.

Tot ce agonisesc împart fräţeşte în fiecare seară.

Ba pentru a se ţine de legământul făcut în ziua de Strat de Rusalii, în tot timpul jocului ei nu se duc pe acasă, ci mănâncă şi dorm cu toţii la un loc.

La sfârşit, adică la spartul Căluşului, fac un chef bun şi apoi, în mod înduioşător, îşi iau rămas-bun, urându-şi bună întâlnire în căluşul anului viitor.

I. HELIADE RĂDULESCU

JOCUL CĂLUŞARILOR

Nu este popor unde se vorbeşte limba românească între care să nu fie cunoscut "Jocul căluşarilor", ce se săvârşeşte în săptămâna dinaintea Rusaliilor. Se adună mai mulţi juni, buni dănţuitori şi, formând o ceată, se împodobesc cu deosebite cârpe, cu pene de păun şi alte asemenea şi se înrolează pe o săptămână sub un stindard sau un steag, ce înalţă. Unul dintr-înşii cu o superstiţie foarte religioasă e îndatorat a ţine tăcerea în toată vremea săptămânei şi devine mut de bună voie. Jocul se formează, când se face regulat, într-acest chip: în sunetul lăutelor, junii săvârşesc deosebite danţuri cu versuri într-adins, al căror ritual este: " pe ea!". Steagul sau se ţine în mînă în vremea danţurilor, sau se împlântă în pământ, împrejurul căruia se săvârşesc jocurile pe lângă care fiecare dănţuitor trece săltând într-un chip de curtenire, până când, strigând neîncetat "pe ea!", unul dintr-înşii îşi încrucişează toiagele în semn de bătaie. Unul dintre ei se ridică pe un loc mai înălţat, de unde vin alţii a-l goni. El stăruieşte acolo şi strigă că e moşia şi cetatea sa întărită. Pe urmă, după deprinderea şi îndemnarea dănţuitorilor, se încing felurimi de jocuri gimnastice. Femeile au o superstiţie a lua de la dănţuitori felurimi de obiecte sau de vestminte sau de mâncare, iar mai cu seamă iau usturoi, care se crede că, dacă vor juca căluşarii peste dânsul sau cu dânsul, e bun de friguri şi alte boale.

Curat se vede originea acestui joc şi după felul său şi după versurile ce se cântă că este jocul romanilor, întocmit de strămoşul nostru Romulus spre răpirea Sabinelor. Penele de păun, care la cei vechi era pasărea Junonei, a geloziei, care era acest Argos cu ochi mulţi, ce priveghează asupra obiectului dragostei sale, e un fel de deviză a cavalerilor romani ce purtau la cap, spre semn că trebuie să aibă gelozia Sabinelor ce ei dispreţuiseră. Secretul întreprinderii cavalerilor romani trebuia să se păzească sub osândă de moarte. Mutul de bună voie figurând în joc.

Scopul jocului era ca să atragă femeile sabine şi căluşarii până în ziua de astăzi atrag femeile, cu felurimi de obiecte, care prin structurarea a mii de ani deveniră superstiţioase.

Sfârşitul jocului se împlinea prin răpirea Sabinelor, semnalul răpirii era: "pe ea!", adică pe fată, "n-o lăsa!", "de a da!" şi altele. Căluşarii nu încetează acest semnal şi sfârşesc jocul cu răpirea steagului după ce l-au

curtenit cu o fugă şi larmă mare. După aceasta, începe un fel de serbare de triumf, în care se săvârşesc jocuri gimnastice. Curat se vede la sfârşitul jocului căluşarilor chipul unui război ce avură romanii în urmă cu sabinii, închipuirea lui Romulus ce stăruieşte a-şi apăra moşia şi cetatea, şi, în sfârşit, pedeapsa unuia dintre ei, care dezertă, închipuieşte sau uciderea lui Remus că a sărit şanţul cetăţii, sau răzbunarea asupra Sabinelor. Toate înfăţişază foarte lămurit şi sub chip alegoric păstrat şi desfigurat în aceeaşi vreme de veacuri începutul şi originea noastră. . .

GEORGE SBÂRCEA

CĂLUŞUL ŞI TRADIŢIILE SALE

Dansul acesta, care ştie să răspândească suflarea vieţii, are tradiţii de dată foarte veche în multe regiuni ale ţării (...)

Dansatorii trăiesc în dansul acesta viu, turnat într-un şirag nesfârşit de figuri revărsate fără măsură dar cu o admirabilă disciplină colectivă, ca într-o lume proprie. Funcţia primară a dansului trebuie să fi fost exprimarea frenetică, într-un context ritual, a bucuriei virile, nereţinută de frâna simţului estetic. Probabil că nici nu era necesară o astfel de frână, o dată ce dezlănţuirii spontane de vitalitate nu-i lipseşte nici astăzi armonia şi frumuseţea spontanietăţii (...)

ION SEGĂRCEANU

OBICEIURI MEREU TINERE

Dintre toate obiceiurile tradiţionale cunoscute în sat, pe vremea copilăriei, câteva mi s-au fixat adânc în memorie, impunându-se selecţiei mele afective prin ineditul şi farmecul lor irezistibil. Este vorba de "Drăgaicele", "Cu plugul" şi "Căluşul" - deprinderi populare de mare fast, aşa cum mi s-au întipărit ele pe retină în variantele lor teleormănene.

(...) Cea mai mare atracţie o exercita asupra mea jocul acela cu totul şi cu totul neobişnuit, cu nume straniu de "Căluşul", cu atât mai fascinant cu cât, cel puţin la vârsta aceea, nu-i puteam tălmăci de loc adâncile sensuri. Cum se înfiripau, de unde veneau, ce mesaj aduceau cetele acestea de fantastici căluşari, ce înţelesuri purta costumaţia ca din timpuri fără de timp, ritmurile şi gesturile lor frenetice, ameţitoare? (...). De la amintire la prezent firul s-a legat parcă de la sine, iar statornica-mi admiraţie şi preţuirea pentru inegalabilul joc strămoşesc s-a preschimbat firesc în poezie:

CĂLUŞARII

În straiul lor, în ritmul colosal
Ei, căluşarii, chipuri pitoreşti
Re-nviu, ca într-un falnic ritual,
Străbune obiceiuri şi poveşti.
Un pas şi încă unul, sincopat,
În şir, în grup, în cerc ... şi tot aşa
Şi deodat, un ropot cadenţat
Ca ploaia peste lanuri - hălăişa!
Ei vin din leaturi, din vechimi de ţară
Şi veşnic nu mă satur să-i admir
Aşa precum, vrăjit, odinioară,
Prinţul cu-aleasă slovă, Cantemir.
În jocul lor învolburat sub zare
Tresaltă-ntreg pământul românesc
Cu repezi râuri, câmpuri roditoare,
Cu munţi de strajă, codri ce doinesc.
Le sună zurgălăii la opinci
Iar de sub tălpi le sar, parcă, scântei.
Cu mască de-nţelept ori măscărici
Se-agită-ntruna mutul printre ei.

Un pas şi încă unul sincopat.
Se strâng, se rup, se-adună - hop şi-aşa!
Şi în final: un ropot cadenţat
Ca herghelia-n tropot . . . Hălăişa!

TH. D. SPERANŢIA

MIORIŢA ŞI CĂLUŞARII - URME DE LA DACI

(...) Dar pe lângă bucăţile (...) de cântat ori de recitat privitoare la omorul lui Osiris de către Set, poporul nostru ne-a păstrat şi o înscenare sau un rit mimic. Acest rit MIMIC e cunoscutul joc al Căluşarilor.

În dicţionarul Academiei de A. Treb. Laurianu şi J. C. Massimu, citim la litera C: "Callusiariu, s. m. sallus, saltor: june adornatu, între altele şi cu clopotelii la petioare care în dillele "Rosalieloru salta cu mai multi assemeni sie unu saltu, care pare una reminiscentia a saltului vechilor Salli, sau a celui din templu lui Romulus, candu se rapira Sabinele, saltus equestris".

Mulţi cred şi astăzi ca autorul vechiului dicţionar al Academiei. Studiul folclorului ne prezintă însă lucrurile altfel.

Iată jocul căluşarilor cum se practică, de pildă, în comuna Călugăreni, jud. Vlaşca.

Îl dăm împărţit în bucăţi, aşa cum ni s-a comunicat şi facem observările trebuitoare la fiecare bucată.

Titlurile bucăţilor sunt:

I. Formarea căluşului.

II. Jurământul.

III. Exerciţii de joc.

IV. Îmbrăcămintea căluşarilor.

V. Începutul jocului.

VI. Dispariţia unuia din căluşari.

VII. Al doilea joc - jocul războiului

VIII. Sfârşitul.

I. Formarea căluşului. (În localitate se numeşte Căluş).

Cu patru zile înainte de Rusalii, vătaful alege unsprezece tovarăşi cu care să poată forma căluşul (care se compune din doisprezece oameni). Astfel găsiţi, îi rânduieşte: unul stegar, care poartă steagul, unul mut, vătaful, doi lăutari şi ceilalţi căluşari. Sâmbătă, în ajunul Rusaliilor, toţi aceştia se adună şi pe la ora patru după - amiază, cu toţii pornesc la pădure, unde leagă la o prăjină înaltă steagul tricolor şi o panglică iarăşi tricoloră. În urmă se ia de la toţi cei doisprezece - ce compun căluşul - câte o căpăţână de usturoi şi câte un fir de grâu care, de asemenea, se leagă ca şi panglica, tot la vârful steagului.

Francois Lenormant, ca şi alţi învăţaţi, vorbind despre legenda lui Osiris, zice: "Moartea lui Osiris, durerea zeiţei Isis, îngenuncherea finală a lui Set, toate acestea dădură legendei o temă nesecată a creaţiunii, care amintesc ceea ce se găseşte în diferitele regiuni din Orient, şi, mai ales istoria Cybelei şi a lui Atys, a zeiţei Venus şi Adonis".

Şi mai departe adaugă: "Această doctrină se scoboară în Egipet până la cea mai adâncă antichitate" [1].

Lăsând la o parte că legenda Cybilei cu Atys şi a zeiţei Venus cu Adonis cuprind amândouă temele egiptene de care am pomenit mai sus: Cain - Abel şi Iosif - soţia lui Putifar, subliniem numai că legenda lui Osiris a fost un izvor nesecat de creaţiuni şi că sunt din vremurile cele mai vechi.

Analizând jocul căluşarilor, observăm următoarele:

1. Jocul căluşarilor de la noi prezintă uciderea lui Osiris şi căluşarii reprezintă pe oamenii lui Set. Probabil că vătaful este însuşi Set. Ori ca o amintire că Set a fost odinioară persoană reală, ori prin acumulare de atribute, Set se prezintă ca un rege, ori un şef militar.

Oamenii lui poartă un steag. Steag modernizat cu culorile naţionale ale noastre, dar steag.

2. Căluşarii se adună la ora patru după-amiază, ca să se ducă la pădure.

Timpul acesta despre seară şi dusul la pădure corespunde cu Mioriţa :

La apus de soare
Ca să mi-l omoare. . .

Să-l omoare în pădure, către seară, când erau pe cer soarele şi luna.

Soarele şi luna
Mi-au ţinut cununa.

3. Fiecare căluşar aduce câte o căpăţână de usturoi care se pune la steag.

Egiptenii făceau din usturoi un zeu. Grecii nu-l puteau suferi. La Roma, cine mânca usturoi era oprit de a intra în templul Cybelei. Ştim că Cybela a fost identificată cu Isis, soţia lui Osiris. Era natural deci ca soţia lui Osiris să nu poată suferi mâncătorii de usturoi, ucigaşii soţului său, pe care aici îi reprezintă căluşarii. La Roma, usturoiul simbolizează viaţa militară - poate împrumutat de la egipteni.

II. Jurământul căluşarilor.

"După ce steagul s-a legat, mutul înfige sabia lui de metal în prăjina steagului şi toţi ceilalţi trec pe sub sabie şi se leagă astfel: Jură cu toţii în

frica lui Dumnezeu că vor asculta vorbele vătafului, că se vor purta cinstit cu lumea şi nu vor ascunde nimic unul de altul; iar mutul să nu vorbească în timpul jocului".

Analizăm.

1. Sabia ca şi steagul ne arată pe căluşari ca ostaşi.

2. Jurămîntul e făcut sau pentru a tăinui crima - uciderea lui Osiris, ori reprezintă vechiul obicei de angajare al ostaşilor jurând supunere regelui, şefului.

3. Mutul jură să nu vorbească. Acest jurământ nu poate fi făcut decât pentru a tăinui omorul, deci şi ceilalţi jură tot în acest scop.

De ce numai unul să fie mut?

Explicări se pot da cât de multe; poate însă că tot secretul rămâne mai mult asupra unuia sau poate acel unu e simbol. În tot cazul şi mutul şi jurământul se potrivesc foarte bine cu făptuirea unor crime; omorârea cabirului, omorârea lui Osiris.

Mai e de observat şi legătura care poate fi între mut şi numele căluş, care se dă jocului căluşarilor. Căluş e tocmai numele unei bucăţi de lemn care se pune în gura unui om, ca să i-o ţină căscată să nu poată vorbi. Vor fi întrebuinţat oare căluşarii pe vremuri căluşul? Nu ştim. Numele de căluşar mai lesne pare a veni de la căluş decât de la cal, cum se credea până acum.

III. Exerciţii de joc.

"După primirea jurământului, vătaful dă ordin ca toţi căluşarii să treacă în rând. Lăutarii încep apoi să cânte căluşul, iar căluşarii la un semn dat de vătaf prin cuvântul: auzi, auzi!, încep să facă exerciţii de joc. Şi terminând se înapoiază la gazdă".

Observăm ca mai sus: Căluşarii se prezintă ca militari sub comanda şefului.

IV. Îmbrăcămintea căluşarilor.

"Vătaful poartă pe cap un fes turcesc. Mutul ţine în mână o sabie, în cap are o căciulă cu mască caraghioasă şi haine foarte murdare. Lăutarii sunt cu hainele lor. Şi căluşarii în general cu nădragi (poturi) negri, cămaşă frumoasă, încinşi cu câte cinci perechi de bete cu mărgele şi fluturi. La mijloc poartă batiste alese şi cu fluturi. În cap cu pălării cu cordele tricolore. În picioare cu opinci şi cu obiele frumoase legate cu târsâne şi la călcâie poartă fiecare pinteni legaţi, cu câte cinci dinţi şi cinci clopoţei care fac zgomot. Fiecare căluşar poartă în mână câte un ciomag bun. Atât betele, cât şi batistele, căluşarii le împrumută de pe la fetele mari".

Observăm:

Pe lângă sabie şi steag care sunt semnele oastei, căluşarii mai poartă şi pinteni ca ostaşii şi încă ostaşi călăreţi. Dar aceşti călăreţi care se pregătesc să săvârşească un omor corespund foarte bine cu călăreţii care se văd pe tăbliţele cabirice.

Un călăreţ găsim şi în poezia populară "Maica bătrână". Maica bătrână, umblând plângând şi căutându-şi feciorul, se întâlneşte cu Negura, cu Soarele şi cu Vântul. Vântul în chip de om călare:

Mergând mai la vale
Vezi un om călare
Vine-n fuga mare,
Mic şi roşior,
Răpidi uşor.

Se poate ca pe tăbliţele cabirice să fie reprezentat tocmai momentul unde Isis întâlneşte pe vânt călare şi chiar în faţa lui Set - reprezentat tot călare. Vântul spune către Isis unde a văzut el pe cel căutat.

Se poate ca Vântul călare să fie creaţiune cu totul independentă.

Mai observăm apoi că şi încălţămintea Căluşarilor cu opinci şi obiele frumoase legate cu târsâne, precum şi găteala capului cu pălării şi cordele, arată tot un fel de uniformă militară.

Fesul turcesc al vătafului cred că trebuie să fi amintit o uniformă străină, africană poate, pe care a purtat-o Set, fratele ucigaş al lui Osiris.

Nădragii sau poturii negri pe care îi poartă căluşarii trebuie să fi reprezentat picioarele negre, adică pielea neagră a picioarelor goale ale ostaşilor lui Set, ostaşi recrutaţi din populaţiunea neagră din Egipt. Batistele alese cu fluturi trebuie să fie tot în legătură cu uniforma militară a unei ţări călduroase ca Egiptul, unde omul avea nevoie să-şi şteargă sudoarea.

Îmbrăcămintea deosebită a mutului cu căciulă poate să fi însemnând că mutul nu era din numărul aceloraşi ostaşi, ori poate e în legătură cu partea morală, arătând pe un om ordinar, poate chiar şi de alt neam, cu atât mai mult cu cât vedem că poartă şi o mască urâtă, caraghioasă şi haine foarte murdare deosebit de ale căluşarilor.

Clopoţeii şi betele de încins de asemenea trebuie să fi amintit tot de o veche uniformă militară egipteană.

Cinci perechi de bete, pinteni cu cinci dinţi, cinci clopoţei, numărul cinci trebuie să fi însemnat ceva dar până acum nu ştim ce.

Că fiecare căluşar poartă în mână câte un ciomag bun, acesta poate să arate dacă nu pe o bandă de asasini, cel puţin tot nişte ostaşi, ciomagul închipuind o armă.

V. Începutul jocului.

Aici observăm că jocul începe în Duminica Rusaliilor, pe la prânz, adică prin luna lui iunie. Se ştie că în iunie soarele e aproape de solstiţiul de vară, adică în cea mai mare strălucire. Osiris reprezentând soarele, poate că moartea sau învierea lui se serbau tocmai în acest timp. Jocul se face tot sub un fel de comandă militărească. La un semn dat, căluşarii ridică ciomegele şi strigă: auzi, auzi !, după care încep a lovi în pinteni şi în pământ tare, strigând: Salt aşa şi iar aşa! Mişcările jocului parcă ar imita mersul călăreţilor.

VI. Dispariţia unuia din căluşari.

În timpul jocului vătaful observă că unul din căluşari lipseşte şi dă ordin mutului să-l caute şi să-l aducă. După puţin timp mutul îl aduce. Vătaful dă ordin căluşarilor să-l ridice pe ciomege. Îl ridică aşezat cu faţa în sus. Vătaful îl întreabă: - Unde ai fost? El răspunde: - În pădure, după ... flori şi mure! Necrezut, îl ia la bătaie lovindu-l cu ciomegele la tălpile picioarelor, apoi vine mutul şi-l ia pe seamă că nu este vinovat. Atunci vătaful dă ordin căluşarilor să-l lașe pe cel bătut şi să ridice pe mut pe ciomege. Căluşarii îl ridică, dar îl trântesc în cap la pământ şi lumea face mult haz. După aceasta începe jocul zis al lui Florea şi vătaful strigă cu toţi căluşarii: - Florea ici, Florea colea. În acest timp căluşarii lovesc în palme, căci ciomegele le-au lăsat jos. Apoi toată lumea se prinde de mâini cu căluşarii şi joacă hora mare, după care se termină primul joc.

Observaţii. Dezertarea aceasta a căluşarului poate să amintească vreun amănunt din legenda lui Osiris. Cine va fi Florea nu putem şti, poate Osiris.

VII. Al doilea joc - jocul războiului.

"Vătaful dă ordin de a se aduna toţi căluşarii. Stegarul înfige steagul în pământ. Patru căluşari ţin cu putere prăjina şi alţi patru se suie pe cei ce ţin steagul şi strigă: Război lele, război, dragă! Apoi se dau jos şi se fac: unul popă, unul turc, unul cazac şi unul femeie, apoi încep să joace. Întâiu joacă turcul jocul turcesc (geamparalele), apoi iese femeia şi vine, ia în braţe pe turc şi joacă împreună. În timpul jocului vine cazacul şi loveşte pe turc, îi dă peste mână. Turcul fuge şi se duce la cei doi căluşari care în timpul jocului se făcuseră în formă de măgăriţă. Încalică pe ea şi merge din nou la cazac, unde joacă cu femeia jocul căzăcesc. Turcul poartă în mână o scândură,

iar cazacul, o oală cu cenuşă. Când se apropie unul de altul, cazacul loveşte cu oala pe turc, atât de tare, că oala se face cioburi, cenuşa face praf, lumea râde; iar turcul cade jos ca trăsnit. Atunci femeia, după ordinul vătafului, se duce la popă ţipând şi rugându-l să vină să grijească pe turc. Popa ia o oală cu lapte bătut şi cu o lingură mare de lemn, se apropie de turc, ia cu lingura lapte bătut din oală şi-i bagă turcului în gură. Apoi, presupunând că turcul a murit, vine un călugăr cu o roabă şi ridică pe mort.

Observări.

Suirea celor patru căluşari pe spatele celor patru din jurul steagului şi strigând: războiu, lele, război,dragă! poate să amintească vreun mod de a declara ori cel puţin de a vesti războiul. Numărul persoanelor de patru sau cinci şi femeia corespunde cu numărul cabirilor - neapărat aceste persoane, prin acumularea de atribute, modernizate sau localizate: Osiris, din egiptean devine turc, Set, vrăjmaşul lui Osiris, adică al turcului devenit muscal. Femeia reprezentând pe Isis, soţia lui Osiris, căci turcul joacă cu dânsa. Ceilalţi doi cabiri deveniţi unul popă şi altul călugăr.

Jocul poate simboliza ocazia ori împrejurările în care s-a petrecut un fapt şi poate ca să arate legătura între cei doi soţi: Isis şi Osiris.

Lovitura pe care cazacul o dă turcului poate însemna prima lovitură dată de Set lui Osiris când l-a închis pe Osiris în ladă şi l-a dat pe apă.

Încălecarea pe măgăriţă, plecarea şi întâlnirea din nou cu cazacul poate însemna schimbarea de loc.

Scândura poate însemna pe care a scăpat din apă Osiris.

Oala cu cenuşă înseamnă o armă cu care Set a lovit pe Osiris - poate o măciucă. De obicei, la jocurile acestea, populare, la rituri de pildă, la moşul de turcă, măciuca e făcută dintr-un băţ în vârful căruia este o cârpă umplută cu cenuşă.

Mersul călare se potriveşte cu cabirii călări.

Grijania se vede că e modernizare, deoarece pune pe un popă creştin să grijească pe un turc. E o parodie.

Călugărul trebuie să fie vreun popă străin, egiptean. În sfârşit, aici se reprezintă omorul.

Sfârşitul.

"Căluşul ţine o săptămână. După trecerea acestui timp, toţi căluşarii se duc din nou la pădure, în acelaşi loc unde au legat steagul şi aici cu toţii apucă steagul cu mâinile şi-l apleacă jos. Ţin toţi de el, iar vătaful dezleagă steagul şi panglica pe care le dă stegarului; iar usturoiul îl dă înapoi căluşarilor, fiecăruia câte o căpăţână. După aceasta, vătaful ia ciomegele tuturor

şi sabia mutului, taie din fiecare câte trei aşchii şi apoi merge de le îngroapă la rădăcina unui copac.

În urma vătafului dă ordin tuturor să se risipească în fuga mare, şi se întâlnesc pe diferite poteci, întrebându-se de sănătate.

Când toţi s-au adunat din nou, lăutarii încep să cânte şi căluşarii pornesc cu toţii spre sat. Merg la cârciumă, împărţesc banii şi lâna ce au câştigat în timpul jocului şi apoi se cinstesc.

Apoi îşi iau ziua bună şi se duc pe la casele lor. Usturoiul se crede că este bun pentru friguri."

Observaţii.

Sfârşitul întăreşte părerea noastră că jocul, cu toată înscenarea, reprezintă omorul. Cu omorul ia sfârşit totul. Steagul se desface şi oamenii se împrăştie.

Oamenii se împrăştie însă pe furiş, ca pe urma unei crime. Apucă fiecare pe poteci deosebite şi când se întâlnesc, se întreabă de sănătate, ca unii care nu s-au văzut de mult, ca să nu dea de bănuit că ei au fost împreună.

Tot tăinuirea omorului trebuie să însemne şi îngroparea în pământ a ciomegelor şi a săbiei.

Împărţirea usturoiului ca bun pentru friguri credem că are deosebită însemnătate. Frigurile în vechime erau o boală din cele mai grozave. Erau şi omorâtoare şi erau considerate ca boală necurată - adică pricinuită de diavolul, căci prin tremurul sau scuturatul prin care se manifestau erau puse alături cu epilepsia. Iar epilepsia, dedeochiul ştim că erau alături cu lepra, cu muşcăturile de şarpe, de vipere, de crocodili şi alături chiar de ciumă. Tocmai folosul usturoiului împotriva frigurilor credem că a ajutat la păstrarea căluşarilor. Jocul căluşarilor se făcea oarecum pentru a consacra sau sfinţi usturoiul. Să nu uităm că ţara usturoiului a fost Egiptul.

Probabil că şi cele trei aşchii tăiate din ciomege aveau vreun scop la fel.

Vreo însemnare trebuie să fi avut şi lâna care se dă căluşarilor. Jocul căluşarilor practicându-se tocmai pe vremea când se tund oile se poate că s-a obişnuit a se da lâna numai ca plată pentru usturoi; totuşi lâna corespunde prea bine cu mioriţă şi ciobani de stână.

Se admite azi expediţia argonauţilor în Colhida după lâna de aur, este o încercare de reîntoarcere în patrie a acestor argonauţi ai căror strămoşi altădată veniseră din Colhida [2]. Aşa se pare că s-a întâmplat cu Jupiter, care în urmă a fost zeificat; aşa a fost cu Radu Negru al nostru şi poate şi

cu transilvănenii care vin la noi. De ce n-ar fi fost astfel şi cu Osiris? Strămoşii lui Osiris, un însemnat masiv etnic din Valea Nilului să fi venit pe vremuri cu turmele pe aceste locuri muntoase, ca păstori, şi apoi nişte urmaşi ai lor, cu Osiris, scoborând înapoi în vale, rudele de acolo, fratele Set, îl omoară şi cu oastea de negri (a lui Set) caută să pună mâna pe averea mortului, pe oile lui Osiris:

C - are oi mai multe,
Mândre şi cornute
pe oi şi pe lâna oilor.

Poate aceasta să însemne luarea lânei de către căluşari. Oricum ar fi, e o explicaţie pe care o dăm şi noi din multe care se pot da. Plata trebuie de asemenea să fi ajutat mult la păstrarea acestui obicei, mai vârtos în timpii din urmă când poate usturoiul de la căluşari nu se mai întrebuinţează ca leac de friguri.

De altfel, în folclorul nostru lupta lui Osiris contra lui Set este reprezentată prin lupta lui Iorgovan contra şarpelui sau balaurului, luptă care aiurea a fost reprezentată prin Heracles sau Hercules contra Hidrei.

****

Acum ne întrebăm: Cine e autorul Mioriţei, adică cui se datoreşte fondul şi cui forma acestei poezii?

Fondul, adică faptul e faptul real păstrat de memoria colectivă - moartea lui Osiris.

Forma de astăzi este o improvizaţie modernă, făcută însă după chipul şi asemănarea altor improvizări anterioare, din care improvizatorul a trebuit să cunoască vreo ediţie orală. Se înţelege că acest improvizator, ca să poată da o ediţie bună, a trebuit să fie un om deosebit, nu orice căscăund- cum a zis d-l Delavrancea. Ca încheiere din cele arătate:

I. Mioriţa cât şi Căluşarii sunt rituri de origine egipteană.

Că Mioriţa este un rit se dovedeşte prin cuprinsul ei, pe care l-am analizat; iar pe de altă parte, prin existenţa bucăţii Muma bătrână şi a bucăţii din Ardeal intitulată Doina Ciobanului, care se leagă cu Mioriţa şi o completează.

Că Jocul Căluşarilor este un rit, aceasta se dovedeşte:

1. Prin cuprinsul lui, pe care l-am analizat

2. Prin părţile acelea pe care am putea să le numim intime, adică acelea care nu sunt destăinuite a fi văzute de public, ci se petrec numai între cei care se fac căluşari, aşa de pildă: jurământul, aducerea usturoiului,

legarea, purtarea şi distribuirea lui, adunarea căluşarilor în pădure, ascunderea armelor, fuga etc.

Numirea de joc nu trebuie să ne facă să ne gândim că "Jocul Căluşarilor" ar fi o jucărie. Cuvântul joc (jocus) s-a întrebuinţat de mult pentru înscenări şi reprezentaţiuni religioase, teatrale chiar serioase(...)

II. Urmele acestea de fapt vechi care se păstrează în folclorul nostru sunt cu mult, cu foarte mult mai vechi decât data colonizării romane a Daciei şi cu mult mai vechi decât chiar romanii. Şi nici nu se găsesc la romani. Deci nu le avem de la romani şi cu atât mai puţin prin alţi colonişti. Cu cât un fapt de memorie colectivă se păstrează mai mult, cu atât presupune existenţa unei colectivităţi mai mari, unui masiv etnic mai puternic, mai însemnat. Trebuie dar ca urmele acestea să le avem de la un însemnat şi puternic masiv etnic care a stăruit în aceste locuri. Dar cel mai însemnat masiv etnic care a stăruit aici n-a putut fi decât Dacii: trebuie deci ca noi să le fi primit de la Daci, la care ştim că a existat Cultul Cabirilor. De unde le-or fi primit ei? De la egipteni direct pe calea păstoritului, ori indirect prin Etrusci, Tirenieni, Pelasgi, Celţi, Germani?

Şi dacă folclorul românesc ne păstrează lucrarea de care istoria nu ne spune nimic, vedem de ce importanţă este folclorul nostru.

III. Dacă cultul Cabirilor ne lămureşte ce sunt "Mioriţa" şi "Jocul Căluşarilor", în acelaşi timp Jocul Căluşarilor şi Mioriţa asupra Cabirilor, ne arată că la misterele cabirice se întrebuinţa, recitată sau cântată, o legendă din care făcea parte "Mioriţa" noastră şi se întrebuinţa o înscenare anuală din care nouă ne-a rămas Jocul Căluşarilor.

IV. Dacă în folclorul nostru păstrăm încă de la daci atâtea bogăţii, atunci dacii trăiesc; iar noi suntem urmaşii romanizaţi ai dacilor. Cei care se bucurau deci când teoria roesleriană ne tăgăduia dreptul asupra pământului pe care-l stăpânim, n-au de ce să se mai bucure. Noi stăpânim acest pământ nu numai de la Romani, ci şi de la Daci. Împăratul Aurelian putea să fi trecut dincolo peste Dunăre oricâţi colonişti, pe cei ce avem Mioriţa şi Căluşul, pe noi care eram Daci nu ne-a strămutat! Noi am stat aici, am cântat Mioriţa, am jucat Căluşarii şi ne-am păzit pământul.

[1] La Magie che les Chaldeens, etc., p. 73 - 75.

[2] L'Histoire expliqueé par la science sociale: La Grece ancienne par G. D'Agambuja, p. 472.

CONSTANTIN STANCU - PITEŞTI

CĂLUŞUL - DATINĂ MITOLOGICĂ COMPLEXĂ

Vorbind despre căluş, ne înscriem în efortul de reconstituire a vieţii afective din vremurile trecute, încercăm să ne reamintim simbolistica de care erau încărcate obiceiurile de atunci.

Căluşul, spectacol complex, practicat la începutul verii, s-a conservat şi s-a păstrat ca una dintre cele mai autentice manifestări folclorice străvechi. E socotit la origine un dans ciobănesc, un ritual legat de fertilitate şi combaterea bolilor.

Dansul se întâlneşte în toată ţara, cunoscut sub numele de căluş în Transilvania, de căluşari în Muntenia şi Oltenia, de căluceni în Moldova.

Dicţionarul enciclopedic român îl defineşte: "Joc popular românesc practicat mai ales în cadrul vechilor obiceiuri de Rusalii. Datează din perioada precreştină, când a fost un dans ritual. Astăzi este răspândit ca spectacol popular în Muntenia şi Oltenia. În Transilvania şi Banat poartă numele de "căluşer". Se execută de grupuri formate din 7 - 11 bărbaţi (căluşari), purtând ciomege în mâini şi având o costumaţie specială (cu panglici colorate şi clopoţei la picioare). Câteodată, căluşarii sunt însoţiţi de un personaj mascat (mutul). Se joacă cu sărituri, bătăi, îngenuncheri etc., după o melodie cu ritm sincopat, adaptat la figurile jocului. Datorită virtuozităţii mişcărilor, "căluşul" a intrat în repertoriul echipelor de amatori şi a ansamblurilor populare". (Dicţionarul enciclopedic român, vol. 1, Bucureşti, Editura politică, 1982, p. 555 - 556).

Era firesc ca acest spectacol coregrafic inedit, cu semnificaţii multiple, să incite deopotrivă cercetători români şi străini, nume de rezonanţă, dintre care amintim: Dimitrie Cantemir, Th. D. Speranţia, Elena Niculiţă - Voronca, Leo Claretie, Romulus Vuia, Romulus Vulcănescu, Sulzer, Gheorghe Baciu, Gheorghe Popescu - Judeţ, Ovidiu Bârlea, Horia Barbu Oprişan şi mulţi alţii.

Dar orice cercetător care se respectă şi se vrea documentat nu poate trece peste documentatul studiu al lui Romulus Vulcănescu "Mitologia română".

"Căluşarii", în tot ce s-a scris despre ei, oferă mitologiei române o problematică cu rezonanţe profunde în istoria culturii populare a etnoiatriei, filozofiei etnice, a etnomuzicologiei şi etnografiei, de asemeni...

...Căluşarii fac parte dintr-un ciclu de datini consacrate sărbătorilor echinoxiale, având ca temă caii solari care se găsesc în opoziţie cu caii infernali.

În ce constă în cele din urmă relaţia mitologică dintre cultul solar şi căluşari? Câteva precizări. Datina căluşarilor deschide şi închide zilele consacrate Rusaliilor (lat. Rosalia), una din cele mai vechi şi mai spectaculoase sărbători arhaice la români, preluată de creştini şi asimilată cu sărbătoarea "Înălţarea". Romanii şi prin ei daco-romanii considerau sărbătoarea "Rosalia" (sărbătoarea trandafirilor), ca o zi consacrată cultului morţilor, când se făceau praznice la morminte. La daco-romani şi mai apoi la români, ziua de Rusalii s-a transformat într-un ciclu de 9 zile numite "Rusalii", care au căpătat şi alte conotaţii în calendarul mitic românesc, pe lângă ziua festivă consacrată cultului morţilor (prin "Moşii de Rusalii", zi de praznic şi de pomană funerară) şi cultul solstiţial al soarelui, pentru roade bogate în agricultură, pentru protecţia vegetaţiei, a apelor şi a medicinii magico-mitice pentru tratarea unor boli psiho - somatice.

În datina căluşarilor, ca şi a căluţilor, întrevedem deci supravieţuirea unor aspecte de ritual dintr-un străvechi cult solar autohton care a suferit aculturaţii lente însă repetate în istoria lui mitică, da la celţi, romani şi slavii sudici". (Vulcănescu, Romulus. Mitologia română. Bucureşti, Editura Academiei, 1987, p. 375 - 379).

Căluşul, după unele păreri, reprezintă mărturii ale practicilor dionysiace oficializate de strămoşii noştri, petreceri pline de frenezie şi exuberanţă. Ca şi ceremonialele dionysiace, Rusaliile pun în mişcare întreaga obşte a satului, căluşul suprapunându-se peste această sărbătoare.

Alte ipoteze susţin că jocul căluşarilor reprezintă în mod simbolic răpirea sabinelor de către romani.

Argeşul, unde legenda vorbeşte despre mitul construcţiei şi al sacrificiului, rămâne patria unanim recunoscută a căluşului. Aria lui de răspândire este sudul judeţului, pe Valea Cotmenei, în Pădureţi, Mârghia, Stolnici, Hârseşti, unde se găsesc păstrători de nădejde ai căluşului descris pentru prima dată de domnitorul cărturar Dimitrie Cantemir. Lor li se alătură căluşarii din Costeşti, Vedea, Bârla, Izvoru, Ungheni, Căldăraru, Miroşi, Slobozia.

Spectacolul dat de aceste formaţii de Rusalii este grandios. Deşi perioada trecută a dus la alterarea oarecum a dansului prin impunerea lui acolo unde nu era tradiţie, căluşul argeşean şi-a păstrat armonia desăvârşită dintre joc, cântec şi costum.

Liniile costumului denotă calităţile artistice extraordinare ale creaţiei populare, costumul căluşăresc are o ornamentaţie aproape abstractă, într-o geometrie şi o cromatică tulburătoare.

Din 1935, căluşarii poartă pe cap pălării împodobite cu mărgele multicolore şi panglici colorate. Darul a fost făcut de o săteancă unui căluşar din Pădureţi. Până atunci se purta căciulă cu pană. În alte localităţi se poartă pe cap un fes roşu împodobit cu mărgele (Izvoru, Ungheni, Căldăraru, Miroşi, Slobozia). Dansatorii poartă o cămaşă lungă, cu poale (un fel de ie femeiască), albă, cu cusături pe piept, poale, mâneci (umeri), chiar şi manşetele şi gulerul sunt terminate cu motive geometrice. Se poartă iţari albi peste care sunt scoase poalele cămăşii. Sunt încinşi cu chimire foarte frumos brodate, alţii cu bete. De chimire sunt prinse de jur- împrejur bete mai înguste şi lungi cât poalele. La brâu, în partea dreaptă, se poartă o batistă brodată, iar fluierul piciorului vine îmbrăcat cu ciorapi lungi până la genunchi, cusuţi cu flori şi fluturi, ornamentaţi, de asemenea, cu ciucuri de la genunchi în jos; la glezne şi sub genunchi, mulţi la opinci, poartă clopoţei, la opincă - plăcuţe de metal (pinteni) producând sunete care dau mai multă vigoare jocului, pe piept şi pe spate - bete frumos colorate, aşezate cruciş.

Formaţiile de căluşari sunt foarte vechi, transmise din generaţie în generaţie (există şi formaţii de căluşari alcătuite numai din copii), aşa încât nu se poate preciza vechimea lor, intervenţiile autorităţilor contribuind mai mult la oficializarea lor, la prinderea lor în evidenţe şi antrenarea lor în diverse concursuri sau spectacole date în faţa autorităţilor.

Deşi căluşul argeşean are în trăsăturile lui generale un caracter unitar, există mici variaţiuni, care au la bază diverse practici, sau diferenţieri de vestimentaţie de la o comună la alta, aceasta conferind fiecărui tip o individualitate distinctă.

La baza practicii obiceiului stă ceata care poate varia ca număr între 7 şi 15 persoane. Vătaful îndeplineşte rolul de conducător, Stegarul care are grijă de steag, Mutul este personaj mascat, comic. El poartă o fustă verde sub care ţine ascuns paloşul sau sabia. Este vopsit pe mâini, pe faţă cu roşu şi mormăie tot timpul. În alte locuri poartă mască.

Vătaful îşi alcătuieşte ceata cu o lună sau chiar mai multe zile înainte de Rusalii; ei se strâng într-un loc ferit şi fac repetiţii, acompaniaţi de viorist şi de cobzar. Unii depun jurământul în sâmbăta Rusaliilor, seara sau în dimineaţa sărbătorii, fiind îmbrăcaţi în portul specific. Există un adevărat ceremonial al depunerii jurământului, diriguitori fiind Vătaful şi Mutul. Reţinem jurământul solemn: "Jur să joc în credinţă/ şi voi asculta comenzile

Vătafului/ şi nu voi părăsi căluşul! ... ". Jurământul se depune pe steag (o prăjină de lemn, în vârful căreia se află o batistă cusută cu fluturi, în care se leagă pelinul şi usturoiul strâns de căluşari. Apoi, ceata, gata organizată, porneşte prin sate, făcând adevărate demonstraţii de virtuozitate, iar când se întâlnesc două cete de acest fel, se iau la întrecere.

Mişcările dansului sunt în general foarte complicate prin ritmica lor complexă şi particularităţile execuţiilor. Dimitrie Cantemir vorbea de peste o sută. Ele cuprind plimbări şi figuri care poartă nume convenţionale. Se întâlnesc foarte multe bătăi în podea, uneori cu valori de 16 lovituri la pinteni şi în aer, fluturări, întoarceri ale capului de 180 şi 360 de grade, sărituri, paşi petrecuţi cu dreptul peste stângul sau stângul peste dreptul, lăsări bruşte pe unul sau ambii genunchi, răsuciri scurte la dreapta sau la stânga, foarfece pe podea sau în aer, paşi mărunţi etc., folosindu-se foarte multe contratimpuri sau sincope. Totul se execută cu foarte multă rapiditate şi forţă.

Căluşarii folosesc în timpul dansului nişte bastoane frumos împodobite, confecţionate din lemn, sau care, manevrate în anumite feluri, dau valoare de figuri de joc spectaculos.

Desigur, se poate vorbi şi de sonoritatea ritmului amplificat de clopoţei sau de plăcuţele fixate pe partea interioară a călcâiului, prin bătăile de care aminteam mai sus. Părţile jocului căluşăresc au denumiri ca: Plimbarea Căluşului, Floricica, Sârba sau Tarapanaua, Dalorum, Surpăturile etc. Există informaţii despre metodica învăţării dansului, ea putând constitui subiectul unuia sau mai multor articole.

Revenind la afirmaţia că Argeşul este patria căluşului, nu putem să nu amintim faptul că în 1935 căluşarii din Pădureţi au fermecat publicul spectator de la arenele "Royal Albert Hall" din Londra, concurând alături de alte 42 de ţări reprezentând toate continentele, obţinându-se marele premiu şi elogiul presei străine, fiind supranumiţi: "Tigrii Carpaţilor", "Diavolii jocului".

Despre succesul de la Londra, martorul ocular, criticul Harry Brauner, spunea în cartea sa "Să auzi iarba cum creşte":

"Bătând din palme sacadat, miile de spectatori strigau: Hălăişa! Hălăişa! ... şi ca prin minune, ocolind încă o dată în sărituri mari arena, căluşarii părăsiră sala în aclamaţiile unui public aproape isterizat ... A doua zi am fost asaltaţi la hotel de admiratori care ne-au rugat să le îngăduim să înveţe şi ei unii paşi ai jocului; o specialistă venită din America, fermecată de frumuseţea podoabelor din mărgele de pe pălăriile căluşarilor, dorea să le fotografieze pentru un studiu; nenumăraţi fotografi aşteptau de-a lungul

zilei, pentru a-i fotografia pe căluşarii români sub diferite aspecte, iar gazetele erau pline de articole şi fotografii, de parcă numai România ar fi luat parte la acest festival ...".

Interesul pentru căluş a rămas viu în Argeş. Pentru conservarea şi păstrarea autenticităţii lui, în 1971 s-a organizat Asociaţia căluşarilor "Valea Cotmenei" cuprinzînd cetele de căluşari din Pădureţi, Mârghia, Stolnici, Costeşti şi Coloneşti - Olt. În 1985, Argeşul a adus un omagiu căluşului prin desfăşurarea "Festivalului Căluşului argeşean", ediţia a patra, organizat cu prilejul aniversării a cinci decenii de activitate a formaţiei de căluşari din Pădureţi - Argeş. Trebuie să amintim faptul că din 1935 şi până la începutul războiului căluşarii din Pădureţi au cutreierat Europa făcând cunoscute pretutindeni dansurile şi costumele noastre milenare.

După cel de-al doilea război mondial n-a fost concurs sau festival fără participarea dansatorilor din Pădureţi.

Rămâne titlu de mândrie pentru Argeş faptul că la toate ediţiile concursurilor naţionale nu numai că a fost prezent în finala pe ţară cu toate formaţiile căluşăreşti, dar tot de atâtea ori a primit titlul de laureat şi premiul I pe ţară.

Prin contribuţia adusă patrimoniului naţional, căluşul întregeşte fericit imaginea pe care o are Argeşul de veche vatră păstrătoare de balade, etnografie, folclor şi istorie - ca veche vatră de scaun domnesc.

GEORGETA STOICA; RADA ILIE

MANIFESTĂRI ETNOGRAFICO - FOLCLORICE CONTEMPORANE

Căluşul. Obiceiurile incifrau în trecut înţelesuri profunde privind relaţiile interumane, mersul vieţii sociale, legături cu lumea înconjurătoare, cu natura.

În desfăşurarea obiceiurilor, o importanţă deosebită o are contextul care de obicei implică mai multe planuri. În funcţie de împrejurare, de epocă, de condiţii, se stabileşte o ierarhie a importanţei diferitelor planuri. Schimbarea planurilor funcţionale duce la schimbări în ierarhia funcţiilor, la trecerea funcţiei dominante în rândul celor adiacente.

Transformările care au avut loc în viaţa satului contemporan au determinat schimbări profunde, planul ritual devenind subiacent, în timp ce pe planul principal apare aspectul festiv, de spectacol. Acest fenomen, petrecut şi în alte ţări, a fost analizat de Paolo Toschi în lucrarea sa despre originea teatrului italian [1).]

El numeşte astfel de obiceiuri tradiţionale, care şi-au pierdut funcţia iniţială, "rit - spectacol", deoarece au devenit mari spectacole populare. Dar aceasta nu înseamnă că folclorul dispare în contemporaneitate. "Speciile folclorului sunt de veacuri în continuă înnoire şi transformare, (...) unele dispar, dar cele care reprezintă (...) valori artistice remarcabile continuă să fie gustate cu emoţie (...). Prin urmare, nu folclorul dispare, ci modul strict folcloric de a crea şi azi cum s-a creat înainte, ceea ce nu este totuna. Moştenirea valoroasă nu-şi poate pierde niciodată însemnătatea" [2)].

În zona etnografică Olt, cel mai concludent exemplu îl constituie Căluşul, care prin echipele de excepţie din diferite sate şi prin "Festivalul Căluşului", ce se desfăşoară anual la Slatina, a devenit una dintre cele mai spectaculoase manifestări contemporane. În mod remarcabil s-a afirmat ansamblul folcloric "Căluşul" din Scorniceşti, care, în ultimii cincisprezece ani, a dus faima acestui dans pe toate meridianele globului, obţinând numeroase premii şi medalii: Premiul special al juriului (1969, Suedia), marele trofeu "Zeiţa de aur - Artemis" (1971, Turcia), Premiul european pentru artă şi folclor (1975, acordat de Fundaţia FVS, Republica Federală Germania), "Săgetătorul de aur" (1978, acordat de Centrul internaţional pentru difuzarea artei şi folclorului), premiul I la Festivalul european de

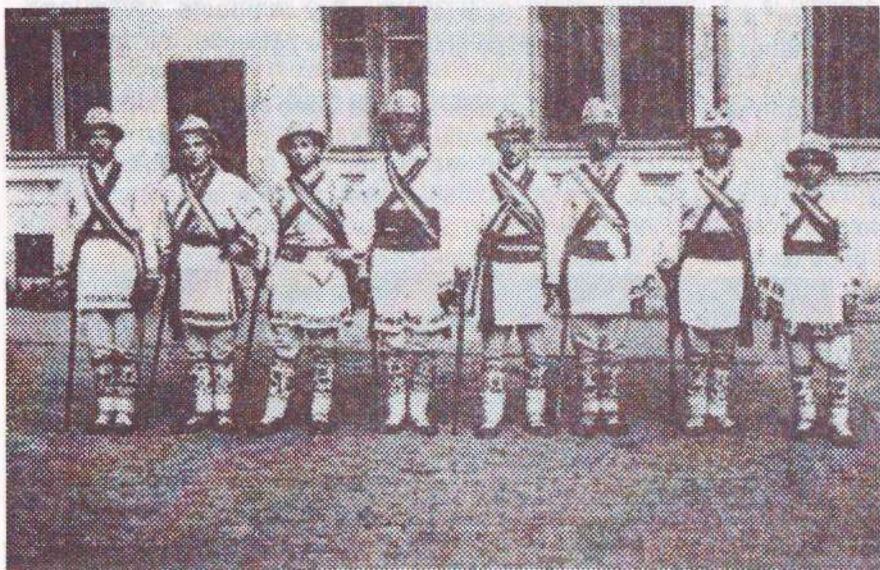
folclor de la Remiremont (1984, Franţa), trei premii I la Festivalul Naţional "Cântarea României" etc.

Ansamblul "Garofiţa" din comuna Vitomireşti a fost, de asemenea, premiat în cadrul Festivalului Naţional "Cântarea României" şi a obţinut medalia de aur "Ogosta" (1980, Bulgaria).

La cea de-a cinsprezecea ediţie a "Festivalului Căluşului" (1982), la care au participat formaţii din toate judeţele ţării, au fost premiate formaţiile de căluşari din Scorniceşti, Coloneşti, Verguleasa, Priseaca, Vitomireşti.

---

[1] PAOLO TOSCHI, Le origini del teatro italiano, Roma, 1955.
[2] Ibidem, p.29.

INA STRĂUŢ

SUS, CĂLUŞUL, PÂN'CE POŢI!

. . . Îl ştim, îl vedem de ani şi ani. Dar de fiecare dată, fiecare nou dans al căluşarilor pe care îl vedem şi revedem aduce pe retina privitorului şi în sufletul lui aceeaşi încântare, aceeaşi contaminantă poftă de viaţă, jocul acesta purtându-şi peste timp simbolul comunicării omului cu natura şi cu metamorfozele ei. De astă dată, la actuala ediţie a "Cântării României", căluşul cel dintâi, căluşarii care s-au întors acasă cu laurii Premiului I (şi competiţia dintre căluşari n-a fost deloc uşoară, fiţi siguri) au fost cei din comunele unite prin dans - Conţeşti şi Bragadiru, judeţul Teleorman. Cei 72 de căluşari între 6 şi 65 de ani adunând laolaltă câteva generaţii - taţi şi feciori şi bunici şi nepoţi - au irupt pe scenele tuturor etapelor concursului ca expresie însăşi a vitalităţii şi a tinereţii fără bătrâneţe a artei noastre populare, a poporului însuşi. Specialiştii au găsit nuanţe noi în jocul teleormănenilor, paşi mai altfel, pe linia clasică a căluşului, dar realizând noi performanţe coregrafice (...)

Când se joacă căluşul, nevestele şi fetele tinere se retrag departe şi-şi privesc cu mândrie bărbaţii întrecându-se la sărituri şi la bătutul mărunt al podelei (...)

FRANZ JOSEPH SULZER

CĂLUŞARII - RĂMĂŞIŢĂ A COLISALIILOR

Este mai mult decât probabil că "Căluşarii sunt o rămăşiţă însemnată a colisaliilor vechilor romani; căci nu numai numele de căluşari, când ne vom lua după numele latin, dar chiar şi îmbrăcămintea, jocul, timpul când se face această serbare a colisaliilor sunt în raport cu jocurile căluşarilor noştri, şi aceştia au ca şi cei ai romanilor două centuri acoperite cu bumbi de alamă sau cu curele puse cruciş pe umărul stâng şi drept, de cel drept se anină sabia şi se numeşte brâu de ţinută; precum acei ai romanilor, aşa şi acei ai românilor au în loc de suliţă un băţ lung în mână şi diverse basmale colorate, iar pe capul lor, legături împodobite cu metal, ca reprezentaţiune a aurului roman şi a purpurului. Chiar şi pălăriile lor se deosebesc, ca şi ale colisaliilor romani, prin un pompon de pene şi alte ornamente care diferesc de ale pălăriilor ordinare şi ale căciulilor. Ei au un vătau, ca şi vates al colisaliilor romani, el caută înainte, primeşte pe denţuitori sau îi izgoneşte şi are dreptul de a da ordine, ca şi un magister sau praesul. Această serbare dănţuitoare se făcea, după unii, la 9 sau 13 ianuarie, după alţii însă, la 21 aprilie şi la 21 mai. În această din urmă lună coincide şi timpul, şi anume la Duminica mare, după care sărbătoare încep căluşarii românilor dansul lor. Ei execută acest danţ cu puţină diferenţă de acel ce-l executau romanii. Căluşarii joacă în satul lor sau în cele vecine pe strade, ca şi preoţii romani după melodii proprii cu deosebite gesturi şi sărituri. În genere ei au printre dânşii un individ mascat, pe care-l numesc mut, fiindcă, fără a vorbi, are obicei de a înspăimânta şi lovi din glumă pe toţi acei care-i întâlneşte şi mai cu seamă pe femei. Câteodată acest individ are pus peste obraz o mască cu cap de cocoară sau de cocostârc, a cărui plisc tras printr-o sfoară ascunsă plesneşte în cadenţa jocului, spre mirare, după ritmul muzicii. Căluşarii execută jocul lor cu toiagele în mână, făcând diferite figuri în salturile lor.

LAZĂR ŞĂINEANU

CĂLUŞARII ŞI RUSALIILE

Cunoscutul lingvist şi folclorist român Lazăr Şăineanu, în cunoscuta şi documentata lucrare "Dicţionarul universal al limbii române", îmbrăţişează limba naţională în toate manifestările vieţii moderne: literatură, ştiinţe, arte, meserii, comerţ, dar nu neglijează tradiţiile, etnografia şi folclorul românesc. Să-l urmărim definind, în economia unei lucrări de asemenea proporţii, căluşarii şi Rusaliile:

Căluşari, m. pl.: ceată de vreo doisprezece flăcăi jucători, cu clopoţei la picioare, care, în săptămâna Rusaliilor, merg prin sate săltând un joc tradiţional. (De la căluş, după săriturile jocului lor).

Rusalii, f. pl.: 1. pogorârea sfântului Duh, a cincisprezecea zi după Paşti, serbate aproape o săptămână: Sâmbăta Rusaliilor, se împarte pentru morţi vase pline cu vin şi mâncăruri încununate cu flori (datină foarte veche ce exista în Tracia şi aiurea; 2. zâne de ape şi mai ales de aer care dezlănţuiesc furtuni şi răpesc uneori copii: "I-au umflat Rusaliile: cucuveici, Iele sburlite şi Rusaliile pocite AL.; 3. fig. şi fam.: femeie rea"; "du-te, rusalie, pe cea lume!", AL. Slav. RUSALIIA, pentecostă (din lat. medieval ROSALIA, sărbătoarea rozelor): zânele cu acelaşi nume erau venerate în săptămâna Rusaliilor (cf. rus. RUSALKI, zâne de păduri şi de ape).

ION VLĂDUŢIU

CULTURA MATERIALĂ. OBICEIURI.

Multe dintre manifestările cu caracter de masă au fost şi parţial mai sunt şi astăzi legate de anumite date calendaristice importante sau de anumite sărbători religioase [1], când se practică numeroase obiceiuri, unele legate de muncile agricole şi de practica creşterii animalelor, altele legate de momente importante din viaţa omului, de viitorul său. Acestea capătă adeseori o aureolă de spectaculozitate rar întâlnită.

Printre aceste manifestări, sărbătorile de iarnă ocupă un loc cu totul deosebit. Ele încep la 24 decembrie cu ajunul Crăciunului, se continuă cu Anul Nou şi se încheie după Bobotează, la 7 ianuarie. Crăciunul şi Anul Nou prilejuiesc manifestări de o deosebită bogăţie folclorică, adesea cu realizări artistice literare remarcabile: mersul la colindat, mersul la urat cu pluguşorul, cu semănatul, cu sorcova, Vasilca, jocurile cu măşti: turca, capra, cerbul, brezaia, apoi mersul cu steaua, vicleimul, irozii cu dansuri, cum sunt: căiuţii, căluşarii etc. (...)

Prilejuri de manifestare colectivă a bucuriei de a trăi, de întâmpinare a naturii ce învie, le constituiau şi sărbătorile de primăvară şi vară. Unele dintre acestea sunt legate de o dată fixă, cum sunt de pildă Sângiorzul, Armindenul etc., altele de sărbătorile religioase - Paştile şi Rusaliile (...)

De Rusalii, în etapa premergătoare recoltării grânelor se jucau, de obicei, căluşarii sau căluşul, al cărui sens iniţial este legat de cultul fecundităţii, al rodirii. Pierzându-şi rosturile lui tradiţionale şi practicile magice de care era însoţit, căluşul a devenit, în ultimele decenii, un joc de virtuozitate. El a intrat pe scară largă în repertoriul formaţiilor artistice de amatori.[2]

1. Istoria literaturii române, vol. 1, p.16.
2. Festivalul căluşului. Studii, Comunicări, Referate, Slatina, 1969

ROMULUS VUIA

ORIGINEA JOCULUI DE CĂLUŞARI

Jocul căluşarilor, atât prin înfăţişarea impunătoare a jucătorilor, cât şi prin arta neîntrecută a dansurilor, a atras asupra sa atenţia celor mai însemnaţi cercetători ai vieţii poporului nostru şi a stârnit întotdeauna admiraţia străinilor.

Explicaţii asupra originii acestui joc s-au dat în mai multe rânduri, fără să se ajungă la un rezultat satisfăcător şi fără să se poată arăta, ceea ce este tot atât de important, locul pe care îl ocupă acest joc în obiceiurile similare ale altor popoare. În lucrare de faţă sperăm să dăm contribuţii însemnate privitoare la originea lui şi la înrudirea cu unele obiceiuri la alte popoare.

Din materialul publicat reiese că jocul căluşarilor este strâns legat de sărbătoarea Rusaliilor şi că acest obicei este, sau cel puţin a fost, răspândit pretutindeni la romani, cu excepţia Bucovinei, conservându-se astăzi în vechiul regat, mai mult în Oltenia şi judeţul Telorman, Vlaşca, Ilfov şi Muscel, iar în Ardeal, în regiunea centrală a Mureşului şi pe valea Târnavelor. Cele mai importante mărturii sunt păstrate la Cantemir pentru Moldova, la Sulzer pentru Ardeal şi Liuba pentru Banat.

Spre a putea urmări şi controla mai uşor cercetările noastre, rezumăm elementele caracteristica ale acestui obicei şi le grupăm aşa cum rezultă din materialul cunoscut:[1)]

1. Căluşarii sunt o ceată de dansatori, formată numai din bărbaţi, care în timpul Rusaliilor cutreieră satele sub conducerea unui vătaf, jucând, săltând şi primind daruri. Se mai numesc şi căluceni (Cantemir, Liuba), sing. căluşul (Muscel [2)], Dolj [3)]), călăuzi, boriciani (Sulzer, Ardeal). Jucătorii trebuie să fie fără soţ.

2. Poartă costum bărbătesc de sărbătoare; numai la Cantemir "se îmbracă în veşminte cam ca femeile, pe cap îşi pun cunună de flori, vorbesc în ton femeiesc şi, ca să nu se cunoască, îşi acoperă faţa cu un văl alb. Toţi purtând în mână o sabie goală".

Astăzi numai vătaful sau mutul mai poartă sabie, afară de judeţul Muscel, unde avem ştirea că şi ceilalţi căluşei purtau o sabie de lemn.[4] Peste cămaşă, pe umeri, se pun cruciş două cingători sau o cârpă colorată împodobită cu flori. La picioare au pinteni şi clopoţei zornăitori.

3. Persoanele principale, în afară de vătaf, care se mai numeşte şi voievod (Alba) ori stariţ (Cantemir), sunt:

a). primul călucean, care are în mână un chip de cal sculptat şi pus într-un mâner (Liuba);

b). stegarul, purtătorul steagului căluşarilor, format dintr-un băţ ori prăjină de al cărei capăt atârnă de obicei o cârpă (Oltenia, Muscel);

c). mutul, numit şi primicerul (Cantemir), blojul (Liuba), zbicer (Bojinca, Ardeal). El este persoana comică a căluşarilor şi este adesea mascat şi îmbrăcat caraghios. În mână poartă sabie sau bici, cu care loveşte în jurul căluşarilor, ca să alunge duhurile rele. El se numeşte "mut", pentru că nu are voie să vorbească decât la anumite ocazii. Uneori, nici chiar căluşarii nu vorbesc timp de o săptămână, cât ţine jocul. Mutul căluşarilor din Vlaşca şi Ialomiţa îşi permite să facă obscenităţi cu căluşarii.[5)]

d). După cum reiese din mărturiile pe care le avem, în societatea căluşarilor era şi o figură reprezentând un animal oarecare, pe care însă nu-l putem preciza, căci resturile tradiţionale care ni s-au transmis sunt foarte rudimentare.

Astfel, Sulzer spune că mutul căluşarilor poartă o mască în forma unui cap de barză al cărei cioc este pus în mişcare cu ajutorul unei sfori. Urmele acestei figuri se găsesc şi în jocurile din Oltenia, unde îi zic "cioc" sau "iepure", căci în realitate nici nu-i altceva decât o piele de iepure aşezată pe vârful unui băţ şi purtată de unul dintre cei mai distinşi căluşari. Această piele de iepure păstrează cu siguranţă amintirea unei figuri care prezenta un animal oarecare; bănuim că această figură a putut fi ori, brezaia (turca, cerbul), care umblă astăzi numai la Crăciun şi Anul Nou, ori ceea ce e foarte probabil, o figură de cal, cum se vede din descrierea lui Liuba şi cum există în obiceiurile similare ale altor popoare. Ne face să bănuim aceasta şi un pasaj dintr-o descriere a jocului din Teleorman: "Căluşul sare sâmbătă - seara înaintea duminicii de Rusalii şi se sparge după opt zile".[6)]

4). În jocurile lor se conduc după răsăritul şi apusul soarelui. Înainte de răsăritul soarelui şi după apusul soarelui nu dansează. În Banat au chiar două jocuri foarte semnificative, unul numit jocul soarelui la răsărit, iar altul jocul soarelui la apus. Alte jocuri mai însemnate poartă numiri de căluţul, călucenul (Banat), căluşul, floricica sau floricica căluşului (Muscel), boricean (Sulzer, Ardeal). Jocurile se continuă adesea până la extaz, iar vătaful are uneori putere magică asupra căluşarilor.

5). În toate descrierile acestui obicei se accentuează strânsul raport ce există între anumite zone şi căluşari. Ei sunt pândiţi şi urmăriţi de zâne,

numite Iele le, Dânsele, Frumoasele sau chiar Rusaliile. Acestea sunt tocmai pe timpul Rusaliilor mai periculoase. În mersul şi jocurile lor, căluşarii trebuie să observe anumite reguli spre a nu fi pociţi de zâne, care îi pândesc la tot pasul, dar mai ales la movile şi ape. Astfel, ceauşul din descrierea lui Liuba din Banat poartă după cap o traistă în care ţine nouă buruieni, după câte zâne sunt. Cu un ciocan rupe din aceste buruieni câte puţin şi aruncă asupra căluşarilor, în timp ce blojul (mutul) îi atinge din când în când cu biciul, spre a nu lăsa duhurile necurate să se apropie de ei. Iar după ce căluşarii s-au legat fraţi juraţi, cimpoierii cântă "marşul zânelor".

Când dorm, se culcă tot câte doi, căci dacă s-ar culca câte unul singur, l-ar poci zânele şi ar muri. Tot astfel ne spune şi Cantemir despre căluşari... (...)

Căluşarii trebuie să fie primiţi în toate casele, deoarece se crede că de dânşii fug Dânsele şi Ielele, care fac rău gospodarilor, pocesc şi fură copiii. După terminarea jocului, sfărâmă obiectele sau insignele lor (iepurele, beţele şi biciul), le îngroapă şi fug fără să se uite înapoi, ca să nu-i pocească Rusaliile. [7)]

6). Despre jocul lor se crede că are putere vindecătoare, mai ales dacă joacă peste cei pociţi de zâne. Fetele şi nevestele joacă cu mare drag lângă căluşari. În credinţa că vor fi totdeauna sănătoase şi drăgăstoase flăcăilor. Mamele îşi dau copiii în braţele căluşarilor, ca să se facă şi ei voinici şi jucători, ca şi căluşarii (Oltenia). Sătenii se întrec să-i cheme pe căluşari în curte spre a juca, căci se crede că cel ce primeşte căluşul va avea noroc şi va fi ferit de boli (Muscel). Cei vechi credeau despre jocul lor că ar imita învârtirea stelelor în jurul soarelui sau lunii. [8)]

7). Se observă o deosebită atitudine din partea căluşarilor faţă de anumite locuri ca: movile, râuri, păduri, dealuri şi răscruci. Astfel, în Banat (Liuba) se adună la o movilă care desparte mai multe hotare. Călătorind în alte sate, când trec pe lângă o movilă, o ocolesc în joc de trei ori, slobozind câte un foc de pistol şi fugind apoi de la acel loc. Când trec peste o punte, se rotesc împrejur în călcâie ca să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva.

Legarea căluşarilor, adică primirea în ceata lor, se face în Ardeal [9)] astfel: vătaful adună feciorii, care vor "să intre în căluşărie" şi pleacă cu dânşii în nouă hotare.

Oprindu-se la răscruci, vătaful îi leagă pe fiecare peste fluierul piciorului, în jos de genunchi, cu câte două curele, pe care sunt înşiraţi clopoţei, pe din sus de coate, cu câte două rânduri de panglici (...)

Chiar din acest rezumat al elementelor caracteristice, fără să mai fac comparaţii cu obiceiurile similare la alte popoare, caracterul mitic al căluşarilor este evident. El cuprinde două elemente mitice bine pronunţate: a) raportul între căluşari şi soare pe de o parte (raportul jocurilor de la răsăritul şi de la apusul soarelui etc.) b) legătura între căluşari şi zâne. Luând în consideraţie şi data jocurilor, adică Rusaliile, acest caracter este şi mai evident.

Tot astfel, nu poate să nu fie remarcată importanţa figurii căluţului din descrierea lui Liuba. Cu toate că această figură este menţionată numai în acest joc, şi chiar aici apare ca ceva rudimentar, fără un rol mai însemnat, noi totuşi îi atribuim o deosebită importanţă. Terminologia căluşarului ne-a păstrat cea mai variată întrebuinţare a cuvântului căluţ [10)], dovadă că această figură era cunoscută pretutindeni şi avea un rol însemnat, de la care şi jocul a câştigat numele său, cum vom arăta mai la vale.

De mare importanţă este pentru cercetările noastre şi data acestui obicei.

Alternarea anotimpurilor calde şi favorabile vegetaţiei cu cele reci şi duşmănoase vieţii, cu contrastele lor de lumină şi viaţă în anotimpurile plăcute, cu frig şi moarte în timpul iernii, au influenţat în mod covârşitor asupra dispoziţiei sufleteşti şi a fanteziei poporale primitive, care trăiau în mijlocul naturii, şi le-au condus la concepţia unei lupte între natură şi iarnă(...)

Cu introducerea creştinismului, resturile cultului vechi păgânesc s-au grupat în jurul sărbătorilor creştine formându-se două cicluri: unul timpuriu, având ca punct de concentrare sărbătorile Crăciunului şi ale Anului Nou şi unul mai târziu, grupându-se în jurul sărbătorilor de la Paşti până la Rusalii şi Sf. Ioan de vară. Jocul căluşarilor aparţine acestui grup din urmă, în mijlocul căruia va trebui să căutăm obiceiurile înrudite.

10. Ca de pildă numirile de jocuri: “căluceana”, “căluţul”, “plimbarea căluşului”; cel pocit de zâne este “luat din căluş”; expresia “a primi căluşul”, adică a primi pe căluşari, “spartul căluşului”, adică terminarea jocurilor, precum şi însuşi numele de căluşar etc.

Calea, pe care va trebui s-o urmăm în cercetările noastre, este indicată deci de dată (Rusaliile), de nume (căluşari) şi de caracterul acestui obicei (mitic - solar).

Numele Rusaliilor prezintă amintirea uneia dintre cele mai grandioase sărbători ale naturii. Pe plaiurile Traciei şi Phrygiei, patria rozelor şi a vinului, unde contrastele între anotimpuri erau atât de izbitoare, reîntoarcerea verii

a fost celebrată cu un fast deosebit de populaţia tracă. Mulţimea cuprinsă de o adevărată nebunie a dansului, cu capetele împodobite cu flori, inunda grădinile şi dumbrăvile înflorite şi, în sunetele muzicelor şi cântecelor, se învârteau hore şi alte dansuri bahice, care se transformau în adevărate orgii. Timpul cel mai potrivit pentru această serbare au fost zilele înfloririi rozelor în mai sau iunie, când vegetaţia exuberantă atingea culmea dezvoltării sale, în pragul zilelor calde ale verii, când această pompă de flori va fi schimbată în curând în belşugul dătător de fructe. De la acest cult al rozelor a primit această sărbătoare numirea de Rosalia. [10)]

Paralel cu această serbare a reînvierii naturii, s-a dezvoltat şi un important cult al morţilor. Cei vii nu uită la celebrarea Rusaliilor, nici chiar în excesul lor de bucurie, pe cei morţi, ale căror suflete, după credinţa celor mai multe popoare antice şi moderne, [11)] reînviau cu renaşterea naturii şi ele, căutând să ia parte la această serbare a naturii triumfătoare. Cu această ocazie, la mormintele împodobite cu flori, se făceau ospeţe, iar între cei prezenţi se împărţeau roze. Acest cult al morţilor aproape cu acelaşi fond şi formă s-a păstrat la cele mai multe popoare slave [12)] şi la români. [13)]

Reminiscenţa acestei sărbători a rozelor a fost păstrată şi în ţările din Apus, chiar în însuşi cultul bisericii catolice. Coborârea Duhului sfânt a fost reprezentată simbolic în biserică prin aruncarea unei roze prin înălţime (de aici vine numirea de pasha rosata, dominica de rosa etc.). Cu roze, petreceri şi diferite jocuri, reprezentând lupta naturii cu iarna, se sărbătorea şi în Germania intrarea verii în aşa-numitele grădini de rose (Rosen-garten). [14)]

Sărbători ale rozelor, cu nume străine, sunt şi ruzicalo sau druzicalo la sârbi şi radunica la ruşi, celebrate în lumea a doua după Paşti. [15)]

De altă parte, amintirea anticelor sărbători ale rozelor s-a păstrat şi în unele obiceiuri practice chiar la sărbătoarea Rusaliilor, în care dansul şi aruncarea florilor joacă un însemnat rol.

Important este pentru noi faptul că existenţa acestei serbări se atesta încă în veacul al XIII-lea la populaţia romanică pe acelaşi teritoriu al vechilor serbări antice, în sudul Macedoniei. Sărbătoarea a fost transpusă după Rusalii şi are multă asemănare cu unele obiceiuri de Rusalii de astăzi şi chiar cu al căluşarilor. Tinerii cutreieră satele jucând şi săltând ca să adune daruri. Între ei erau şi figuri mascate. [16)] Aceste obiceiuri au fost transmise şi populaţiei slavo-bulgare din acel teritoriu şi, după cum vom vedea, ele s-au păstrat până în zilele noastre sub o formă mai mult sau mai puţin schimbată.

De sărbătoarea Rusaliilor este legată la noi şi la slavi o foarte răspândită credinţă despre fiinţele femeieşti mitice, care poartă numirea omonimică de Rusalii, sau cu un termen eufemistic la noi, Frumoasele, Ielele, Dânsele etc. Având în vedere rolul însemnat ce au aceste fiinţe tocmai la sărbătoarea Rusaliilor şi raportul lor strâns cu căluşarii, credem necesar de a releva anumite credinţe ale poporului asupra zânelor, care credinţe, după părerea noastră, ne pot lămuri asupra multor momente din jocul Căluşarilor. Extragem din credinţele poporale trăsăturile caracteristice ale Ielelor.

Sunt spirite femeieşti, uneori închipuite ca frumoase, albe şi luciu îmbrăcate, altădată ca nişte babe urâte. Locuiesc pe lângă dumbrăvi, izvoare, fântâni şi lacuri. Ziua aleargă prin nori; mulţi aud muzica lor. Când se strâng joacă ca nişte nebune, se prind în horă neîncheiată şi joacă pe verdeaţă. Rotocoalele de iarbă mai închisă, ce se găsesc pe câmpuri, sunt urma danţului lor. Locul pe care au jucat este primejdios; cel ce calcă într-însul se va îmbolnăvi de picioare, zicându-i-se că este "luat din Iele". Cine le-a văzut jucând, şi trădează acest lucru, amuţeşte. La fel se întâmplă şi cu cel chemat de Iele, dacă le răspunde. Au putere magică, pot face pe cineva olog, surd sau orb. Ele iau puterea oamenilor care dorm pe lângă izvoare, păduri sau prin locuri umede şi reci.

În săptămâna Rusaliilor, de frica lor, nu lucrează nimeni. Deosebit de puternice sunt în ziua de Rusalii. Sunt înarmate cu tot felul de unelte tăioase, spre a pedepsi pe cei care lucrează în ziua aceasta.

Ielele cunosc plantele vindecătoare şi se plâng că aceste ierburi lecuitoare le-au răpit împărăţia din lume.

Se mai numesc şi Vântoase, dând naştere vârtejelor, a căror personificare sunt, sau, mai bine-zis vârtejul şi vântul fiind numai manifestări ale lor, pricinuind şi sub această formă boli, de aceea se şi zice "luat din vânt" ca şi "luat din Iele". [17)]

În folclorul popoarelor slave, Vilele, Rusaliile (Rusalky la ruşi, Rusalci la bulgari) joacă acelaşi rol ca şi Rusaliile şi Ielele noastre. După concepţia mitologiştilor slavi, ele sunt zânele apelor, pădurilor şi câmpurilor şi trăiesc în apropierea acestor locuri. Se crede că ele ar fi duhurile fetelor moarte înainte de logodnă. Locuiesc în palate în fundul apelor şi trag pe cei imprudenţi în apă, silindu-i să trăiască cu ele. [18)]

Strâns înrudite cu Ielele noastre sunt şi Neraidele la grecii moderni [19)], Elbele sau Elfele la popoarele germane. [20)] Ca şi Ielele noastre, locuiesc în

apropierea apelor, arborilor şi călătoresc neobservate prin aer. Cercurile de iarbă verde mai întunecată de aici sunt urmele dansurilor lor (Elfdans). Există aceeaşi credinţă că cine calcă în urma lor se îmbolnăveşte. Şi ele sunt spirite care pricinuiesc boale, dar le şi pot vindeca, cunoscând plantele lecuitoare pe care le fac cunoscute şi oamenilor. Una din formele multiple în care ele apar este şi aici vârtejul. La greci, în Zakynhos, de pildă, se zice, când este vârtej, că " dansează neraidele".

Ca şi la romani, popoarele slave se tem de aceste fiinţe îndeosebi în săptămâna Rusaliilor, [21] care săptămână poartă şi la ruşi [22] numirea rusal'naja, rusalja nadelja, rusalka; la bulgari [23] rusalska nedelija şi la sârbi rusalna nedelja. [24]

În legătură cu aceste credinţe despre Rusalii, s-au dezvoltat o serie de obiceiuri, de o parte în strânsă legătură cu cultul acestor fiinţe, pe de altă parte, cu serbările de primăvară şi de vară. Dublul caracter al acestor obiceiuri ne face să presupunem un strâns raport între sărbătorile de primăvară şi cultul acestor fiinţe. În seria acestor obiceiuri intră în primul rând şi jocul căluşarilor noştri..

Unele obiceiuri practicate de ruteni şi ruşi în legătură cu cultul apelor tocmai la Rusalii se pot aduce în legătură cu credinţele despre Rusalii, considerate ca zâne ale apelor. [25] Astfel, la rutenii din Galiţia în seara de duminica Rusaliilor, fetele aruncă roze în râuri. [26] La ruşii albi, tot la Rusalii, fetele tinere pleacă în pădure, îşi împletesc cununi pe cap, apoi se duc la râul cel mai apropiat şi aruncă cununile pe apă. [27]

Dacă am scos în evidenţă aceste obiceiuri în legătură cu cultul apelor, am făcut-o pentru a releva importanţa actului foarte semnificativ din obiceiul căluşarilor, în unele locuri din Oltenia, de a arunca în apă steagul, după terminarea jocului. [28] Tot astfel, cunoscând relaţia ce este între aceste zâne şi ape, vom putea înţelege pentru ce căluşarii, după descrierea lui Liuba, când trec peste râuri, se învârtesc în călcâie şi privesc împrejur, să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva.

Dacă vom face o comparaţie între ceea ce ştim despre credinţele asupra acestor fiinţe la noi şi la alte popoare, şi îndeosebi la slavi, cu datele expuse la începutul acestei lucrări, asupra jocului de căluşari, vom putea face unele constatări însemnate:

a) jocul căluşarilor coincide cu timpul când lelele sunt mai periculoase;

b) atitudinea călușarilor față de anumite lucruri, ca ape, păduri, movile, răscruci etc. se explică prin faptul că Ielele sunt zânele apelor, pădurilor și ale dealurilor și deci acestea sunt locurile lor de petrecere;

c) faptul că zânele au puteri chiar la sărbătoarea Rusaliilor se poate explica prin credința că la această sărbătoare a reînvierii naturii reînvie și spiritele celor morți. După cum am văzut, la slavi există credința că Rusaliile sunt sufletele fetelor moarte înainte de logodnă. Astfel ne putem explica și faptul pentru ce călușarii sunt urmăriți de Iele și teama lor de a nu fi pociți.

Aceste împrejurări, precum și altele, pe care le vom dezvolta mai târziu, ne fac să enunțăm părerea că, călușarii sunt înșiși personificarea Ielelor. Acesta este primul fapt însemnat din constatările pe care le vom face în cursul cercetărilor noastre.

Motivele care ne-au îndemnat să afirmăm acest lucru sunt următoarele:

a) Înfățișarea lor. După cum am văzut în descrierea lui Cantemir, ei apar în haine femeiești, imitând chiar glasul femeilor, iar fața lor este acoperită cu un văl alb ("alba tela faciem contegunt", p. 129). Cum știm, după credința populară, Ielele sunt niște ființe femeiești de o albeață strălucitoare.[29] La macedoromâni se numesc chiar Albele.[30] La fel și numele lor la popoarele germane; Elfen sau Elben este înrudit cu latinescul "albus".[31]

b) Numărul călușarilor este fără soț, adesea nouă, întocmai ca și al Ielelor.[32] După descrierea lui Liuba, "Zânele au nouă nume, ca și al călucenilor". Deci, după obiceiul din Banat, fiecare călușar poartă numele zânei pe care o reprezintă.[33]

c) Călușarii apar chiar pe timpul în care, după credințele populare, Ielele au influența cea mai mare.

d) Dansul călușarilor pare a imita jocul nebunatic al Ielelor, care se învârtesc în hore neîncheiate, fără a atinge pământul, asemănătoare vârtejului, considerat adesea ca o manifestare a lor. După cum vom vedea la jocurile înrudite cu călușarii, și ei dansează fără să se prindă de mână.

e) Credința că cine pășește în urma Ielelor se îmbolnăvește. După cum știm din obiceiul călușarilor, ei se feresc să calce unul în urma celuilalt. Această teamă ne-o putem explica numai în cazul când călușarii se consideră ei înșiși ca personificarea Ielelor.

f) Căluşarii cunosc plantele lecuitoare, secret care aparţine numai ielelor. Zânele până astăzi plâng că împărăţia din lume le-a răpit acest secret.

g) Astfel se explică pentru ce în Ardeal se consideră Irodeasa ca patroana căluşarilor, ea fiind, după credinţa populară, împărăteasa zânelor.[34)]

h) Şi în cele din urmă, dovada principală este chiar însuşi numele căluşarilor la meglenoromâni şi la bulgari, la care, după cum vom vedea, se numesc Rusalii.

Împotriva acestei păreri s-ar putea face multe obiecţii; aşa de pildă: pentru ce urmăresc Rusaliile pe căluşari, dacă ei le reprezintă şi pentru ce ele au putere ocrotitoare în timpul săptămânii Rusaliilor, tocmai când zânele exercită numai influenţă păgubitoare oamenilor? Asupra acestui punct însemnat al cercetărilor noastre vom reveni mai târziu, când vom răspunde la aceste obiecţii.

Aceste credinţe şi obiceiuri aruncă lumină numai asupra raportului dintre căluşari şi zâne, nu ne lămuresc însă asupra originii acestui obicei şi a raportului său cu obiceiurile similare ale altor popoare. În partea care urmează ne vom ocupa de obiceiurile înrudite cu căluşarii noştri la alte popoare, spre a putea explica şi originea acestui obicei.

Punctul nostru de plecare va fi acelaşi: cercul de obiceiuri legate de sărbătoarea Rusaliilor la alte popoare vecine sau îndepărtate. Vom grupa toate obiceiurile care stau într-un raport mai mult sau mai puţin apropiat sau conţin elemente comune cu jocul căluşarilor. Din bogatul material vom reproduce în rezumat numai pe acela care conţine elemente importante spre lămurirea acestui obicei. Trebuie însă să ţinem seama de următoarele împrejurări:

a) Multe dintre obiceiurile legate de anumite sărbători s-au deplasat, aşa încât astăzi acelaşi obicei se găseşte în diferite regiuni, la date diferite ale anului.

b) Obiceiurile, îndeosebi în epoca când adevăratul lor sens nu mai este cunoscut de popor, ci se practică numai "din obicei", suferă însemnate schimbări. Unele dintre părţi dispar sau se înlocuiesc cu altele. Prin înrâurirea altor datine se formează asocieri noi, cu o formă sau sens diferit de cel original, astfel că numai într-o analiză şi comparare continuă putem afla elemente comune şi documenta legătura dintre ele.

Primul şi cel mai apropiat grup cuprinde obiceiurile conform cărora tovărăşii de persoane tinere, feciori sau fete, sub conducerea unui vătaf, cutreieră satul, jucând şi adunând daruri. .

Începem cu jocul căluşarilor din nordul Bulgariei, care seamănă mult cu cel din regiunile învecinate ale Olteniei şi mai ales din Dolj. Această împrejurare şi terminologia arată o puternică influenţă românească venită sau din nordul Dunării, sau mai probabil moştenită de-a dreptul de la populaţia românească din dreapta Dunării. Ei se numesc: rusalci (sing. rusalec) sau căluşari şi umblă în săptămâna de Rusalii, numită săptămâna Rusaliilor (rusalska nedelja). În fruntea lor au un vătaf care poartă un steag ca şi în Oltenia. Numărul lor este şi aici fără pereche. Când dansează, poartă în cap, întocmai ca şi căluşarii din descrierea lui Cantemir, cununi de plante vindecătoare, iar la picioare clopoţei. Au două jocuri: unul pentru evocarea fertilităţii, element pe care îl vom întâlni şi la alte obiceiuri din nord-vestul Europei, altul numit ca şi în Oltenia floricica, servind la vindecarea celor bolnavi de Iele. Ca şi în Oltenia, bolnavul este aşezat pe un covor şi ridicat de mai multe ori, cu covor cu tot, zicându-i-se "du-te la căluş!" [35] Cum trebuie interpretată această expresie vom vedea în partea de la sfârşitul cercetărilor noastre, când vom vorbi despre rolul căluşului.

În sudul Macedoniei, la populaţia slavo - bulgară dintre Ienidje şi Vardar şi la megloromâni, se găseşte una dintre cele mai importante variante ale acestui joc. Deosebirea principală este în data jocului, căci acolo, spre deosebire de căluşarii noştri, se umblă de la Crăciun până la 6 ianuarie, epocă purtând numirea de "Sărbătorile Rusaliilor". Ei umblă în societate mai mare, compusă din 20 - 60 de tineri, care formează tovărăşia Rusaliilor "rusalski druzini". Îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, poartă săbii, cu excepţia unui conducător care are un mic toporaş (baltadzi). În timpul celor 12 zile cât umblă, numai două persoane numite "ceauşi" vorbesc, ceilalţi nu. De asemenea, ei se păzesc să păşească unul în urma celuilalt, întocmai ca şi căluşarii la noi. Când trec prin sate, trimit înainte două "călăuze".

Când joacă, nu se prind unul de altul, ci dansează singuri, cu sabia ridicată, iar după terminarea fiecărui joc, aşază tot câte doi săbiile cruciş, proptindu-se de ele şi strigând: "ehee!". Ei nu permit nimănui să străbată prin rândurile lor, câtă vreme dansează, cu excepţia bolnavilor, care vreau să se însănătoşească. În vreme ce ei dansează pe un loc mai larg al comunei, ceauşii umblă din casă în casă, făcând cu sabia lor semnul crucii pe fruntea fiecăruia pe care-l întâlnesc în drumul lor, pentru a fi sănătoşi. Deci caracterul vindecător al dansului nu lipseşte nici aici. Ei primesc bani

şi alte daruri pentru biserica în care, după terminarea jocurilor, li se va citi o rugăciune din partea preotului, pentru a fi scutiţi de eventualele urmări ale jocului. Semnificativ este faptul că la această ceremonie din biserică mai întâi intră cu săbii şi cu pălăriile în cap, iar după ce s-a citit rugăciunea şi au fost stropoţi cu agheasmă, ies din biserică şi intră din nou, dar de data aceasta fără săbii, cu capetele descoperite şi cu lumini aprinse în mâini; apoi, făcându-şi cruce, fiecare sărută icoanele sfinte.[36)]

În această ultimă ceremonie este fixat un important moment din epoca de tranziţie de la păgânism la creştinism, când biserica creştină n-a fost încă destul de puternică ca să suprime obiceiul păgân, dar a putut influenţa destul pe noii adepţi, ca să ceară intervenţia bisericii, spre a scăpa de urmările sufleteşti ale acestei erezii păgâneşti temporare.

Tot astfel, nu putem lăsa neobservată marea asemănare în ceea ce priveşte unele momente între datina aceasta şi jocul căluşarilor din Banat, aşa cum îl cunoaştem din descrierea lui Liuba, cu toată depărtarea în timp şi spaţiu ce există între aceste obiceiuri. Astfel, ceauşul se găseşte exact cu aceeaşi numire şi în descrierea lui Liuba şi, ceea ce este remarcat, poartă un mic toporaş, “negeag”, întocmai ca şi unul dintre conducătorii Rusaliilor din Macedonia (baltadzi). De asemenea, păstrează şi ei aceeaşi atitudine faţă de anumite locuri, ca răscruci, fântâni, cimitire şi biserici, pe care le ocolesc, jucând de trei ori, întocmai cum se face şi în Banat. În partea în care ne-am ocupat cu raportul dintre căluşari şi zâne, am explicat motivul acestei atitudini.

Nu putem trece cu vederea nici un alt moment, care nu poate fi nici el incidental. Rusaliile din Macedonia, când trec prin sate, trimit înainte două persoane numite “călăuze”. Cum aflăm din datele lui Sulzer, căluşarii din Transilvania, pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea purtau şi numirea de “călăuze”.

Tot astfel vedem cum aceste Rusalii poartă săbii, întocmai ca şi căluşarii din Moldova la începutul veacului al XVIII-lea. Deci cu cât avem date mai vechi asupra căluşarilor la noi, cu atât găsim mai multe elemente comune între jocul căluşarilor de la noi cu cel din Macedonia.

Acelaşi joc se găseşte şi la meglenoromâni. Ca şi la vecinii lor slavi, aceşti dansatori se numesc Rusalii şi umblă tot de la Crăciun până la Bobotează, cercetând şi satele vecine. Sunt îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, iar în mâini poartă paloşe de lemn. Când dansează, nu se prind nici ei unul de altul, ci joacă mai mult rezemaţi fiecare de paloşul său; la sfârşit strigă: “O”! Şi în societatea lor se află o figură caraghioasă, echiva-

lentă mutului căluşarilor. Câştigul întreprinderii este dat aici în folosul unei biserici sau şcoli.[37)]

Deosebit de important este faptul că aceste obiceiuri au păstrat numirea de Rusalii a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rosaliilor antice, unde, cum am văzut mai sus, sunt atestate încă din veacul al XIII-lea.

Tot din această parte, dar ceva mai spre sud, putem semnala alte două variante, paralele româno - bulgare, formând un grup aparte; este vorba de jocul numit "eska" la bulgarii din jurul Vodenii şi Castoriei şi aruguciarii sau aluguciarii la aromâni. În ambele părţi umblă în ziua de Anul Nou. Caracterul lor de joc de căluşari este mai şters şi reaminteşte în unele privinţe de obiceiuri de la Crăciun şi Carnaval.[38)] Probabil că avem de a face cu un caz de contaminaţie. La bulgari umblă mai întâi copiii în preziua Anului Nou. Jocul lor se numeşte "eska mică", spre deosebire de "eska mare" a adulţilor, care umblă în ziua următoare. Ei umblă în grupuri de 15 - 20 persoane, îmbrăcându-se în mod bizar, în diferite haine bărbăteşti şi femeieşti, înarmaţi cu săbii, iatagane şi pumnale. O parte din ei sunt mascaţi; aceştia îşi fac cal din lemn, iar alţii, atârnându-şi clopote, se vposesc, numindu-se "arapi". Umblă însoţiţi de un cimpoier sau toboşar din casă în casă, dansând şi adunând parale. După terminarea jocurilor, depun costumul lor, se culcă la aceeaşi gazdă, ca apoi, în ziua următoare, să plece iarăşi pe la case, dorind An Nou fericit. În această zi umblă numai cei mari, numiţi "eskari". Ei se îmbracă şi umblă la fel ca şi copiii.[39)]

Mai demult se întâmplau dese ciocniri sângeroase între diferite cete de "eskari". În caz de moarte, cel mort era înmormântat fără preot, la faţa locului, iar ucigaşul scăpa nepedepsit, întocmai cum se întâmpla şi la căluşarii din Moldova pe vremea lui Cantemir. Aceeaşi atitudine este relatată de Papahagi şi în jocul aruguciarilor la aromâni. De altă parte, este de remarcat faptul că şi aici se întâlnesc cai de lemn, ca şi în descrierea lui Liuba din Banat.

Jocul aruguciarilor la aromâni este identic. Spre deosebire de eskari- şi în această privinţă seamănă cu căluşarii - umblă fără soţ. Se travestesc în mod felurit, după localitate. Unii se fac căpitani, ceilalţi arapi, după cum am văzut şi la eskari, uneori se travestesc în animale. În Tesalia - Epir se travestesc numai câţiva, iar ceilalţi poartă o mască şi ajută la purtarea darurilor. Toţi sunt înarmaţi cu măciuci şi săbii de lemn, în afară de căpitan şi bubaşarul, care poartă săbii adevărate. Bubaşarul poartă şi el clopote, ca şi arapii eskarilor. Astfel de figuri apar uneori în cete mai mari, întocmai cum vom vedea la "cucii" de la noi şi din Bulgaria. Probabil să se fi purtat mai

mult şi aici cai de lemn, ca şi la vecinii lor bulgari, cel puţin numele lor (după etimologia dată de dl P. Papahagi : ngr. alogo = cal şi sufixele uciu şi ar) ne face să presupunem acest lucru.[40] O variantă aparte, dar interesantă, se găseşte chiar în miezul teritoriului locuit de români, la ceangăii din Ţara Bârsei. Jocul poartă numirea de origine slavă: boriţa.[41] Nici aici nu se joacă la sărbătorile Rusaliilor, ci în luna decembrie. Seamănă deci în privinţa timpului cu jocurile din Macedonia. Acest joc ne oferă deci un bun prilej spre a demonstra cum un obicei se poate deplasa în timp de la o sărbătoare la alta. Mai mult se juca pe întreaga durată a Carnavalului; astăzi numai la 28 decembrie. Numărul jucătorilor este pereche, costumul seamănă cu al căluşarilor. Peste cămăşă, pe umeri, portă două cingători de piele, aşezate cruciş, împodobite cu nasturi; în picioare au opinci (ceangăii umblă de altfel încălţaţi cu cizme), la glezne clopoţei, iar la călcâie poartă "pinteni". Mai de mult purtau ciocane (toporaşe) în mâini, astăzi o lopeţică de forma şi mărimea maiului. În fruntea lor au un vătaf. Au şi ei două persoane caraghioase, îmbrăcate la fel ca blojul sau "mutul" căluşarilor, mute ca şi acesta. Numele lor este cuca, şi mai de mult purtau săbii de lemn. Astăzi au şi ei un bici. Într-o descriere veche a boriţei[42] găsim un joc pantomimic al cucilor, al cărui subiect este că unul dintre ei moare, iar ceilalţi îl învie, exact cum se face şi la jocul căluşarilor din Muscel.[43] În loc de steag, purtau cu ei mai de mult un brad, numit "tebe", împodobit ca pomul de Crăciun, cu hârtii colorate, primuri (panglici), nuci aurite, mere etc. Probabil că de la acest brad a primit jocul numirea de "boriţa", ceea ce trădează o origine slavă. De altă parte găsim şi influenţe româneşti, ca de pildă numirea de "vătaf" şi "pinten". Această presupunere pare a fi întărită şi de o mărturie a lui Sulzer,[44] care spune că românii din Transilvania mai numesc jocul căluşarilor, sau mai degrabă o melodie a acestuia, boricean, ceea ce dovedeşte că jocul cu bradul nu era necunoscut nici la români în vremea lui Sulzer, sau cel puţin i s-a păstrat amintirea.

Rămâne să ne ocupăm şi cu un obicei analog la sârbocroaţi, care aparţine tot ciclului de jocuri de Rusalii, având un caracter distinct mult mai pronunţat. Nota cea mai distinctivă a acestui joc este că, în loc de feciori, iau parte fete mari. Obiceiul poartă numirea de kralikari, kralice. Pe cea mai frumoasă fată o aleg de regină, "krajica", a doua de rege, "kralij". Regele poartă pălărie bărbătească şi are sabie în mână. Ele merg cântând şi jucând de la casă la casă, urmate de un cimpoier şi primesc daruri. La sfârşit îşi petrec dansând jocul naţional "kolo".[45] În unele regiuni aleg mai multe regine, zece la număr, şi toate poartă în mână o sabie goală, în cap, pălărie

de bărbat. [46] La sârbi, faţa reginei este acoperită cu un ştergar alb; au şi un steag, numit barjacatar [47], ca şi căluşarii din Oltenia.

Acest obicei, la prima vedere ne oferă puţine puncte de comparaţie cu jocul căluşarilor noştri. Aproape numai caracterul şi data lor ne permit să căutăm o înrudire între ele. Deosebirea cea mai mare este în faptul că în timp ce la noi numai feciorii iau parte, aici uneori exclusiv numai fetele. Dacă însă ne gândim la căluşarii din Moldova din timpurile lui Cantemir, care umblau îmbrăcaţi în haine femeieşti, ba chiar imitau glasul subţiratic al femeilor şi la faptul că în ambele locuri purtau săbii goale în mână, înrudirea între aceste jocuri nu mai pare a fi îndoielnică.

Urme de jocuri similare se mai găsesc şi la rutenii din Galiţia. [48]

Aceste jocuri ne conduc însă la un grup de obiceiuri de Rusalii şi mai, foarte răspândite şi la alte popare din vestul Europei. Ideea fundamentală a acestor obiceiuri este, după cum am văzut şi la sârbocroaţi, că tovarăşii de jucători sau mai bine zis de jucătoare, căci de obicei iau parte fete mari, îşi aleg rege sau regină, care în ziua de Rusalii, însoţită de tovarăşele ei, cutreieră satul cântând şi jucând.

Uneori aceste regine au faţa acoperită cu un văl alb, întocmai cum am văzut la căluşarii lui Cantemir. [49] La fel s-a păstrat în unele locuri în legătură cu acest joc şi obiceiul aruncării rozelor. [50]

Astfel de obiceiuri sunt punkosdi kiraline la maghiari [51], kralovne la bohemi, Pfingstkonig, Maikonig la germani, reine de mai la francezi, Maylady, Queen of May la englezi şi Maja la spanioli. [52] Pe linia de contact între aceste două obiceiuri şi jocuri strâns înrudite cu jocul căluşarilor (la sârbi şi maghiari), ca rezultat al unui proces de contaminare, se găsesc forme de tranziţie. Tranziţia între formele acestea se face aproape pe nesimţite, încât nici nu putem trage limita precisă. Noi totuşi vom considera obiceiul la sârbocroaţi ca aparţinător obiceiurilor strâns înrudite cu jocul căluşarilor, făcând puntea de trecere spre celălalt grup însemnat al obiceiurilor de vară, grupul reginelor de Rusalii şi mai.

Vedem cum obiceiurile strâns înrudite cu jocul căluşarilor se restrâng mai mult la popoarele din Peninsula balcanică, formând două zone, una sud-estică, căreia aparţin jocurile la care participă bărbaţi, şi una nord-vestică, la care participă mai mult femeile. Căluşarii din zona estică, la români şi bulgari, se deosebesc prin caracterul lor vindecător. La sud s-au grupat în jurul zilelor de la Crăciun până la Bobotează, iar la nord în jurul Rusaliilor, cu excepţia jocului boriţa la ceangăi. Figura mutului în zona sud - vestică pare a fi generală. Aceste obiceiuri, cu toate deosebirile dintre ele, cuprind

elemente comune, care devin cu atât mai numeroase, cu cât posedăm mai multe mărturii din trecut. Se pare că, în timpuri mai vechi, în loc de ciomege se purtau pretutindeni săbii goale. Dovadă sunt căluşarii din descrierea lui Cantemir, Rusaliile la macedoromâni şi slavo - bulgarii din Macedonia, karalice la sârbi, precum şi unele mărturii la noi, după care căluşarii purtau săbii de lemn.

Această constatare nu este fără importanţă. Ea ne îndeamnă să facem comparaţii cu alt grup de obiceiuri de primăvară, la care dansul şi purtarea săbiilor goale joacă un rol însemnat. Pentru aceste obiceiuri, exemple bogate se găsesc în monografia lui K. Mullenhoff asupra jocului de săbii. [53)] Între exemplele adunate de dânsul se găsesc unele care cuprind amănunte surprinzătoare în comparaţie cu jocul căluşarilor. Astfel, dansatorii cu săbii goale din Hessen, Ditmar, Silezia şi Suedia purtau clopoţei la picioare, întocmai ca şi căluşarii noştri. [54)] Purtătorii de săbii goale se găsesc între participanţii altor obiceiuri de Rusalii. [55)]

Putem semnala un obicei similar şi din Franţa. În comuna Pont de Cervieres, aproape de Briancon (Hautes Alpes), în fiecare an la 16 august, ziua sfântului Roch, patronul celor molipsiţi de ciumă, are loc un dans în amintirea unei mari epidemii (ciumă), care a bântuit în acele regiuni în evul mediu. Dansatorii, în număr de 9, 11 sau 13, deci fără pereche, întocmai ca şi căluşarii, poartă şi ei săbii. Jocul are 45 de figuri. [56)]

Din grupul acestor obiceiuri, cităm un exemplu din comuna Huy din Belgia, datând de la Rusaliile anului 1224, deci o mărturie veche, având pentru acest grup aceeaşi valoare ca şi descrierea lui Cantemir pentru jocul căluşarilor la noi. Asemănarea în unele puncte între aceste mărturii este surprinzătoare. Având în vedere importanţa lor, le reproducem în texte paralele. (Vezi Vuia, Romulus. Studii de etnografie şi folclor", vol. 1. Bucureşti, Minerva, 1975, p. 126).

Mullenhoff, în lucrarea sa mai sus-numită, a arătat că dansuri de săbii cu caracter războinic se găseau la cele mai multe dintre popoarele indo-europene şi că erau în strâns raport cu cultul solar. [57)] În epoca greco-romană ele se practicau pentru a obţine protecţia divinităţilor solare Apolon, Ercule, Jupiter şi Mars. Acestui grup de obiceiuri aparţine şi jocul saliilor la romani. [58)] Astfel se explică şi părerea folcloriştilor noştri, care comparând jocul căluşarilor numai cu dansul saliilor, fără a face comparaţie cu obiceiurile înrudite la celelalte popoare europene, au trebuit să ajungă la constatarea cunoscută, că obiceiul căluşarilor îşi trage originea direct de la salii romani. Adevărul este că ele sunt obiceiuri înrudite, aparţinând, ambele,

aceluiaşi grup de obiceiuri aflătoare aproape la toate popoarele indo-europene. Înrudirea căluşarilor cu acest grup de obiceiuri este incontestabilă. Dovadă e nu numai purtarea săbiilor, ci şi raportul strâns ce există între jocul căluşarilor şi cultul solar (jocul soarelui la răsărit şi apus din descrierea lui Liuba). Zeul solar la popoarele vechi era totodată şi zeul războiului. [59)] Astfel se explică caracterul solar şi războinic al căluşarilor. Jocul căluşarilor este, însă, după cum vom vedea în cele următoare, în strânsă legătură cu alt cult însemnat din antichitate.

Ambele obiceiuri, atât cel de la Cantemir, cât şi cel de la Albericus, ne atrag atenţia şi asupra altor obiceiuri, la care bărbaţi travestiţi în haine femeieşti au un rol însemnat, şi pe care le considerăm iarăşi înrudite cu jocul căluşarilor, chiar în cazul când dansatorii nu mai poartă săbii goale.

Astfel, în provincia Altmark (Prusia centrală), în ziua a treia de Rusalii, umblă prin comună dansatori şi dansatoare, între care se găsesc mai mulţi feciori, travestiţi în haine femeieşti. Ei se opresc la fiecare casă şi, după ce au dansat, primesc daruri de la gospodina casei. [60)] Şi ce este mai important pentru cercetările noastre, în regiunea Ruppin (tot în Almark), în săptămâna înainte de Crăciun umblă "die Feien", deci zânele, în număr de trei, ca şi numărul zânelor noastre [61)], şi fără soţ, ca şi căluşarii. Zânele sunt reprezentate aici prin feciori îmbrăcaţi în haine femeieşti ca şi căluşarii lui Cantemir. [62)] Şi, ca să fie completă comparaţia, găsim şi în societatea lor o persoană cu un cal artificial (Schimmerlreiter), corespunzător celui din descrierea lui Liuba. Avem deci încă o dovadă însemnată dintr-un teritoriu mai îndepărtat pentru confirmarea părerii noastre enunţată la începutul acestor cercetări, că căluşarii sunt reprezentanţi ai zânelor.

Acum, după ce am arătat înrudirea dintre căluşari şi obiceiurile similare la alte popoare, putem face o nouă constatare însemnată ca urmare a cercetărilor noastre. Deosebit de important este faptul că obiceiurile numite mai sus la meglenoromâni şi vecinii lor bulgari a păstrat numirea de Rusalii a jucătorilor de pe vechiul teritoriu al Rusaliilor antice. Acest obicei, după cum am văzut mai sus, este atestat pe acelaşi teritoriu, cu aceeaşi numire, până în veacul al XIII-lea.

Căci acea thema Moliscos, de unde veniră oamenii cu pricina la arhiepiscopul din Ohrida, era situată în regiunea râului Erigon (Cerna), pe versantul nordic al muntelui Bermios (Vermios, aproape de Verra şi Vodena), ţinuturi celebre în antichitate prin cultul lui Dionysos. [63)] Nu este deci de mirare dacă amintirea Rusaliilor antice s-a păstrat într-o formă oarecare în acel ţinut până în zilele noastre. De aici, din patria veche a

acestor serbări, a trebuit să se răspândească obiceiul şi la alte popoare. Iar acea populaţie romanică, care a transmis aceste obiceiuri populaţiei slavo - bulgare, nu a putut fi alta decât cea românească, care trăieşte pe acele plaiuri, cu această ocupaţie din timpuri străvechi.

Urmărind lucrurile în ordinea ideii relatate mai sus, când am vorbit despre raportul cu zânele, o comparaţie a zânelor Rusalii cu vechii satiri şi menade, însoţitoarele lui Dionysos în procesiunea sa triumfală, se impune de la sine. [64] De data aceasta nu vom urmări mai departe această problemă, socotim însă necesar să constatăm următoarele: credinţele despre zâne asemănătoare lelelor noastre au existat la cele mai multe popoare europene, fără să le fi împrumutat unul de la altul, bineînţeles, în afară de unele cazuri speciale. Aceste credinţe aparţin vechiului patrimoniu de credinţe moştenite în comun. În legătură cu aceste credinţe şi cu cultul primăverii, există cu siguranţă anumite obiceiuri, poate chiar înrudite, dar proprii fiecărui popor. Ceea ce însă a influenţat în mod covârşitor asupra acestor obiceiuri, îndeosebi la popoarele din Peninsula Balcanică şi din preajma ei, au fost fără îndoială anticele Rosalia.

Rămâne să ne ocupăm de aici înainte cu ultimul punct însemnat al cercetărilor noastre, anume de a explica figura calului şi rolul său în cadrul diferitelor obiceiuri, spre a lămuri însemnătatea lui în genere şi în special pentru jocul căluşarilor, căci precum am afirmat în repetate rânduri, numele căluşarilor derivă de la această figură.

Am văzut încă la analiza jocului de căluşari cum această figură la noi este atestată numai în Banat în descrierea lui Liuba. Dar tot la acel loc am demonstrat cu o mulţime de citate, numiri şi expresii întrebuinţate, că această figură a trebuit să aibă odinioară un rol mult mai însemnat şi mai general decât îl are astăzi, căci numai astfel ne putem explica şi faptul că jocul însuşi a primit numele de la acest căluş.

O caracteristică a sărbătorilor de primăvară au fost şi întrecerile, sub diferite forme, ca alergări pedestre, călări, lupte etc. Folclorul diferitelor popoare ne oferă un bogat material în această privinţă şi ele sunt atestate din timpuri străvechi. Bineînţeles că nu ne putem ocupa aici pe larg cu aceste obiceiuri; ne vom referi numai la cele necesare scopului nostru.

Astfel de jocuri sunt, de pildă, cursele între călăreţi, sau, cum le-am zice, cu un termen adevărat românesc, încurarea cailor. Încurarea cailor se face la noi la Sân-Toader. [65] Acest obicei este răspândit sub diferite forme şi la alte popoare vest-europene şi are loc îndeosebi în ziua de Rusalii. [66]

Nu putem să nu relevăm aici strânsul raport ce credem că există între încurarea cailor şi jocul căluşarilor. Căluşarii poartă şi astăzi în multe locuri pinteni.[67] Purtarea pintenilor ne-o putem explica numai ca un rest al unui obicei la care participanţii călăreau şi care obicei, credem, nu a putut fi altul decât încurarea cailor. Avem chiar dovezi cum că la Sân-Toader jucau şi căluşarii.[68] Ne întăreşte în această convingere şi faptul că la alte popoare încurarea cailor se face chiar la Rusalii, când la noi se joacă căluşarii. Ne putem chiar întreba dacă nu cumva de aici vine denumirea de căluşari. Aceste împrejurări ne fac să presupunem o legătură între aceste obiceiuri şi " Caii lui Sân-Toader", care după credinţele poporului umblă tocmai la Sân - Toader, fiind foarte temuţi de femei, care se păzesc să lucreze în ziua aceasta, întocmai ca şi în ziua de Rusalii.

Deci, dacă am voi să reconstituim seria de obiceiuri aparţinătoare sărbătorilor reintrării verii la noi, trebuie să presupunem că mai întâi s-a făcut încurarea cailor, după care apoi ar fi urmat jocul căluşarilor. Şi chiar acest raport între jocul căluşarilor şi încurările cailor a făcut pe unii dintre folcloriştii noştri să creadă şi mai mult în originea romană a căluşarilor, comparând încurările noastre cu " equiria", cursele de cai ce se făceau la romani în legătură cu jocul saliilor.[69]

Încurarea cailor, precum şi tot soiul de întreceri pedestre, sunt obiceiuri generale, care se găsesc la cele mai multe dintre popoarele europene şi sunt în legătură cu serbările de primăvară, simbolizând intrarea grăbită a geniului vegetaţiei.[70]

Strâns înrudite cu aceste întreceri sunt acele procesiuni călări ori pedestre, uneori împreunate cu jocuri făcute în ţarina comună, cu scopul de a obţine fertilitatea. Vedem cum un nou element se introduce în cadrul jocurilor de vară, care element este în raport strâns cu ideea reînvierii naturii. Acest element până aici a fost întâlnit numai în jocul căluşarilor din nordul Bulgariei, care, cum am văzut, au un joc pentru evocarea fertilităţii.[71]

În aceste obiceiuri, după cum vom vedea, calul joacă un însemnat rol. Şi aceste obiceiuri le găsim răspândite la mai multe popoare europene. Ele se ţin la diferite sărbători ale anului, precum la Paşti, Înălţarea Domnului, Întâi Mai, Rusalii şi Crăciun. Ceea ce însă ne interesează mai mult este scopul pentru care se ţin aceste procesiuni. Astfel, în Arhiducatul Austriei, ca să apere semănăturile împotriva tăciunelui şi să asigure prosperitatea cailor;[72] în Turingia, pentru bunul mers al semănăturilor; în Spania, ca timpul să fie favorabil semănăturilor; în Cantonul Lucerna, să apere vitele

împotriva epidemiilor, semănăturile împotriva recoltei rele şi a grindinei; în Suedia, ca să ferească caii de primejdii. În unele regiuni ale Germaniei, după procesiune se duc cu caii la fierar, pentru lăsarea de sânge, ca să rămâie sănătoşi peste un an; sângele se păstrează pentru a fi întrebuinţat ca medicament împotriva diferitelor boli.[73)]

Spre ilustrare, prezentăm şi din grupul acesta un obicei din fosta Silezie austriacă. În lunea Rusaliilor, ţăranii călărind înconjoară arăturile rugându-se, în credinţa că astfel vor fi mai roditoare. Ţăranul care are calul cel mai frumos este ales de rege. Acesta trebuie să frigă o oaie neagră. Fiecare ţăran ia un os din oaia aceasta şi-l ascunde, în ziua următoare, la răsăritul soarelui, în semănături, ca să crească mai bine.[74)]

Nu putem să nu relevăm unele momente, care ni se par importante în legătură cu acest obicei. Astfel, calul este adus în legătură cu ideea fertilităţii, şi importanţa lui este subliniată şi prin faptul că proprietarul celui mai frumos cal este ales rege. Jertfa oii negre pare că înlocuieşte astăzi jertfa calului. Oasele de oaie (mai de mult ale calului) se ascund în semănături, spre a transmite fecunditatea simbolizată prin cal şi semănăturilor.[75)] Alt moment vrednic de remarcat, ascunderea oaselor în semănătură, este pusă în legătură cu răsăritul soarelui.

Din toate aceste obiceiuri rezultă că calul este privit ca geniu protector al vegetaţiei, al animalelor şi chiar al oamenilor. El influenţează creşterea semănăturilor şi apără vegetaţia, animalele şi chiar oamenii împotriva bolilor şi le dă sănătate.

Aceaşi putere i se atribuie şi focului aprins la diferite obiceiuri de primăvară şi vară, care reprezintă soarele. Mai departe vom vedea că această coincidenţă nu este întâmplătoare, ci un rezultat al raportului intim ce există între cal şi cultul solar.

În cele următoare ne vom ocupa cu alte obiceiuri, în care figura calului joacă iarăşi un însemnat rol, calul viu fiind înlocuit cu unul artificial. Începem cu descrierea unui obicei foarte instructiv în această privinţă.[76)] Într-un sat din Turingia de mijloc, având două comune bisericeşti, în ziua de Rusalii, formează fiecare separat o procesiune, la care iau parte flăcăi şi băieţi. Fiecare grup îmbracă câte o persoană în frunze de tei (Schos-smeie), pe cap îi aşază o coroană de flori; apoi mai iau cu ei doi stegari şi două persoane cu bice. Cu mare alai şi muzici cutreieră comuna; aşezând pe cele patru persoane îmbrăcate în frunze de tei pe caii cei mai frumoşi. Flăcăii care însoţesc acest conduct merg şi ei călări, iar băieţii, pe căluşeii de lemn

(Steckenpferd). Când se întâlnesc cetele celor două comune bisericeşti, se naşte între ele o luptă aprigă pentru răpirea steagului cetei vrăjmaşe.

În marţea Rusaliilor se repetă această procesiune, dar aici persoanele care fuseseră îmbrăcate în frunze de tei se maschează şi se îmbracă în haine femeieşti, umblând din casă în casă după daruri, de obicei de-ale mâncării. În ziua de Sf. Treime, procesiunea iese la câmp, stegarii intră în semănături, agitându-şi steagurile deasupra lor, în vreme ce ceilalţi cântă o cântare bisericească.[77)]

Am reprodus acest obicei, pentru că este unul dintre cele mai preţioase şi caracteristice obiceiuri de Rusalii la germani. În el întâlnim asociate aproape toate elementele obiceiurilor de Rusalii practicate în nord-vestul Europei şi el reaminteşte în unele privinţe momente din obiceiurile noastre. În ce priveşte rolul calului vedem cum persoanele îmbrăcate în frunze de tei, simbolizând vegetaţia, călăresc (ca şi în obiceiul din Silezia persoana aleasă de rege) pe caii cei mai frumoşi, care trebuie consideraţi şi aici ca simboluri ale fecundităţii. Tot astfel, vedem cum alături de caii adevăraţi ai flăcăilor figurează căluşeii de lemn ai băieţilor, arătându-ne un bun exemplu, cum caii adevăraţi pot fi înlocuiţi cu cei artificiali.

O comparare a acestor obiceiuri cu jocul căluşarilor ne poate da indicaţii preţioase. În afară de caracterul general al acestui obicei (alai, muzici, cutreierarea comunei în ziua de Rusalii) şi alte note comune, se găsesc aceleaşi persoane, ca stegari, persoane cu bici şi căluşei de lemn.[78)] Nu putem să nu remarcăm şi importanţa transformării persoanelor îmbrăcate în frunze de tei în haine femeieşti. Aceste persoane reprezintă doar vegetaţia, şi cunoscând strânsul raport între zâne (Frumoase, Rusalii, Nymphe, Elfe etc.) şi vegetaţie, ne putem întreba dacă acest act nu reprezintă în mod simbolic acest raport.[79)]

Dacă aceste comparaţii par a fi chiar îndrăzneţe, neîncrederea noastră va dispare, dacă comparăm scena răpirii steagului din obiceiul acesta cu răpirea steagului din jocul căluşarilor.

Lupta căluşarilor, în care folcloriştii noştri vedeau răpirea Sabi-nelor, nu este altceva decât aceeaşi manifestaţie de luptă închipuită, ce se întâlneşte şi în obiceiurile de primăvară ale altor popoare, simbolizând probabil lupta între natură şi iarnă. În unele paralele apusene scopul acestor lupte fictive pare a fi de a promova creşterea semănăturilor.[80)]

Alt grup de obiceiuri, aparţinând tot ciclului Mai - Rusalii, se deosebeşte prin faptul că aceste obiceiuri sunt legate de ridicarea armin-denului (Maibaum), la care ocazie (tot la Rusalii) se aranjează iarăşi întreceri

pedestre sau călări. Obiceiurile acestea sunt răspândite în nord-vestul Europei: în Germania, Franţa şi Anglia. Important esta pentru noi că şi aici apare un cal anume construit din lemn şi acoperit cu pânză, care este purtat de un om, numit la germani Schimmelreiter, la francezi Cheval Mallet, iar la englezi Hobby horse. Căluţul joacă în jurul pomului de mai în timpul alergărilor. [81)]

Aici credem potrivit să facem o observaţie şi asupra steagului căluşarilor pe care îl socotim ca un fel de înlocuitor sau un rudiment al pomului de mai în jurul căruia se petrec în apus aceste obiceiuri şi care este uneori înlocuit cu un steag împodobit, asemănător steagului căluşarilor. [82)]

La englezi, căluşul "Hobby horse" apare şi în societatea unor dansatori care purtau clopoţei la picioare şi se numeau "Morris-dancers". Ei umblau la Paşti, Întâi mai, Înălţarea Domnului, Rusalii şi chiar la ospeţe, în societatea căluşului întocmai ca şi echivalentul său german Schim-melreiter. În epoca lui Shakespeare se produceau şi în teatru, după terminarea piesei, spre a împrăştia impresia deprimantă exercitată de tragedii asupra publicului. [83)] Nu trebuie să insistăm, cred, asupra faptului că Morris-dancers sunt o variantă englezească, însă îndepărtată jocului căluşarilor.

Căluţul artificial Schimmrreiter apare în Germania pe alocuri şi la Crăciun, ori pe la ospeţe şi Carnaval. [84)] În regiunea Ruppin (Germania), în săptămâna înainte de Crăciun, după cum am văzut, apar în societatea căluşului şi zâne, care sunt feciori travestiţi în haine femeieşti. [85)] În unele obiceiuri din nordul Germaniei, raportul calului cu vegetaţia este şi mai pronunţat. Obiceiul devine o sărbătoare a însăşi recoltei. Ţăranii construiesc din cercuri de sită şi pânză un cal alb mare, în care intră un ţăran reprezentând un călăreţ, numit Schommel sau Herbstpferd. Feciorii cutreieră satul însoţiţi, colectând pe la case diferite daruri pentru masa comună. Figura principală din această ceată este un fecior, care pe o prăjină lungă poartă o căpăţână de cal, de capătul căreia atârnă o pânză care acoperă prăjina şi pe purtătorul ei. Al doilea fecior îl conduce legat de o sfoară. În societatea lor mai apar şi alte figuri mascate, ca urşi etc. [86)]

În seria acestor obiceiuri, care arată evoluţia rolului calului, se potriveşte de minune un foarte semnificativ obicei tot din Germania (Lehette). După terminarea secerişului, legătorul ultimului snop formează din el o păpuşă sub formă de cap de cal. [87)]

Întorcându-ne privirile iarăşi către popoarele mai apropiate, acest obicei arată o formă de tranziţie, între obiceiurile similare ale popoarelor din apus şi cele din răsărit.

La polonii din Galiţia, în marţea ultimă a Carnavalului, apare iarăşi o figură de cal, alcătuită la fel ca şi cea din Germania, acoperită cu o pânză albă. Căluţul poartă numele polon konik (căluţ), iar feciorii care îl însoţesc cântă o melodie al cărei cuprins în traducere este următorul:

Sai, sai, căluţul nostru,
Sai peste brazdă!
Pe unde sare căluţul nostru,
Vor rodi din belşug;
Pe unde nu va sări,
Acolo nici nu va rodi. [88)]

Acest obicei este important prin faptul că ne prezintă o formă slavă a numelui căluşului (konik), iar textul său ne dă cheia pentru a explica rolul calului din obiceiurile înşirate până aici. Din acest mic text reiese lămurit că figura calului este privită ca geniu al fecundităţii. [89)]

Astfel conceput rolul acestei figuri, vom înţelege rolul său în cadrul sărbătorilor de primăvară, precum şi în toate obiceiurile în legătură cu dezvoltarea vegetaţiei, îcepând cu procesiunile în jurul semănăturilor fragede (în care se evocă fertilitatea), cu jocul său în jurul pomului de Mai (ca simbol al vegetaţiei în plina sa putere) până la obiceiurile de recoltă, când cu legarea ultimului snop, şi-a terminat rolul.

Iar ca cercul cercetărilor noastre să fie complet, citâm un exemplu şi din Bucovina. În ziua de Anul Nou, în societatea mai multor persoane travestite, de obicei în animale (capră, urs) apare şi un băiat călare pe un căluţ de lemn. Şi ceea ce este mai important, acest căluţ poartă agăţat de grumaz un cerc de hârtie, pe care sunt zugrăvite soarele, luna şi stelele [90)]

E de remarcat faptul că şi în Germania căluşul apare adesea în societatea altor figuri, reprezentând diferite animale: capre, urşi etc.

Deosebit de obiceiurile de mai înainte, căluşul din obiceiul din Bucovina arată un strâns raport cu cultul solar. În cele următoare, vorbind despre rolul calului în mitologia popoarelor din antichitate, vom explica şi acest raport.

Nu trebuie să ne mire deloc faptul că el se întâlneşte aici la Crăciun, iar nu la Rusalii. La începutul studiului nostru am arătat raportul strâns între diferite obiceiuri de primăvară şi vară. Obiceiurile de Crăciun (capra, breaza, colindul etc.) inaugurează acest ciclu de sărbători.

Am ales seria aceasta de obiceiuri dintr-un material relativ bogat spre a demonstra ce rol însemnat şi variat are calul în obiceiurile diferitelor popoare şi cât sunt aceste obiceiuri de răspândite. Uneori apare numai ca rudiment, iar altădată, ca de pildă la poloni, rolul său pare a fi tot atât de clar, încât nu se simte nevoia unei explicări.

Să vedem acum ce interpretare îi putem da acestei figuri cu ajutorul cunoştinţelor noastre despre cultul şi mitologia popoarelor, căci este evident că aceste obiceiuri păstrează resturile unui cult străvechi.

Pentru rolul calului în antichitate găsim o mărturie preţioasă în obiceiul numit october equus la romani. Calul de octombrie era, în Roma, numele victimei unui sacrificiu solemn, oferit în fiecare an, la idele lui octombrie zeului Mars.[91)]

În această zi va avea loc pe câmpul lui Marte o întrecere de cai. Calul drept din biga învingătoare era declarat cal sfânt şi jertfit pe altarul lui Mars de pe acelaşi câmp pentru recolta bogată (ob frugum eventum). Pentru posesiunea capului se năştea o luptă între locuitorii celor două suburbii, Sacra via Suburra. În cazul cînd Sacraviensii ieşeau învingători, fixau capul de cal pe pereţii vechiului palat regal, în cazul contrar era purtat de Suburrani şi dus în turnul mamilin din suburbia lor. Coada calului era, de asemenea, tăiată şi dusă în fugă mare la Regia,ca să picure stropi pe focul altarului.

Acest cult cuprinde în sine multe elemente comune cu obiceiurile din seria dată de noi mai înainte, astfel: a) întrecerea de cai, b) jertfa calului pentru recolta bogată, c) lupta pentru capul de cal, d) capul de cal fixat.

După cum am mai remarcat, Mars nu a fost numai zeul războiului, acest caracter şi l-a câştigat mai târziu. La popoarele vechi italice, era un zeu solar, şi chiar zeul agriculturii şi al fecundităţii.[92)]

Din toate obiceiurile citate mai sus, precum şi din credinţele şi mitologia popoarelor despre care vom vorbi mai jos, se remarcă acest dublu caracter şi în rolul calului, adică de a păstra pe de o parte un strâns raport cu cultul solar, iar pe de altă parte cu vegetaţia sau cultele agrare.[93)]

Revenind încă o dată asupra ipotezei folcloriştilor noştri, care au căutat originea jocului de căluşari în dansul saliilor romani, vedem că această ipoteză nu a fost lipsită de orice temei. Înrudirea jocului căluşarilor cu dansul saliilor a fost relevată chiar şi de noi, când am vorbit despre dansurile cu arme. Această înrudire este întărită şi prin rolul calului în cultul lui Marte şi în jocul căluşarilor. Este de remarcat şi faptul că acel cal de octombrie era jertfit pe un altat străvechi, în jurul căruia salii dansau în luna lui Marte dansul de arme. Repetăm şi cu această ocazie că între jocul

căluşarilor şi dansul saliilor poate fi vorba numai de-o înrudire în sensul că ambele aparţin aceluiaşi grup de obiceiuri, al dansurilor cu arme.

Am văzut cum Mullenhoff, în studiul său asupra dansurilor cu arme, a arătat că aceste obiceiuri în legătură cu cultul solar au fost răspândite aproape la toate popoarele indo-europene. Acelaşi fapt s-a dovedit şi despre jertfa calului de octombrie. Grimm i-a găsit urma la vechii germani[94], iar Mannhard, care s-a ocupat mai temeinic cu aceste culturi, la mai multe popoare europene în legătură cu culturile agrare.[95]

În ce priveşte raportul între cal şi cultul solar, putem cita exemple şi din credinţele populare. Astfel, după credinţa slavilor păgâni, soarele pleacă la 21 decembrie pe drumul său, călare pe un cal alb. Chiar şi la români există credinţa că soarele îşi urmează drumul său călare.[96]

Mitologia popoarelor culte din antichitate ne oferă în această privinţă exemple atât de multiple şi bogate, încât a le trata mai pe larg ar însemna a ne ocupa aproape cu întreaga lor mitologie. Ne vom mulţumi deci să atingem numai chestiunea şi să relevăm pe scurt numai pe cele mai însemnate.

În imnurile vedice, soarele este des asemănat cu un cal alb strălucitor. Pe monumentele cele mai vechi ale popoarelor din Orient şi din Grecia (în epoca premykeniană), soarele era reprezentat prin un disc tras de un cal pe drumul său ceresc. Asemenea mărturie s-a găsit şi în epoca de bronz la popoarele din nordul Europei (monumentul de la Trundholm).

În epoca clasică, era zeilor personali, discul solar este înlocuit cu soarele personificat. Astfel, Helios, în epoca posthomerică, este reprezentat cu aureolă, pe o trăsură trasă de şase cai. Aceeaşi concepţie se întâlneşte şi în cântecele vedice, unde soarele personificat este des amintit cu trăsura şi caii săi. Această concepţie nu lipseşte nici din mitologia popoarelor germane. În Edda se vorbeşte despre zeul care conduce trăsura soarelui pe cer, întocmai ca şi echivalentul său greco - roman Helios.

De altă parte, calul este animalul jertfit zeului solar. Jertfa de cai este atestată pentru indieni, vedici, popoarele iranice (îndeosebi la perşi), prusieni, slavi, germani, greci, romani şi iliri. Deci legătura între cal şi soare este o concepţie străveche şi universală la popoarele indo-europene.[97]

Este important să ştim ce interpretare i-au dat calului în cercul obiceiurilor ţării lor cercetătorii germani. O parte dintre mitologiştii lor (Grimm, Kuhn, Wuttke şi E. H. Meyer) susţin că "Schimmerreiter" se referă la cultul lui Wodan, ba chiar că este reprezentarea marelui zeu. Mai temeinic s-a ocupat cu această problemă Mannhardt, care în mai multe studii foarte

documentate a arătat că figura calului este un demon al vegetaţiei sau un demon al cerealelor (Getrteidedemon). Poporul crede că acest demon trăieşte în vegetaţie, sau că este însuşi reprezentantul acesteia, de la care depinde soarta rodului. [97] Părerea aceasta este acceptată şi de Wundt în monumentala sa lucrare asupra psihologiei popoarelor. [98] Acest rol al calului în legătură cu vegetaţia şi fertilitatea a fost relevat şi de noi. Am mai remarcat faptul că acest caracter îl are mai ales în obiceiurile popoarelor din nord - vestul Europei.

În obiceiurile noastre, calul şi-a pierdut acest raport cu vegetaţia şi a luat atributele unui demon al sănătăţii. [99] Prin caracterul său vindecător, jocul căluşarilor diferă de obiceiurile similare. Acest fapt constituie nu numai nota sa distinctivă, dar şi pe cea mai caracteristică. În această privinţă nu se deosebeşte întru nimic de ceremoniile popoarelor primitive, întrebuinţate la vindecarea bolnavilor, la care dansul urmat până la extaz joacă, de asemenea, un însemnat rol.

În cadrul obiceiurilor şi al miturilor, rolul calului variază:

a) în legătură cu cultul solar, el este însoţitorul zeului, sau este jertfit lui;

b) în legătură cu culturile agrare, este considerat ca demon al fertilităţii, de care depinde soarta recoltei şi sănătatea animalelor;

c) în legătură cu credinţa despre zâne, el apare ca demon al sănătăţii, de care depinde sănătatea omului.

Toate acestea sunt însă manifestări ale uneia şi aceleiaşi fiinţe mitice, ale demonului sănătăţii şi fecundităţii, reprezentat prin figura calului, al cărui caracter se explică uşor prin originea sa solară.

Deci calul, ca demon al sănătăţii, este fiinţa care pricinuieşte boala, dar tot prin mijlocirea lui se şi vindecă. Atât numai că rolul său a devenit cu totul rudimentar. De aici vine expresia "luat din căluş", adică îmbolnăvit de căluş, ca şi expresia paralelă "luat din Iele", adică îmbolnăvit de Iele, sau cum am zice altfel, "pătimeşte de Dânsele". Tot astfel trebuie interpretată şi expresia "du-te la căluş!", întrebuinţată în nordul Bulgariei, după terminarea ceremoniei făcute cu bolnavul luat din Iele. [100] "Du-te la căluş!" ar însemna deci ca boala să se întoarcă de unde a venit, adică la căluş, şi de aceea, conform concepţiei generale a popoarelor primitive, boala trebuie vindecată tot prin vraja aceluiaşi demon (Gegenzauberg). Astfel se explică credinţa că fetele şi nevestele care joacă lângă căluşari vor fi sănătoase, şi că copiii, pe care îi ţin căluşarii în braţe, se vor face şi ei voinici şi jucători. Precum şi

expresia foarte semnificativă, că cine primeşte "căluşul" va avea noroc şi va fi ferit de boli.

Deci calul are un dublu caracter în obiceiul nostru, după cum am văzut că-l are şi ca demon al vegetaţiei, care dă rodul, dar îl poate şi lua. Şi chiar acest dublu caracter al demonilor ne întăreşte şi mai mult în credinţa mărturisită la începutul acestei cercetări, că căluşarii sunt reprezentanţi ai lelelor. Ideea fundamentală a obiceiului conform concepţiei relevate mai sus este: boala a fost cauzată de lele, deci trebuie vindecată tot prin lele.[101)]

Nu poate fi trecut cu vederea alt punct obscur, anume raportul între lele şi cal[102)]. Vorbind despre trăsăturile caracteristice ale lelelor, am relevat faptul că ele sunt adesea considerate ca personificaţia vântului sau vârtejului.[103)] Nu numai lelele, ci şi calul este adus în raport foarte intim cu vârtejul şi vântul. În afară de exemplele cunoscute din mitologia clasică (caii lui Achile, centaurii etc.), se întâlnesc asemenea identificări şi în credinţele populare. Se găsesc chiar exemple când fiinţe demonice înrudite cu lelele noastre pot lua înfăţişarea unui cal.[104)] Această împrejurare, precum şi faptul că atât lelele cât şi calul artificial din obiceiurile amintite mai sus este de obicei alb, ne îndeamnă să punem întrebarea dacă nu cumva calul din jocul căluşarilor este o reprezentare therimorphă a lelelor, cu atât mai vârtos cu cât înfăţişarea paralelă ca om şi animal a acestor fiinţe este cunoscută.[105)]

În sfârşit, ar rămâne să ne ocupăm pe scurt şi cu o altă figură însemnată din acest joc, cu mutul căluşarilor. Această persoană apare la noi şi în societatea cerbaşilor (brezaci) la Crăciun. Ea nu este legată numai de jocul căluşarilor, ci este şi una dintre cele mai răspândite figuri, pe care o întâlnim foarte des şi la alte popoare, sub cele mai variate forme şi asocieri. Uneori apare independent, în număr mai mare, ca de pildă în partea orientală a Peninsulei Balcanice, la bulgari şi în regiunile limitrofe, la romani. La populaţia bulgară se poartă numirea de kukovi, kukeri şi umblă în lunea Rusaliilor sau cu o săptămână mai târziu.[106)] La noi sunt cunoscuţi în Dobrogea şi pe malul Dunării. Şi aici au aceeaşi numire: cuci, ca şi la bulgari.[107)] Precum am văzut la jocul boriţa al ceangăilor din Ţara Bârsei, mutul lor se numeşte iarăşi kuka.[108)] Şi la ceangăii din Moldova apar în grupuri mai mari şi se numesc matahale.[109)] Am întâlnit această figură şi în jocul aruguciarilor la aromâni (bubuşarul) şi în jocul numit eska la bulgari (arapii).

Nu lipseşte nici în obiceiurile de primăvară la alte popoare europene. De pildă Kneht Ruprecht (Klas - Ruklas) la germani seamănă mult cu blojii, cucii de la noi. El apare adesea şi în societatea căluţului (Schim-melreiter).[110)]

Caracteristica generală a acestei persoane este, cum am mai relevat şi la jocul căluşarilor, înfăţişarea ciudată, îmbrăcămintea caraghioasă, cu fel de fel de haine şi blăni, chiar şi cu clopote. În mână are o vergea, bici sau altă unealtă, cu care loveşte pe cei din jurul lui.[111)] Loviturii primite de la ei i se atribuie adesea o putere deosebită, ca de pildă: de a alunga duhurile rele, sau de a face mai sănătoşi pe cei loviţi, a-i scuti de boli etc. El este de obicei mut şi îşi permite să facă multe glume chiar pe socoteala publicului, lucruri care sunt de altfel caracteristice tuturor figurilor mascate. Uneori, cum a fost observat de noi în Ţara Haţegului, unde l-am întâlnit la Crăciun în societatea cerbului, poartă phallus făcând obscenităţi. Tot astfel avem ştiri şi despre mutul căluşarilor din judeţele Vlaşca şi Ialomiţa, care îşi permite să facă unele necuviinţe pe socoteala căluşarilor.[112)] Obscenităţi au fost remarcate şi de arhiepiscopul din Orhida în pasajul citat despre obiceiul Rusaliilor din veacul al XIII-lea. Evident că acest caracter phallic al mutului este o influenţă provenită din cultul lui Dionysos şi credem că nu greşim când privim şi în această figură un reprezentant al demonului fecundităţii, ca purtător al phallusului, simbolul forţei productive.[113)]

Cauza muţeniei sale mi se pare a fi mai mult psihologică decât de altă natură. El este mut probabil pentru că acesta este obiceiul tuturor figurilor mascate, spre a nu se trăda şi spre a câştiga o aparenţă şi mai misterioasă. Nu-i exclus însă să aibă şi altă origine, probabil în legătură cu credinţele despre lele. Astfel, ne putem gândi şi la credinţa poporală după care persoana care vede lelele şi spune acest lucru amuţeşte. Într-adevăr, după cum am mai văzut din rolul său în jurul căluşarilor, el este un fel de persoană protectoare a lor, apărându-i împotriva lelelor cu lovituri de bici.

Vedem cum din toate resturile tradiţionale mai mult sau mai puţin conservate, dar foarte des alterate, se poate reconstitui un substrat de obiceiuri de primăvară şi vară, comune la cele mai multe popoare europene. Comparând aceste obiceiuri la popoare din apus cu cele din răsăritul Europei, vedem cum la cele dintâi predomină elementul vegetaţiei, în timp ce la celelalte dansul constituie elementul principal şi raportul cu vegetaţia lipseşte uneori total.

Dacă ne-am extins şi asupra unor obiceiuri care nu sunt strâns înrudite cu jocul căluşarilor, am făcut-o pentru că avem convingerea că obiceiurile,

ca şi alte fenomene, nu se pot studia izolat, ci împreună cu tot complexul de obiceiuri aparţinătoare aceluiaşi ciclu. Iată motivul pentru care, ocupându-ne cu jocul căluşarilor, am atins aproape întreaga sferă de obiceiuri de primăvară şi vară şi îndeosebi pe cele de la Rusalii.

Credem că putem constata următoarele:

a) Jocul căluşarilor este un obicei misterios de asociaţie de o parte cu cultul solar (dansurile cu arme), iar de alta cu cultul zânelor.

b) Un strâns raport între căluşari şi iele şi căluşarii apărând ca reprezentanţii ielelor. Nici unul din rezultatele cercetărilor noastre nu este atât de sigur ca această constatare.

c) Căluşarul în forma sa originală a fost un dans de arme, al cărui scop era de a alunga pe demonii păgubitori sănătăţii.

d) Înrudirea sa cu obiceiurile similare la alte popoare europene, îndeosebi cu cele indicate de noi la popoarele din Peninsula Balcanică.

e) Căluşarii şi-au luat numele de la figura de cal (căluşul), care este un demon al sănătăţii şi fecundităţii.

f) Data la care se ţin aceste jocuri, păstrarea numelui de Rusalii, pentru dansatorii din Macedonia, precum şi atestarea acestui obicei pe acelaşi teritoriu încă din veacul al XIII-lea, ne îndeamnă să căutăm o legătură directă între jocurile căluşarilor şi serbările practicate în legătură cu anticele Rosalia, sau cel puţin o puternică influenţă venită din această parte.[114)]

Cluj, 1922 Extras din "Dacoromania", 1921 - 1922, Cluj, 11, p.215 - 254.

Trimiteri:

1) La alcătuirea acestui rezumat a fost utilizat îndeosebi materialul publicat de T. Pamfilie: "Sărbătorile de vară la români". Bucureşti, 1910, p.54-75.

2. C. Rădulescu - Codin şi Mihalache, "Sărbătorile poporului". Bucureşti, 1910, p.69-73; T. Pamfile, l. c. , p. 63 - 67.

3. T. Pamfile, l. c. , p. 70 - 75.

4. Comunicarea d-lui profesor G. Oprescu.

5. E. N. Voronca, "Sărbătoarea moşilor", p. 91.

6. Fl. Cristescu, "În mijlocul horelor", Craiova, 1910, p. 39 şi T. Pamfile, op. cit. , p. 69.

7. S. Neculcea, Gazeta Săteanului, XIII, 368; T. Pamfile, "Sărbătorile de vară la români", p. 69.

8. W. Schmidt, "Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Rumanen Siebenbürgens." Hermannstadt, 1866, p. 13.

9. T. Frâncu şi G. Candrea, "Românii din munţii Apuseni", Bucureşti, 1, p. 130 - 133.

10. Cf. F. Miklosich. "Die Rusalien. Sitzungsberichte der k. Akad. der Wissenschaften. Phil. - Hist" Cl. XLVI, p. 386 - 405; W. Tomaschek. "Uber Brumalia und Rosalia", ibid. , LX,p. 351 - 404.

11. Pentru români, cf. rev. "Ion Creangă", XIV, p. 98.

12. Cf. M.Murko. "Das Grab als Tiisch", în "Worter und Sachen", 11(1910), p. 79 - 160. 13. G. Popa - Liseanu. "Urme de sărbători păgâneşti". În: Convorbiri literare XLI (1907), p.596 - 606 şi 673 - 686.

14. Miklosich, l. c., p. 369 şi 387.

15. Murko, l. c. p. 145-147.

16. Miklosich, l. c. p. 388; Tomaschek, l. c. 370, 372, 373.

17. După Şăineanu, L. Studii în folclor. Bucureşti, 1896, p. 68 - 173. Pamfile, T. Sărbătorile de vară, Bucureşti, 1910, p. 18 - 54.

18. Leger, Slovenskaia Mitologija, 1904, p. 18 - 182.

19. B. Schmidt. Das Volksleben der Neugriechen. Leipzig, 1871, p. 119 - 128.

20. W. Nannhardt. "Wald - und Feldkulte. Berlin, 1904. 162 - 67; cf. Şăineanu l. c., p. 162 - 164.

21. La români, Rusaliile mai au o zi, când, după credinţa poporului, pot fi periculoase, adică miercurea în a patra săptămână după Paşti; în Moldova i se zice Sfredelul Rusaliilor, în Ţara Românească "Strat de Rusalii", în Bucovina numai Rusalii. (Pamfil, I. c. p. 16, 34.)

22. Murko, l. c. , p.142.

23. Sismanov, "Sbornik na Min". kn. , IX, P. 517.

24. Milicevic. "Zivot srba seljaka". Belgrad, 1894, p. 126.

25. Că numele rusalky al zânelor slave derivă din Rosalia latin, numele sărbătorii, a fost dovedit de Miklosich, l. c., contra celor care susţin originea slavă. Miklosich nu neagă prin această deducţie originea slavă a acestui cult, ci dovedeşte numai înlocuirea numelui vechi slav cu unul nou, de origine latină. În ce priveşte originea numelui acestor fiinţe şi a credinţei despre ele, îndeosebi în domeniul mitologiei slave, vezi literatura dată de G. Krek, "Einleitung in die slvische Literaturgeschichte". Garz, 1887. Zweite Aufl. 407 - 8; precum şi Sismanov, l. c. , şi Murko, l. c. , p. 142 - 154.

26. Miklosich, l. c. , p. 392.

27. Tomaschek, l. c. , p. 371.

28. Mannhardt (W. - und Feldk. , 1, p. 159) crede că arborele din obiceiul de Rusalii la ruşi se aruncă pe apă spre a vrăji ploaia (Regenzauber), arborele reprezentând vegetaţia.

29. Şăineanu, l. c. ,p.75

30. P. Papahagi. "Din literatura populară a aromânilor". Bucureşti 1900, p. 231-237.

31. Cf. Grimon Deutsche Mythologie", p. 413.

32. Liuba, l. c.,p. 144, Pamfile, l.c.,p.20, Şăineanu, l.c.,p.169.

33. Liuba, l.c., p.144.

34. Cf. Şăineanu, op. cit, p. 166-171. într-un descântec de Rusalii.

(Gr.Tocilescu. "Mat. folcl. ",p. 1539), Erodia este "doamna zânelor".

35. Maximov. "Ziva Satrina", 1, p. 163-175; Arnaudoff. "Die bulgarischen Festbrau-che". Leipzig, 1917, p. 59-64.

36. Arnaudoff. 1. c. .p. 31-32.Trimiteri

40. Per. Papahagi. Căluşarii şi aruguciarii . În: Grai bun, 1,nr.45,p.83-88.

41. Horger Antal. "A hetfalusi csangok boricatana. Ethnographia X (1899), p.106-114 şi Teutsch. 1. Der Boritztanz der csangomagyaren in den Sibiendorfern bei Kronstadt inn Jahrb. der Siebenburg. Karp. Ver. XXIII. Nagyszeben.

42. Zajoni Rab Istvan.:Orszzag Tukre, 1862, nr.6.

43. T. Pamfile, op. cit. ,p.66

44. Op. cit. ,p.413.

45. Josef Sulzer. "Die Kroaten im konglichen und Slovonie Wienu. Teschen,1822,p.123-124.

46. I. Loretic,Otok. "Narodni zivot i obicaji. Zbornik za narodni zivot i obicaji. Zagreb, 1897, 11, p.408-411.

47. Vuk Karadsic, Rjecnik. cuvântul kraljice: Milicevic. Zivot sroa sejaka. Belgrad, 1894, p.126.

48. Dr. Josef Szujski. "Die polenu. Ruthenen in Galitzien. Wienu. Teschen, 1882, p.42 Cf. şi Zelechovski - Niedzielki, Rutenisc hdeutsches Worterbuch 11. Bd.,1886, Lemberg, cuvîntul "rusali".

49. Pentru sârbi, vezi Karadsic, l. c., pentru maghiari, Sebastyen Gyula , A punkosdi kiraly es kiralyine, în "Etnographia", VII (1900), p. 35.

50. Sebastyen, l. c. p. 32 - 43.

51. Sebastyen l. c.

52. Cf. Mannhardt. "Wald - und Feldkulte" 1.Capitolul: Maikonig, Pfingstkonig, Maiko-ning, p. 341 - 347.

53. Uber den Schwerttanz, Gaben fur Homeyer. Berlin, 1871.

54. Ibidem, p. 13, 14, 16, 21.

55. Cf. Mannhardt, W. u. Feldek, I. , 320, 343, 349.

56. R. Blanchard. "Le Ba'cubert". Paris, 1914. Vezi şi revista " La Nature", nr. din 23 oct. şi 13 nov. 1886.

57. Op. cit. , p. 6 şi urm.

58. Cf. Darenberger - Saglio, cuvântul Salii.

59. Mars era la popoarele vechi italice nu numai zeul războiului, ci şi un zeu solar (Cf. Roscher, Lexicon, p. 435).

60. A, Kuhn. "Markische Sagen, p. 327; Mannhardt, W. u. Feldek", 1, p. 441.

61. Pamfile, l. c. , p.21.

62. Kuhn, l. c. , p. 346. Mannhardt, 1, p.442.

63. Tomaschek, l. c. , p. 372.

64. Popa - Liseanu,l.c., p.686;E. N. Voronca "Sărbătoarea moşilor",1915,p. 91.

65. S. F. Marian. "Sărbătorile la români", 1898, p. 77 - 84.

66. Mannhardt, op. cit. , p. 382 - 396.

67. Cf. de pildă Sulzer, op. cit. , p. 410 "an den Fussen grossmachtrige Sporen tragen".

68. Cf. E. N. Voronca, op. cit. , p. 66, 67.

69. E. N. Voronca, op. cit. , p. 66,67.

70. Cf. Mannhardt, op.cit. , 1, p. 392; Mith. Forsch. , p.171.

71. Arnaudoff, op. cit. , p.61.

72. Acelaşi scop îl are şi la românii din judeţul Romanaţi încurarea cailor. (Cf. Olănescu, op. cit. , p. 397 - 406.)

73. Mannhardt, op. cit. , 1, p. 397 - 406.

74. Vernakken, " Mythen und Brauche des Volker in Osterreich", p. 306.

75. Cf. Mannhardt, 1, p. 363.

76. Mannhardt, op. cit. , p. 363.

77. R. Reichardt. "Turinger Pfingtsvolksfeste" . În: "Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde", Berlin, 1904, p. 419.

78. Cf. acest obicei cu jocul numit eska la bulgarii din Macedonia de sud, la care, după cum am văzut, o parte din băieţi îşi fac căluşei din lemn.

79. Cf. Mannhardt, W. u. " Feldk". , 1. p. 443.

80. Mannhardt, W. u. , op. cit. , 1, p. 548.

81. Mannhardt, W. u. " Mytologische Forschungen", Strasburg, 1884, p.171.

82. Cf. Mannhardt, "Wald - und Feldkulte", 1, p. 387.

83. Cf. Douce. "Ilustrations of Shakespeare", 11, p. 446; R. Wulker. "Geschichte der engliscen literatur", I, p. 326.

84. Landeskunde der Provinz Branderbunrg. Berlin, 1912, 111, p. 240, 242, 257.

85. Kuhn, Markische Sagen, p. 346. ; Mannhardt, W - und Feldk. , p. 442.

86. Mannhardt, W. "Myth. Forschungen", p. 165, 166.

87. Mannhardt, "Myth. Forschunger", p. 165.

88. I. Matusiak. "Viaţa poporului polon în monarhia austro - ungară (Qsterreichische - Ung. Monarchie im Wort u. Bild.), tom. Galiţia, p. 312.

89. Cf. şi alte paralele vest - europene sub numirea "Fastnacht srosslein", la Mannhardt, op. cit. , p. 541.

90. L.Bogdănescu. "Weinachts - u. Neujahrs - Brauche der Rumanen"

91. Darenberg - Saglio. "October equus".

92. W. H. Roscher. "Studien zur vergl. Myth. der Griechen und Romer I. Apollon und Mars ", Leipzig, 1873.

93. Lucrarea pământului este legată de anotimouri, iar anotimpurile, de factorii cosmici.

94. E. H. Meyer. "Deutsche Mitologie", 11, p. 614, 877.

95. Cf. "Mith. Forschungen", p. 156 - 201.

96. N. L. Kostake. "Soarele" În: "Convorbiri literare", XLII, 488.

97. Cf. Darenberg - Sagkio. "Dictionaire etc. Sol"...

98. Cf. Mannhardt. "Die Korndamonen", Berlin, 1867.

99. Wundt. "Volkerpsychologie", 11, Mythus und Religion, 11. T. "Die Vegetationsdamonen", p. 410 - 459.

100. Arnaudolf, l.c. , p. 62.

101. Universalitatea acestei concepţii în cadrul obiceiurilor popoarelor primitive a fost dovedită şi demonstrată cu prisosinţă de Wundt în lucrarea sa citată mai sus. Cf. capitolului Krank. - heitsdamonen und Hesenglauge, p. 386 - 410.

102. Cf. capitolului despre Vântoasele în studiul lui Şăineanu despre Iele. Op. cit., p.96.

103. Cf. capitolul despre Vântoasele din studiul lui Şăineanu despre Iele. Op. cit. , p. 96.

104. Cf. Mannhardt, W. u. "Feldk", 11, p.89 - 102.

105. Ibidem, 11, p. 32.

106 Marinov, Sobrinik. Sofia, 1, 1907, Arnaudoff, " Sobrinik", IV, p. 273, XVI - XVII. 10. De acelaşi, în limba germană: Die bulg. est brauche, p. 26 - 33.

107. S. Fl. Marian. "Sărbătorile la români", 1, p. 282; S. Popescu. "Cucii". În:Şezătoarea, 1, nr. 2, p. 40.

108. Horger, l. c., p. 110.

109. Wuchmann Gyorgyen " Amoldvai csangok szokasairol". Etnoger. , XVIII, p. 288.

110. Landeskundewder Provinz Brandenburg, 111, p.240.

111. Mannhardt consideră această vergea ca simbol al vieţii (Lebensrute), care provoacă creşterea şi alungă din corp pe demonii boalelor (Wald - und Feldkulte, 1, p. 278 - 281).

112. Voronca. "Sărbătoarea moşilor", p. 91.

113. Mannhardt consideră această persoană, ca şi figura calului, un demon al cerealelor (Korndamon). Myth. Forschunger, p.167.

114. Acestea sunt rezultatele pe care le-am putut obţine cu mijloacele ce ne stau la dispoziţie în Cluj. Lipsa unei biblioteci mai bogate în materiale de folclor nu ne-a permis să urmărim această problemă după dorinţele noastre. Un exemplu. Pentru obiceiurile popoarelor apusene am avut la îndemână aproape numai operele lui Manhardt. Am fost nevoit a mă lipsi de izvoare atât de importante ca "The golden Bough" de Freizer, şi minunata operă a lui Antiskoff asupra cultului primăverii la popoarele din apus şi la slavi. Mai multe dintre datele noastre au fost culese încă înainte de război din opere care astăzi nu ne mai stau la dispoziţie şi deci nu au putut fi controlate din nou cu ocazia redactării. Am ţinut de cuviinţă a releva acestea pentru explicarea unor lipsuri ale studiului nostru îndeosebi în ce priveşte întrebuinţarea izvoarelor.

CĂLUŞARII ŞI CULTUL SOLAR

În cercetările româneşti şi străine consacrate căluşarilor s-a ajuns la concluzia că este vorba de un spectacol complex, de origine străveche, probabil din comuna primitivă, şi că abordarea lui este controversată.

Pentru noi, cum se va constata îndată, nu este vorba numai de un spectacol complex, ci şi de o datină mitologică complexă, din care face parte integrantă şi spectaculosul. Ca dată mitologică complexă căluşarii reflectă ceva mai mult decât ceea ce ne poate oferi un dans ritual cu implicaţii multiple. Căluşarii, în tot ce s-a scris şi se va mai scrie despre ei, oferă mitologiei române o problematică cu rezonanţe profunde în istoria culturii populare a etnografiei, a filozofiei etnice, a etnomuzicologiei şi etnocoregrafiei de asemeni. În esenţa ei datina, fiind axată pe o mitologie arhaică, polarizează şi rezumă toate celelalte aspecte enumerate, deschizând perspective inedite asupra concepţiei despre viaţă în general şi despre viziunea mitologică a lumii în special.

Ca să înţeleg în ce constă procesul de dezvoltare a datinii, datorită concepţiei mitologice care o ilustrează, adăugăm câteva precizări. Numele datinii de căluş (în Transilvania), de căluşari (în Muntenia şi Oltenia), de căluceni (în Moldova) interesează în mod deosebit deoarece prin el putem ajunge la esenţa datinii care stă la baza spectacolului coregrafic actual al căluşarilor, care înainte de toate este mitologică. Aşa cum am susţinut în lucrarea referitoare la măştile populare, căluşarii fac parte dintr-un ciclu de datini consacrate sărbătorilor solstiţiale şi echinoxiale, având ca temă centrală caii solari, care se găsesc în opoziţie cu caii infernali.

În ce constă în cele din urmă relaţia mitologică dintre cultul solar şi căluşari? Câteva precizări. Datina căluşarilor deschide şi închide zilele consacrate Rusaliilor (lat. Rosalia), una dintre cele mai vechi şi mai respectate sărbători arhaice la romani, preluată de creştini şi asimilată cu sărbătoarea Înălţarea. Romanii, şi prin ei daco-romanii, considerau sărbătoarea Rosalia (sărbătoarea trandafirilor) ca o zi consacrată cultului morţilor, când se făceau praznice la morminte. La daco-romani şi mai apoi la români, ziua de Rusalii s-a transformat într-un ciclu de nouă zile numite Rusalii care au căpătat şi alte conotaţii în calendarul mitic românesc, pe lângă ziua festivă consacrată cultului morţilor (prin Moşii de Rusalii, zi de praznic şi de pomană funerară) şi cultul solstiţial al soarelui pentru roade

bogate în agricultură, pentru protecţia vegetaţiei, a apelor şi a medicinii magico-mitice, pentru tratarea unor boli psihosomatice. Zilele de Rusalii au fost personificate la români ca zâne tinere şl frumoase, capricioase şi vindicative ale pădurilor şi apelor.

Legătura dintre căluşari şi cultul solar, independent sau dependent de Rusalii, a fost enunţată şi studiată de mai mulţi oameni de ştiinţă români şi străini... Dimitrie Cantemir, Franz losef Sulzer, Tudor Pamfile, Th. T. Burada, Th. Speranţia, Elena Niculiţă - Voronca, Romulus Vuia şi recent Gail Kligman.

În legătură cu explicarea originii căluşarilor s-au luat trei poziţii teoretice: una latină, alta greacă şi alta tracă; fiecare poziţie cu ipotezele ei de lucru sau teoriile ei.

Poziţia teoretică se referă la originea latină a căluşarilor, exprimată prin patru teorii, e cea mai populară. După primele trei teorii, căluşarii sunt moşteniţi de români de la daco-romani, care la rândul lor i-au moştenit de la coloniştii romani, pe diferite căi, în forme şi studii variate de expresie dramatică. Prima teorie latină se referă la originea salică după care căluşarii sunt un relict etnografic şi o reminiscenţă folclorică a vechiului spectacol de coregrafie rituală executat pe Quirinal de doisprezece sali, preoţi ai zeului Marte şi eroului Hercule, în timpul zilelor lui aprilie sau mai. Compoziţia cetei de căluşari, ierarhia ei, structura şi dansul ritual al salilor, desfăşurat sub supravegherea căpeteniei lor Vates (în română vătaf). Preoţii salicieni executau salturi atletice şi recitau versuri sacre. Unii lingvişti derivă termenul căluşari din supranumele salilor “collisali”.

A doua teorie latină se referă la originea sabinică, după care căluşarii sunt o imitaţie parţială a jocului alegoric reprezentând răpirea femeilor sabinilor de către romani, în cap cu Romulus, fondatorul mitic al Romei. În amintirea acestui important eveniment legat de vechea Romă, jocul ar reflecta raportul în care soldaţii romani îmbrăcaţi în veşminte femeieşti au atacat pe sabini, şi pe această cale le-au răpit femeile. Similitudinile scoase în relief de susţinătorii acestei teorii inedite nu justifică structura complexă a performanţei datinii moştenite de români, în care tema răpitului este numai un episod insignifiant în unele variante ale jocului.

A treia teorie latină stabileşte originea căluşarilor într-o legătură directă cu sărbătoarea Rosaliei (devenită la români Rusaliile), considerând dansurile cu arme ale căluşarilor ca făcând parte din cultul solar. Această variantă care interpretează pe căluşari ca reprezentanţii siguri ai lelelor pune accentul, de asemeni, pe unele episoade tardive, influenţate de o

demonologie feudală referitoare la sărbătoarea Rusaliilor la români, în unele privinţe asemănătoare cu a Rusaliei la slavi.

A patra teorie latină stabileşte originea căluşarilor din numele unei societăţi sacre care joacă un dublu joc: colliisium şi collosii, un joc de grup, în unele variante ale jocului.

Concomitent, au fost formulate două teorii ale originii căluşarilor din două dansuri rituale greceşti.

Prima teorie a originii greceşti derivă căluşarii din dansul ritual al corentilor, preoţi cretani, consacrat cultului orgiastic al morţii zeiţei Rehca, soţia lui Cronos şi protectoarea vegetaţiei. Ca preoţi ai cultului Chtonian, corenţii erau distincţi în câteva grupe prin caracterul lor semirăzboinic. Dansul lor a pătruns din Creta în peninsula greacă, la Sparta şi Atena, în secolul al VI-lea î. e. n., de unde s-a extins în Tracia, pe ambele maluri - sudic şi nordic - ale Dunării, perpetuând amintirea naşterii lui Zeus, în forma unui mim alegoric ca scrimeur. Unii teoreticieni români afirmă că srimeunur în căluşari este în legătură cu un motiv mitologic tipic antic.

A doua teorie a originii greceşti derivă din dansul magic al preoţilor numiţi agyrtai, care erau dedicaţi cultului fertilităţii zeiţei Demeter. Colegiul aguratailor desfăşoară o activitate periodică, asemănătoare aceleia a thiasilor. Dansul lor este pregătit dinainte, consemnat prin jurăminte stricte şi condus de o căpetenie pentru a se desfăşura în locurile publice, în faţa templelor, în curţile caselor înstărite şi organelor de stat.

Teoriile originii trace a căluşarilor sunt cele mai plauzibile, pentru că scot în evidenţă în primul rând câteva aspecte importante ale mitologiei acestei teme.

Prima teorie tracă se referă la originea pyrhică a căluşarilor. După această teorie, căluşarii ar fi moştenit particularităţile dramatice ale dansului războinic trac stabilit în noianul vremurilor de către Cabiri sau Dioscuri, dans relatat destul de obscur de mitologii antici. Pentru acest dans jucătorii îmbrăcau veşminte femeieşti, îşi mascau feţele, îşi schimbau vocile şi acţionau complet deghizaţi. În fond, dansul trac pyrhic ar fi fost iniţial influenţat şi de jocurile dedicate semidivinităţii Pyrha, care era zâna pământului roşiatic, din care Zeus a conceput rasa umană. Teoretic, dansurile pyrhice ar fi putut constitui baza unor secvenţe dramatice care să acţioneze asupra căluşarilor, fără ca totuşi să explice complexitatea lor la poporul român.

A doua teorie tracă referitoare la originea căluşarilor derivă această datină complexă la români din Kolabrismos, un dans solstiţial solar trac cu

implicaţii rituale ludice, medicale, războinice şi cathartice. Datina se desfăşura mai ales în cerc, în hore care la solstiţiul de vară imită mersul soarelui pe cer; începea la răsăritul soarelui şi se termina la apusul lui. La kolabrismos nu participau decât bărbaţi. În dansul lor ritual bărbaţii purtau toiage - mascoide care simbolizau razele solare, transformate mai apoi în mascoide de cai solari.

Pe kolabrismos-ul trac, care se desfăşura ca un ritual solar complex, se altoiesc rituri magico-mitice, medicale, apotropaice, tropaice, cathartice, războinice etc.

Moştenirea kolabrismosu-lui se transmite normal la daco-romani şi la români în datina căluşarilor, de asemeni complexă, în care pe lângă alte activităţi rituale se desfăşoară şi dansul ritual cu caii solari, transmis atât de dansul căluţilor la solstiţiul de iarnă (un rit solar influenţat şi de cultul cailor solari - comuni în Europa de Vest sub formă de Pferd - Ritters la germani, cheval jupon la francezi şi hobby horse la englezi), cât şi în dansul căluşarilor la solstiţiul de vară, care perpetuează astfel rolul cailor solari. Dar în Oltenia se juca, până nu demult, şi un "căluş de iarnă", la malul Dunării, pe gheaţă, la solstiţiul de iarnă.

În fond, cercetările de obicei mitice au scos în evidenţă pentru căluşari ca datină şi alte surse de informaţie, care s-au suprapus peste cultul solar la daci, şi transmis prin daco - romani la români, ca relicve din cultul solar celtic. Influenţa cailor solari din cultul soarelui la celţi nu este deci exclusă, cum nu este exclusă nici datina Carnavalului trac, cu dansul ritual al calului funerar la romani. Se pare că culturaţia celtică a calului solar se întinde pe întreaga Europă, unde celţii au pătruns şi au imprimat anumite forme de cultură şi civilizaţie.

De altfel, în jocul căluşarilor simulacrele de bastoane - cai sau de efigii de cai - s-au menţinut până în secolul al XIX -lea, ceea ce înseamnă că bastoanele căluşarilor nu sunt săbii, cum s-a susţinut, ci mascoide de cai solari.

Aşa cum am afirmat în studiul consacrat măştilor populare, în jocurile cu măşti şi prosopoforiile viale "bastoanele sunt instrumente (...) care secundează mascarea (...), simbolizând prin manipularea lor prerogativele ludice străvechi ale dansatorului. Jucătorii întrebuinţează încă bastoanele ca să se sprijine pe ele, să se avânte în salturi înalte (ca la căluşari), se luptă cu ele ca în săbii (uneori în căluşari), să sară peste ele (ca în uncheşii), să închipuie prin ele picioare artificiale de animale rituale (cai, capre, brezaie),

să bată cu ele pământul în ritm de dans (în capră), să amenințe cu ele cerul (ca în urâții) etc.

Bastoanele ludice (...) mai păstrează în structura lor artistică reminiscențe formale de cult arhaic. Unele din ele, prin caracterul lor special, amintesc de vechea lor funcțiune rituală. Acesta e cazul bastoanelor noduroase, contorsionale,strâmbe asemenea unor frânturi de schelete vegetale întrebuințate în jocul urâților de pe Valea Trotușului. Ceata de urâți în unele secvențe ale jocului amenință cu ele duhurile rele ale pământului și mai ales ale văzduhului, probabil într-un fel de reeditare ludică a tradiției săgetării norilor la geto-daci. Prin forma lor îngrijită, cum sunt bâtele - măciuci ale uncheșilor sau bastoanele mascoide de cai ale călușarilor - amintesc de resturi magico-mitice astăzi uitate în joc. Și referitor numai la mascoidele de cai și situația lor specială în jocul călușarilor, câteva precizări în plus: mascoidele de cal din jocul călușarilor sunt elemente auxiliare măștilor de călăreți, dependente prin structura lor morfologică și funcțiunea lor ludică de aceleași simboluri. În jocul călușarilor - caii au fost substituiți, înainte de secolul al XVIII-lea, prin bastoane, care în fond îndeplinesc aceeași funcție ludică. Datorită acestei substituiri, putem susține ipoteza că bastoanele călușarilor sunt bastoane mascoide de cai și ca atare trebuie să li se acorde importanță pentru a înțelege rostul lor în jocul călușarilor. La originea lui, jocul călușarilor a fost, cum reiese, un dans ritual al unuia sau mai multor mascoide de cal. De la aceasta sau aceste mascoide de cal vine probabil și numele străvechi al jocului călușului, aplicat mai apoi la jocul din căluș și în cele din urmă la călușari. Mascoida calului în jocul călușarilor reda inițial capul unui cal alb, al unui cal solar, în jurul căruia gravita întregul joc.

Călușarii sau jucătorii acestei mascoide oficiau cu ajutorul mutului acțiuni ce materializau aspecte principale sau secundare din povestea etiologică a calului solar astfel transsimbolizat. În fond, mascoida capului de cal este o mască reductivă extracorporală ce se purta înfiptă într-un băț special modelat. Simulacrul de cap de cal era învăluit într-o blană de iepure și prevăzut cu hățuri poleite. Primul călușar sau călucean, cum spunea Dimitrie Cantemir, purta și juca mascoida în tropotul jucătorilor și în salturile lor voinicești ce imitau galopul și tropotul calului. Unele indicații folclorice par a susține ideea că într-un trecut îndepărtat aproape toți călușarii jucau cu mascoide de cai: "Mascoidele de cai se reduceau cu timpul (...) la bâte ce stilizează ad usum aceste figurări. În ritualistica mitică, bátele mascoide suplinesc funcțiunea uneltelor ludice corespunzătoare. Jocul bastoanelor călușarilor imită astăzi jocul mascoidelor de cai. Așa se explică interpre-

tarea neverosimilă că bâtele căluşarilor reprezintă săbii simbolice cu care iniţial jucătorii luptau (...). Forme asemănătoare întâlnim în bastoanele cu cap de cal utilizate în jocuri competiţionale în Germania. Bâtele mascoide, reduse la suportul lor material, bâta propriu-zisă, au putut apoi fi uşor asimilate unor săbii, considerate simbolic ca atare, deoarece erau provenite din unele adstraturi ludice (...) asimilate forţat (...) prin contaminarea altor jocuri similare, în care era simulată uneori atingerea, alteori lupta şi bătaia cu ciomegele.

În datina căluşarilor, ca şi a căiuţilor, întrevedem deci supravieţuirea unor aspecte de ritual dintr-un străvechi cult solar autohton care a suferit aculturaţii lente însă repetate în istoria lui mitică, de la celţi, romani şi slavii sudici.

ROMULUS VULCĂNESCU

MĂŞTILE DE CĂLUŞARI

Dintre obiceiurile cu măşti referitoare la vânătoarea primitivă, ca fostă ocupaţie de bază în regiunea noastră istorico-culturală, sunt comune oarecum jocurile cu măşti de urs, lup, corb, bour şi mistreţ ... şi în fine jocurile cu caracter agricol cu măşti vegetale şi antropomorfe, reale sau fictive, a căror semnificaţie în literatura etnologică ... se referă când la reprezentarea fitomorfă a unor demoni ai vegetaţiei, pentru a personifica primăvara, când la un ritual agricol de primăvară al fertilităţii solului (căluşarii şi cucii la români, rusaliile şi kukerii la bulgari etc.)... [1)]

În secolul al XVII-lea, Mitropolitul Dosoftei în "Vieţile Sfinţilor" aseamănă jocurile cu măşti ale "călucenilor" şi ale "cucilor" cu "iscodiri diavoleşti", pentru că jucătorii români, ca şi în mascarada păgână greacă a katagoghionului, poartă în mână idoli împodobiţi cu un fel de obrăzare, ghiduşaşte, cântând, descântând dintr-însele. Măştile acestea populare nord-dunărene, în unele din aspectele lor figurative, grave sau groteşti, seamănă cu măştile populare sud-dunărene, de kukeri, socotite de oamenii de ştiinţă bulgari, îndeosebi de Mihail Dranaudov, a fi materializările unor episoade de mitologie cinegetică şi agrară.

În secolul al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir menţionează pentru Moldova deghizarea cu măşti a căluşarilor şi a turcanilor în celebra lui lucrare "Descriptio Moldaviae". Pe vremea lui, deci în 1716, căluşarii se îmbrăcau în straie femeieşti, în cap îşi puneau cununi împletite din pelin şi împodobite cu flori; vorbeau ca femeile şi ca să nu se cunoască îşi acopereau obrazul cu pânză albă. [2)]

Unele dintre cele mai vechi, mai frecvente şi mai controversate jocuri populare cu măşti din cultura noastră este cel al căluşarilor. Motivele reale sau ipotetice ale controversei se referă la mascarea căluşarilor şi la rostul iniţial al acestei mascări, pentru că în ipoteza actuală căluşarii joacă demascaţi. În realitate, în forma lor arhaică, jocul căluşarilor a fost un joc de grup impar, cu mai multe soiuri de măşti. Aşa cum va reieşi din relatările noastre, căluşarii întrebuinţau trei categorii de măşti: masca - costum de mut, maschete de panglici sau de pânză albă a căluşarilor propriu-zişi şi mascoide de cai.

Două relatări despre vechimea căluşarilor în Transilvania au fost scoase în evidenţă pentru secolul al XVI-lea de Theodor Burada. A doua

din aceste relatări prezintă un interes deosebit pe tema abordată de noi, de aceea înţelegem s-o prezentăm in extenso. Ea se referă la sărbătorirea pe care a dat-o Zigmund Bathory, principele Transilvaniei, la 19 octombrie 1599, în cinstea Beatricei, fiica mai mare a lui Mihai Viteazul şi a familiei domnitorului Ţării Româneşti, în Alba-Iulia, sub ruinele de pe Piatra Caprei.[3)]

Din aceste două relatări lipsesc menţiunile referitoare la purtatul măştilor. E un argument acesta relativ la structura jocului însuşi? Nu, deoarece în împrejurări fastuoase în care s-a desfăşurat jocul căluşarilor, o dată pentru a demonstra individual gradul de asimilare al jocului din partea unui entuziast, un poet, şi a doua oară pentru a demonstra colectiv, într-o serbare triumfală, gradul de virtuozitate a unei cete de o sută de căluşari, nu era indicat să se joace mascat, în faţa unor căpetenii încoronate. În ambele cazuri s-a prezentat un căluş stilizat, conform cerinţelor indicate de festivităţile de rigoare de la o curte de monarhi.

După Dimitrie Cantemir, căluşarii erau mascaţi cu pânze albe pe faţă sau cu maschete din panglici colorate, ce atârnau de sub cununiţe de flori medicinale. Dimitrie Cantemir lasă să se înţeleagă că pânzele albe le acopereau feţele ca nişte prosoponuri eline.

Jucătorii în număr fără de soţ 7, 9, 11 ... se îmbracă în straie femeieşti. În cap îşi pun cunună de pelin şi împodobită cu flori: vorbesc ca femeile şi, ca să nu se cunoască, îşi acoperă obrazul cu pânză albă. Toţi au în mână câte o sabie fără teacă cu care ar tăia îndată pe oricine ar cuteza să le dezvelească obrazul; au peste o sută de jocuri felurite şi câteva aşa de meşteşugite, încât cei ce joacă parcă nici nu ating pământul şi parcă zboară în văzduh. . . Nu dorm altundeva decât pe sub acoperişul bisericii şi zic că dacă ar dormi într-alt loc, i-ar căzni îndată strigoaicele. Norodul lesne crezător pune pe seama căluşarilor puterea de a izgoni boli îndelungate.[4)]

Paralel cu pânzele albe care ca nişte prosoponuri le maschează feţele, se întâlnesc şi maschete din panglici care le atârnă de sub gura căciulii sau pălăriilor, jur-împrejurul capului, acoperindu-le faţa. Din această maschetă de panglici a rămas astăzi coama de panglici ce atârnă la spatele pălăriei căluşarilor.

Căciula vătafului de căluşari a îndeplinit nu de mult un rol magic activ. Se punea pe capul gazdei care era colindată pentru ca asemeni unei căciuli vrăjite din basme să apere în timpul colindatului şi ca prin acest act să transmită puterea ei avitidemonică celui vizat. Iar cu mascoida căciulii, vătaful atingea pe bolnavii de epilepsie spre a-i vindeca.

Dimitrie Cantemir sesizează indirect şi unele deosebiri dintre căluşari şi remarcă o anumită ierarhie a deghizării. Căpetenia mascată era numit "stariţ" şi a doua căpetenie mascată "pimnicer". Care din acestea era mutul propriu-zis nu ştim, însă bănuim că pimnicerul. În secolul al XIX-lea, pimnicerul apare menţionat şi sub alte două nume: ca "blojul căluşarilor" (bloj - murdar, boit, mascat) şi ca "mutul căluşarilor". În consecinţă, mutul nu este un personaj ludic de umplutură coregrafică; el face parte organică din jocul căluşarilor. Nu a intrat în acţiune la sfârşitul perioadei feudale, cum s-a putut crede, ca un erou al satirei sociale antifeudale, ci e un personaj străvechi de ordin tabuistic, care participă magic de la începutul jocului căluşarilor. De aceea masca-costum de mut potenţializează procedeul mai vechi al deghizării prin vopsire sau "blojire". De aici probabil că vine numele iniţial al mutului, de "blojul căluşarilor", de la mânjirea jucătorului cu vopsele pe faţă pentru a-şi ascunde astfel mai bine identitatea, procedeu arhaic de deghizare care trădează factura ei de mască tabu; însemnele ce ţin de unele simboluri general-umane ale virilităţii (nasul mare şi lung, gura cărnoasă, dinţi cu strungăreaţă, limba scoasă), ca şi cele ce ţin de rituri ale fecundităţii şi meditaţiei (usturoiul, leuşteanul, pelinul şi magheranul).

În variantele mai vechi, masca-costum a mutului era dublă, o mască facială şi o mască sexuală. În ceea ce priveşte mascheta sexuală, stratul exterior al măştii corespundea unei persoane neutre sub raport sexual, iar stratul inferior al maschetei corespundea unei persoane virile, redate printr-un phallus. În dreptul pântecului, sub un şort, atârna mascheta sexuală. În anumite figuri din jocul căluşarilor, care după datină erau menite să combată magic sterilitatea, mutul descoperea mascheta sexuală astfel ascunsă şi începea dansul phallic al virilităţii. Asistenţa nu considera această maschetă falică ţinând de obscenitate sau indecenţă. Era pentru ea expresia unei credinţe şi a unei practici magico - medicale. În legătură cu masca-costum de mut, unele superstiţii se refereau la totalitatea măştii, altele numai la partea sexuală a măştii. Dintre acestea, mai cunoscute erau atingerea măştii în timpul jocului de unii bolnavi, îmbrăcarea măştii contra anumitor boli indicate. Ultima operaţie, distrugerea reală a măştii, se făcea după ce aceasta era îmbrăcată de un bolnav. Tot atunci mutul îşi rupea fâşii din costum, pentru a le da foc sau a le îngropa în afara satului, în taină, lângă o apă. Presupunem că într-un trecut îndepărtat această distrugere a măştii - costum de mut - se făcea integral şi cu un ritual complet (...)

Etimologia scoate în evidenţă tehnica travestirii şi caracterul muţeniei. Structura măştii dezvăluie fizionomia unui tânăr sau a unui moşneag,

a unui erou anonim sau a unui vraci deghizat în erou ludic, funcţiunea măştii descoperă străvechi rituri agro-pastorale de fecunditate şi fertilitate a solului şi prin transsimbolizarea acestor rituri de prolificitate şi vivificare umană.

Antonio Mario Del Chiaro menţionează câteva date despre jocul căluşarilor, care sunt importante pentru conţinutul lor. "În săptămâna Rusaliilor, cete de ţigani colindă târgul mascaţi cu foi de tablă sunătoare la călcâi, care produc un sunet bizar în timpul dansului, cu sărituri care ţin până ce cad leşinaţi de oboseală şi fac spumă la gură. Aceşti dansatori se numesc de către români căluşari".[5)]

Relatarea că jocul mascat era practicat de "cete de ţigani", se poate datora unei confuzii lexice şi erori de transcriere (fiind vorba de "cete de ţărani"). Sau observării unui caz izolat la un târg în care să fi jucat căluşarii de o asemenea ceată, deşi alte menţiuni similare acesteia referitoare la jocul căluşarilor nu mai posedăm.

În secolul al XVIII-lea, Josef Franz Sulzer descrie căluşarii din Transilvania, menţionând mai ales masca de mut: "în general ei au printre dânşii un individ mascat pe care îl numesc mut fiindcă fără a vorbi are obiceiul de a îspăimânta şi de a lovi din glumă pe toţi acei pe care îi întâlneşte şi mai cu seamă pe femei. Câte o dată acest individ are pusă pe obraz o mască cu cap de cocoară sau de cocostârc, al cărui plisc tras printr-o sfoară ascunsă plesneşte în cadenţa jocului, spre mirare, după ritmul muzicii".[6)]

În acest caz, Josef Franz Sulzer face confuzie între unele forme contaminate ale căluşarilor cu capra şi jocul ţurcii propriu-zise.

Prezenţa măştii - costum în jocul căluşarilor este atestată în vremea noastră de varianta intitulată "căluşul de iarnă".

El e practicat în Oltenia, în nordul Calafatului în ziua de şase ianuarie (de Sf. Ion), căluşarii făcând oficiul de iordănători.[7)]

În structura lui primară, căluşarii a fost un joc mascat de factură agro-pastorală, în care întreaga acţiune rituală reflecta pe plan ludic marile episoade ale vieţii: naşterea, nunta, munca, boala, moartea şi învierea. Aşa ne explicăm cum în unele variante ale jocului se întrevăd încă urme "naraţiuni coregrafice" în care este vorba de un erou civilizator, caricaturizat parţial în reprezentarea mitică a unui mut, sau ipostaziat ca un vătaf de căluşari.

În sud-estul Europei, jocurile similare căluşarilor sunt la sârbi, koledarii, la sloveni, korenti, iar la bulgari Rusaliile.

Iată echivalentele sârbeşti şi bulgăreşti. Koledarii sunt cete de colindători ce umblă iarna, între doi şi şase ianuarie, mascaţi pentru a dansa

şi a asigura fertilitatea noului an. Doi koledari sunt mascaţi cu capete de berbec, poartă gheb şi săbii. Ei încarnează pe monştrii pădurii. Aceştia sunt însoţiţi de un personaj mitic numit Snaska, deghizat în femeie ce trece, cu o furcă în mână. În grupă intră şi patru cântăreţi care cântă arii inteligibile, acompaniaţi de un cimpoi. Koledarii se bat în săbii, sar făcând un zgomot infernal, sunându-şi clopotele atârnate de brâu. Cercetătorii sârbi acordă jocului o importanţă deosebită, socotindu-l un dans ritual consacrat zeiţei fertilităţii ogoarelor.

În Slovenia, convoaiele mascate de korenti practică jocul la sfârşitul lui februarie, în ultima zi din carnavalul de primăvară. Sunt cinci bărbaţi, îmbrăcaţi în piei de oaie, cu măşti de piei pe faţă, cu limbi lungi scoase printre dinţi de fasole (...) înarmaţi cu bastoane.

1 VULCĂNESCU, ROMULUS. Măştile populare, Bucureşti. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970, p 165-171

2 VULCĂNESCU, ROMULUS. Op. cit. p. 51.

3 BURADA, THEODOR T. Istoria teatrului în Moldova, vol. 1, pg. 68-70.

4 CANTEMIR, DIMITRIE. Descrierea Moldovei, pg. 249

5 DEL CHIARO, ANTONIO MARIA. Revoluţiile Valahiei, pg. 35

6 SULZER, JOSEFFR Kolinde. Eine Studie uber romanische Weihnachtslieder. Sibiu, 1960, p 406

7 OPRIŞAN, H. Căluşarii. Bucureşti, 1969.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRU, TIBERIU. Pe coperta discului OLTENIA, seria "La horă-n sat", E.p.d. 1194, editat de ELECTRECORD.

ANGHEL, DUMITRU. Din tainele căluşului (Însemnări ale prof. Dumitru Anghel din discuţia cu vătaful Dumitru Tudor). În "Omagiu căluşului argeşean", sub redacţia lui PAUL TRACHE. Pădureţi-Argeş, comuna Lunca Corbului, 2 iunie 1985, p. 13-14. (Comitetul judeţean de cultură şi educaţie socialistă Argeş, Festivalul căluşului argeşean).

ALEXANDRU, TIBERIU. Muzica populară românească. Bucureşti, Editura muzicală, 1975, p. 25-26.

ARGATU ARGEŞANU, C. Bucuria lecturii. Bucureşti, Cartea românească, 1989, p. 87.

BACIU, GHEORGHE. Dansuri populare româneşti. Vol. 2 Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1958, p. 59.

BACIU, GHEORGHE şi POPESCU-JUDEŢ, GHEORGHE. Dansul popular românesc. Studii. Vol. 1. Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1958, p. 6, 7, 9-11, 13, 14.

BÂRLEA, OVIDIU. Eseu despre dansul popular românesc. Bucureşti, Cartea Românească, 1982. p. 11 - 14.

BOJINCĂ, DAMASCHIN. Jocul colisaliilor romani. În: BURADA, T. T. Istoria teatrului în Moldova. Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 56.

BRAUNER, HARRY. Să auzi iarba cum creşte. Bucureşti, Editura Eminescu, 1979, p. 44 - 58.

BUCŞAN, ANDREI. Specificul dansului popular românesc. Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971 p. 31-34; 51, 57, 73-76; 77, 85, 112, 113, 115, 141, 136.

BURADA, TEODOR T. Istoria teatrului în Moldova. Ediţie şi studiu introductiv de I. C. Chiţimia. Bucureşti, Minerva, 1975, p. 54 - 60.

CANTEMIR, DIMITRIE. Descrierea Moldovei. Prefaţă şi tabel cronologic de Leonida Maniu. Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 212-214.

CIOARĂ BÂTCĂ, MARIA şi BÂTCĂ, VLAD. Zona etnografică Teleorman. Cuvânt înainte de dr. Ion Vlăduţiu. Bucureşti, Editura Sport-turism, 1989, p. 143-145.

COSTEA, CONSTANTIN. "Jocuri feciorești din Ardeal. Structura şi tehnica mişcării". Bucureşti, Editura muzicală, p. 5-6.

CRUCEANĂ, ION. Pe Argeş în jos, pe un mal frumos. Culegere de folclor literar. Piteşti, Centrul de îndrumare a creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă al judeţului Argeş şi Asociaţia folcloriştilor argeşeni "C. Rădulescu - Codin", 1981, p. 25.

DICŢIONARUL ENCICLOPEDIC ROMÂN. Vol. 1 A - C. Bucureşti, Editura politică, 1962, p. 555-556.

DOZSA DANIIL. Oşteni de-ai lui Mihai-Vodă - Căluşerii. În: Kornis Ilona. Pesta, 1859. (Vezi şi în gazeta "Observatorul", Sibiu, 1/26 martie 1879, articolul "Căluşerul" de Turturel Codreanu, precum şi BURADA, T. T. Istoria teatrului în Moldova. Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p.58 - 59).

IORGA, NICOLAE. Istoria românilor prin călători, Ediţia a II-a - adăugită. Vol 2. Bucureşti, Editura Casei şcoalelor, 1928, p.96, 113, 114, 125, 127, 135.

JULA, N. ; MĂNĂSTIREANU, V. :Tradiţii şi obiceiuri româneşti. Anul Nou în Moldova şi Bucovina. Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968, p. 27 -28.

MARINOIU, COSTEA. Oameni şi locuri vâlcene. Bucureşti, Editura Eminescu, 1989, p.91 - 92.

MODEL, IULIAN. Permanenţa căluşului argeşean. În : Secera şi ciocanul, nr. 4768, 10 septembrie 1969, p. 2

OLĂNESCU, DIMITRIE C. , Teatrul la români. Partea I. Datine, năravuri, jocuri, petreceri, spectacole publice etc. În: Analele Academiei Române, seria II, Tomul XVIII (1895-1896). Bucureşti, 1897, p. 119-127. Sunt descrise 28 de jocuri naţionale.

OPRIŞAN, HORIA BARBU. Căluşarii. Studiu. Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969, p. 204-208

PAMFILE, T. Sărbătorile de vară la români. Bucureşti, f. e., 1909, p.54 - 75.

PAPAHAGI, TACHE. Din folclorul romanic şi cel latin. Studiu comparat. Bucureşti, România nouă, 1933, p. 37 - 39.

PĂUN, ZENOVIE;ANGHEL, FLORIN. Itinerar argeşean. Ghid turistic. Piteşti. Editat de Comitetul Judeţean Argeş al U.T.C. Sectorul de turism, 1970, p.43-46.

POP, AUGUSTIN Z. N. Din istoria culturii argeşene. Piteşti, Comitetul regional pentru cultură şi artă - Argeş, 1965, p. 14.

POP, MIHAI. Obiceiuri tradiţionale româneşti. Bucureşti, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice, 1976, p. 100-101, 187.

POPESCU - JUDEŢ, GHEORGHE. Jocuri populare olteneşti. Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1958, p. 5-7, 10-11

POPESCU - JUDEŢ, GHEORGHE. Jocuri populare din regiunea Argeş. Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. P. R., 1963, p 7-8.

RĂDULESCU - CODIN, C. şi MIHALACHE. Sărbătorile poporului. Bucureşti, f. e. 1909, p. 69 - 73.

RĂDULESCU, ELIADE I. Jocul căluşarilor. În Curierul românesc, XV, 1843, nr. 41, p. 167-168 sau BURADA, T.T. Istoria teatrului în Moldova. Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p.54-55.

SBÂRCEA, GEORGE. Cântece şi jocuri din regiunea Argeş. Căluşul şi tradiţiile sale. În: Revista "Argeş", nr. 1, p.6.

SEGĂRCEANU, ION. Obiceiuri mereu tinere. În: Revista "Cântarea României", nr. 1, 1977, p.47-48.

SPERANŢIA, TH. D. Mioriţa şi Căluşarii, urme de la Daci. Şi alte studii folclorice. Bucureşti. Institutul de Arte Grafice şi Editura C. Sfetea, 62-64, Calea Moşilor, 1914, p. 35-53.

STANCU - Piteşti, CONSTANTIN Hora. Revistă de coregrafie nr. 2 / 1993, p. 8.

STOICA, GEORGETA, ILIE, RADA. Zona etnografică Olt. Bucureşti, Editura sport-turism, 1986, p. 102-103.

STRĂUT, INA. Sus Căluşul, Pân' ce poţi!... În Almanahul Femeia, 1980, p.83.

SULZER, FRANZ - JOSEPH. Căluşarii. În Geschihte des Transalpinishern Daciens, tom 11, Viena, 1782, p. 405 şi în BURADA, T. Istoria teatrului în Moldova, p. 56-57.

ŞĂINEANU, LAZĂR. Dicţionar universal al limbii române. A patra ediţiune. Revăzută şi adăugită. Ortografia Academiei Române. Cu prefeţele celor patru ediţii. Craiova, Institutul şi Editura Scrisul Românesc, Societatea anonimă, Craiova, p. 95, 552-553.

VASILESCU THEODOR, SEVER TITA. Folclor coregrafic românesc. Aranjament muzical: LUDOVIC PACEAG. Consiliul culturii şi Educaţiei Socialiste, Bucureşti 1973

VLĂDUŢIU, ION Etnografie românească. Cultura materială. Obiceiuri. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973, p.417, 418, 422, 425, 426.

VUIA, ROMULUS. Originea jocului de căluşari. În vol. aut. Studii de etnografie şi folclor. Vol. 1. Ediţie îngrijită de Mihai Pop şi Ioan Şerb. Prefaţa de Mihai Pop. Bibliografie comentată de Ioan Şerb. Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 110-140. Vezi şi studiul în limba engleză: "The roumanian hobby-horse, the căluşari", p. 141-151.

VULCĂNESCU, ROMULUS. Mitologia română. Bucureşti, Editura Academiei, p. 375-379.

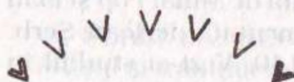
VULCĂNESCU, ROMULUS. Măştile populare. Bucureşti, Editura ştiinţifică 1970, p. 165-171.

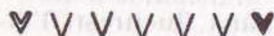
CĂLUȘU

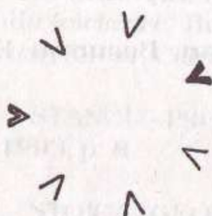
Localitatea: PADUREȚI
Județul: Argeș
Informator:
Marin Nițu
Gheorghe Militaru
Ion R. Mirică
Data culegerii: **26 noiembrie 1970**

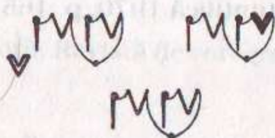
 : Vătaf

 : Mut

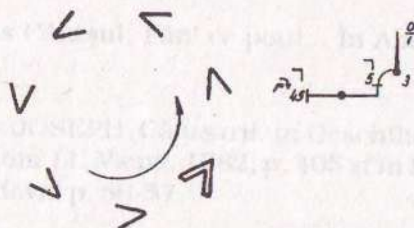

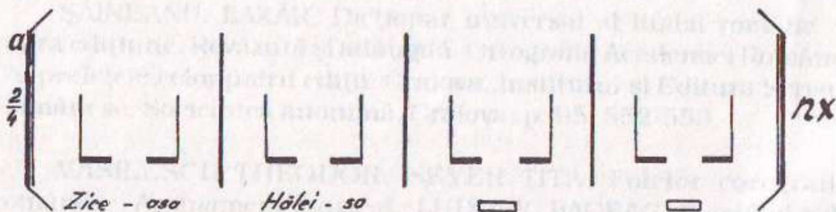

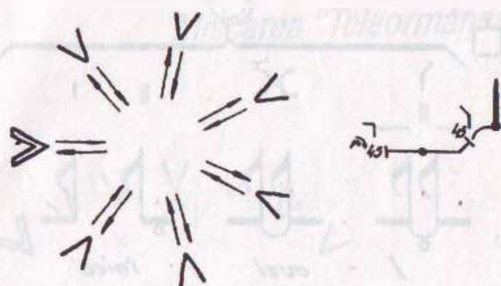

Plimbare

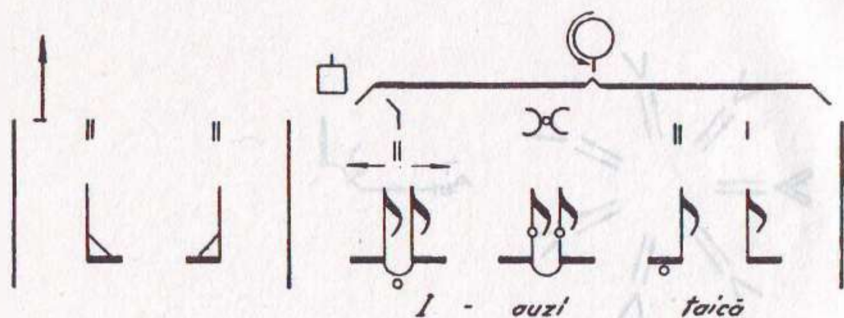

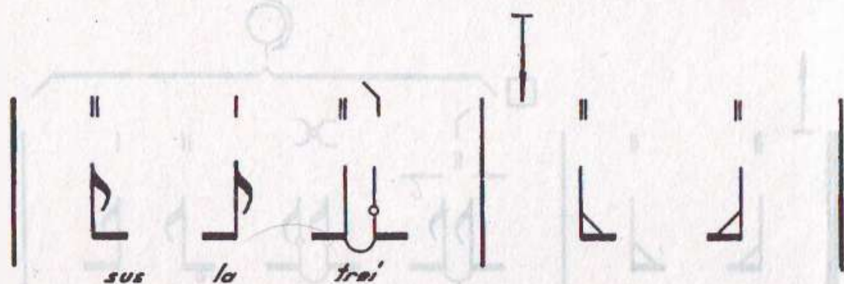

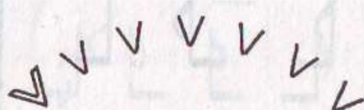

a'

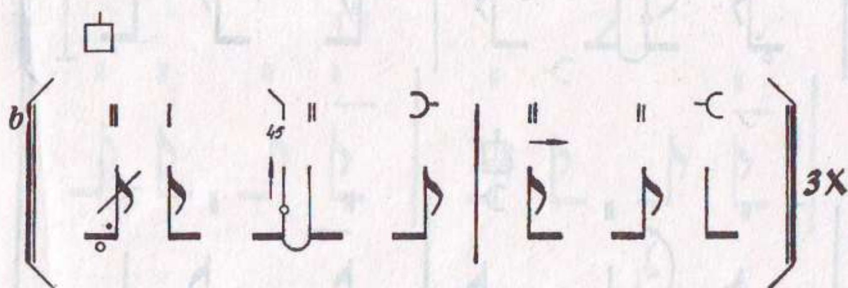

I - auzi taică

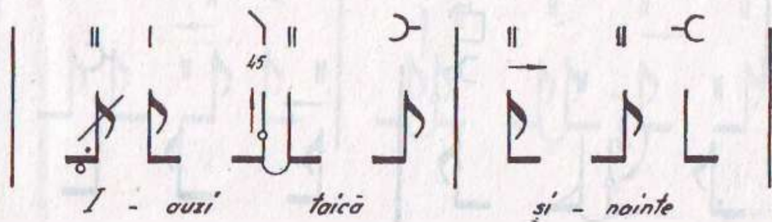

sus la trei

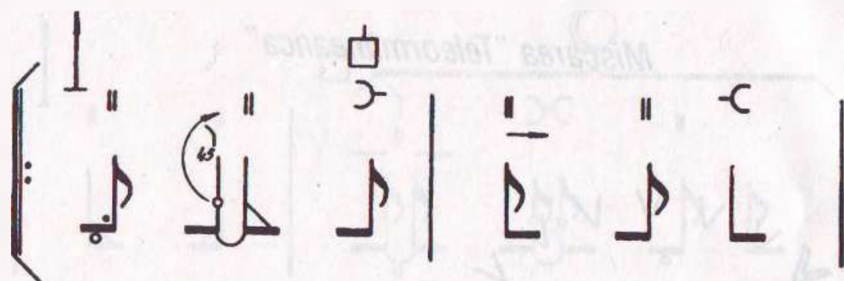
Mișcarea "Teleormăneanca"

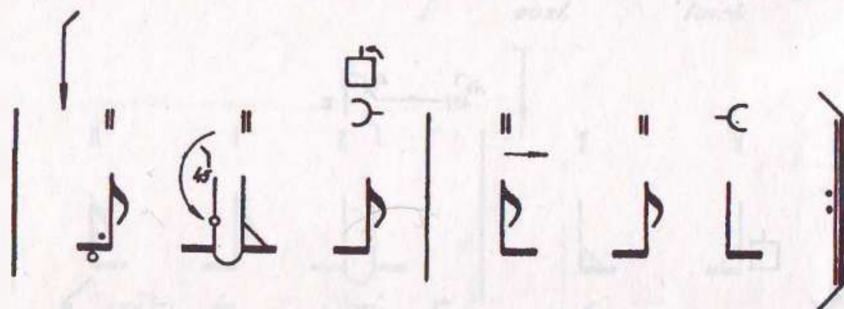

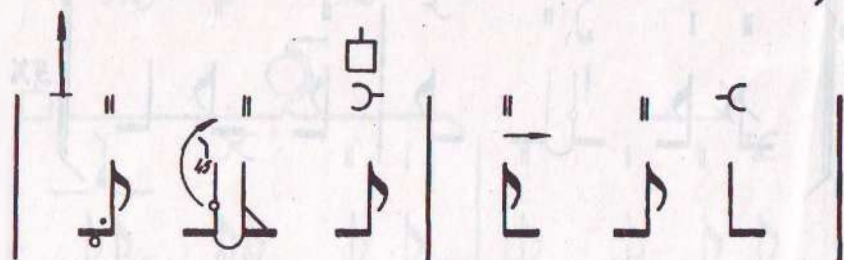

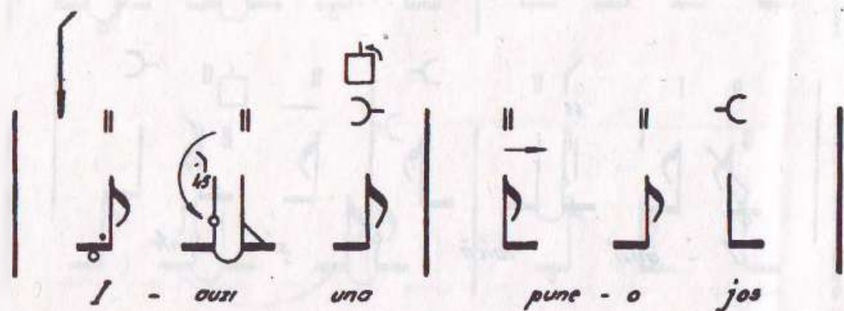

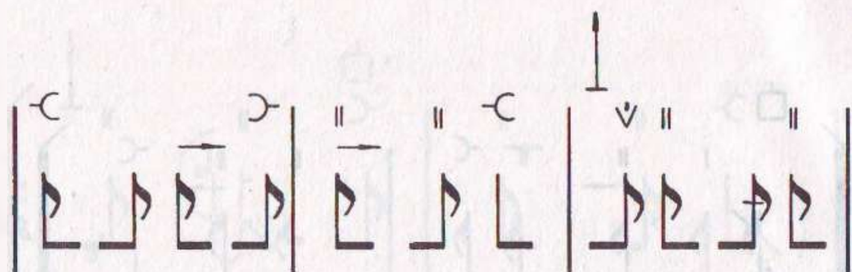

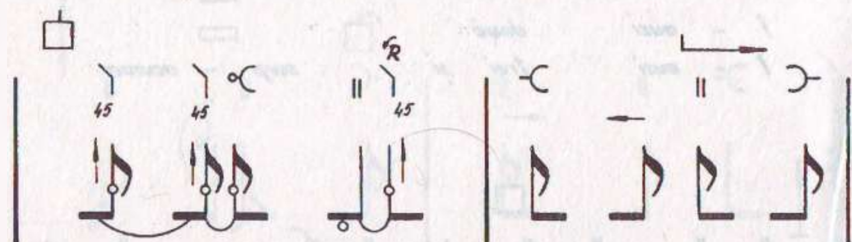

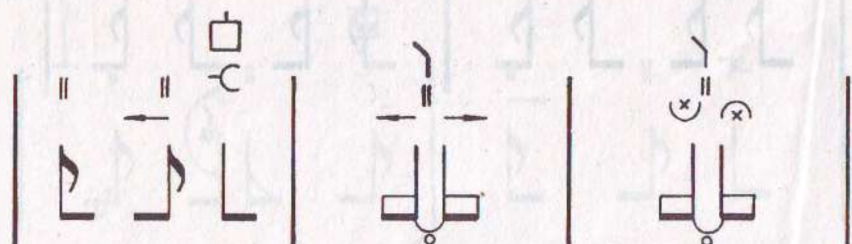
I - auzi una pune - o jos

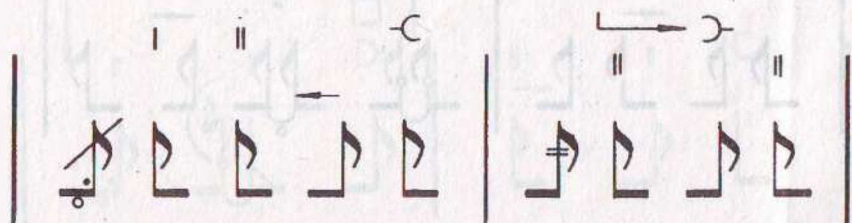
37

I - auzi una
I - auzi două
I - auzi trei și surp - acuma

45
45
R
45

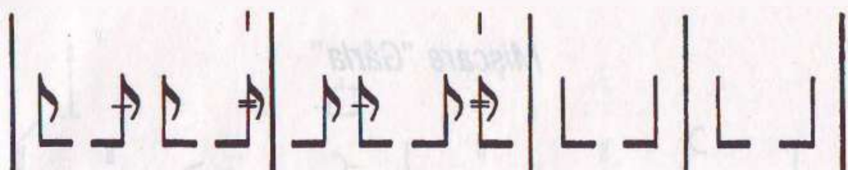

Plimbare "Țiculeasa"

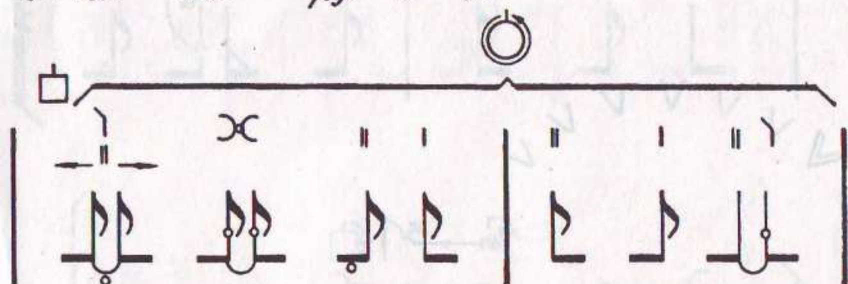
3X

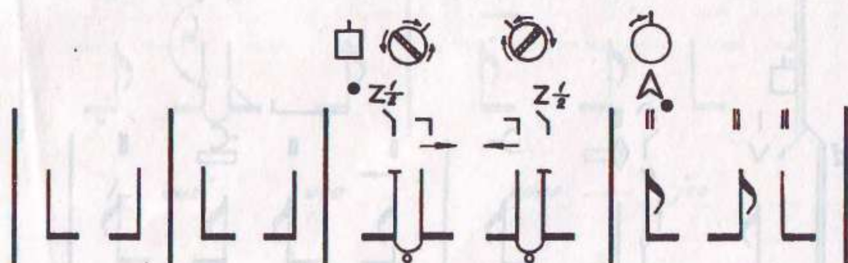
3X

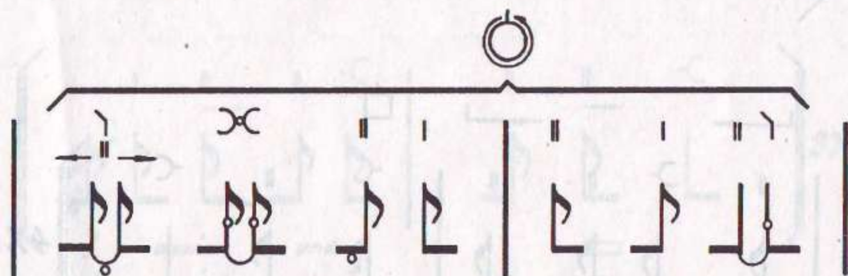
I - auzi taică și - n bătaie

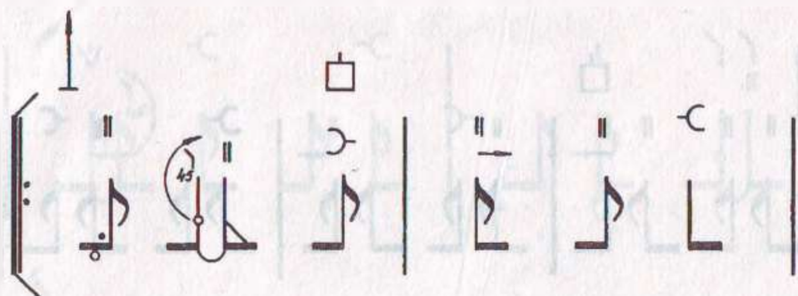
I- ouzi taică fugi cu ea

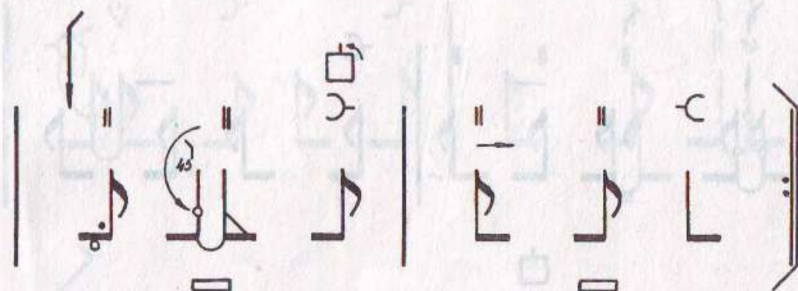

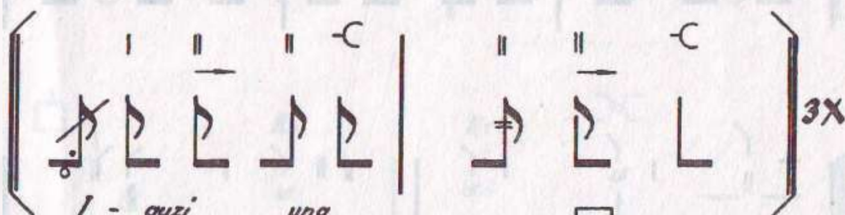

Mișcare "Gârla"

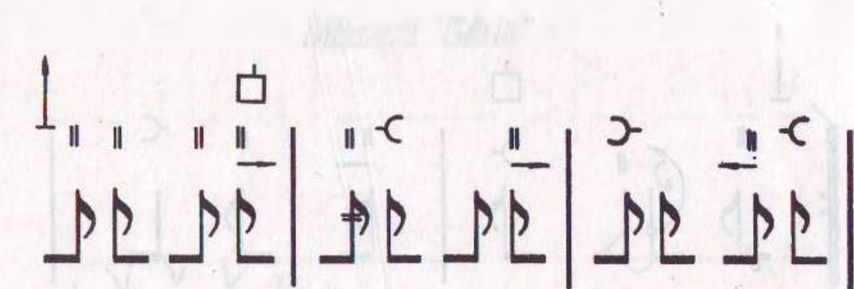

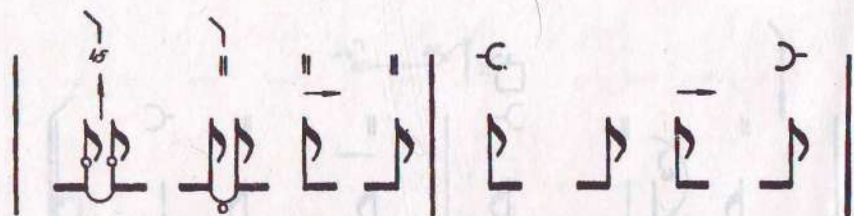

I - auzi una pune - o jos

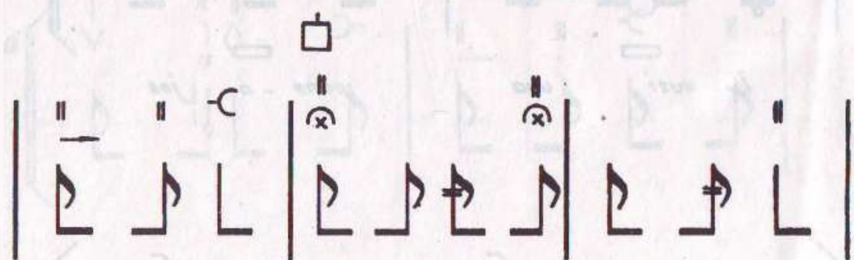

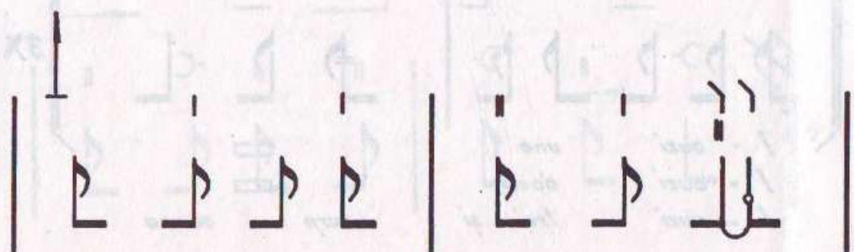
I - auzi una
I - auzi două
I - auzi trei și surp - acuma

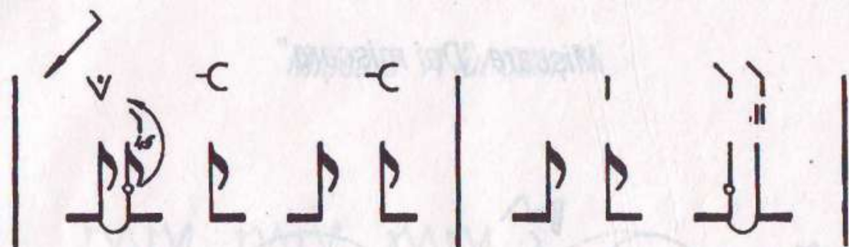

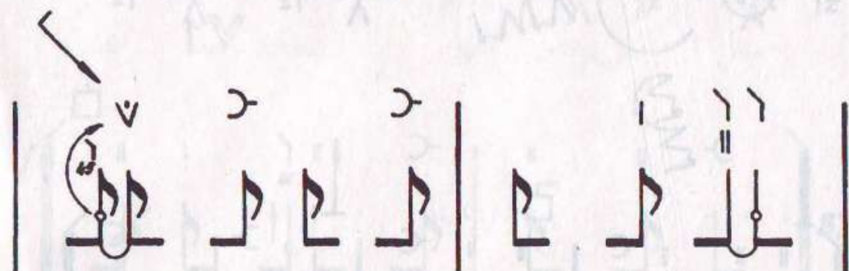

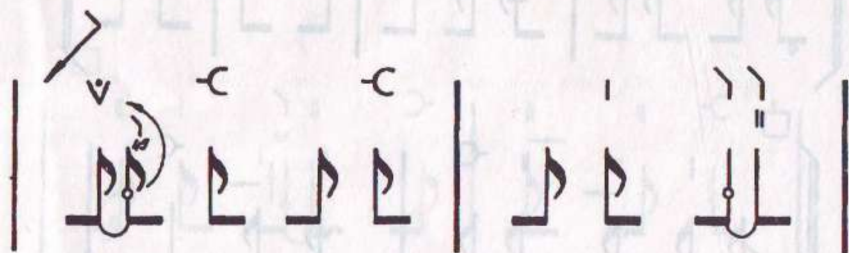
45

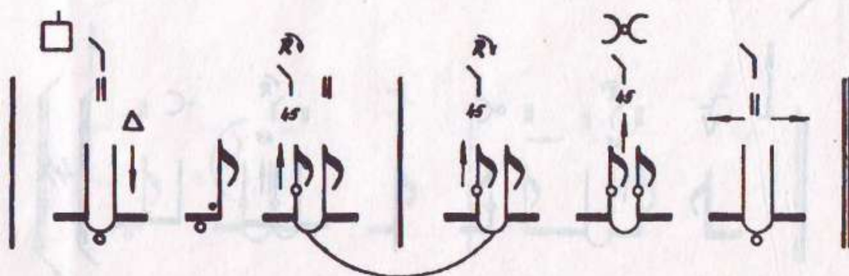

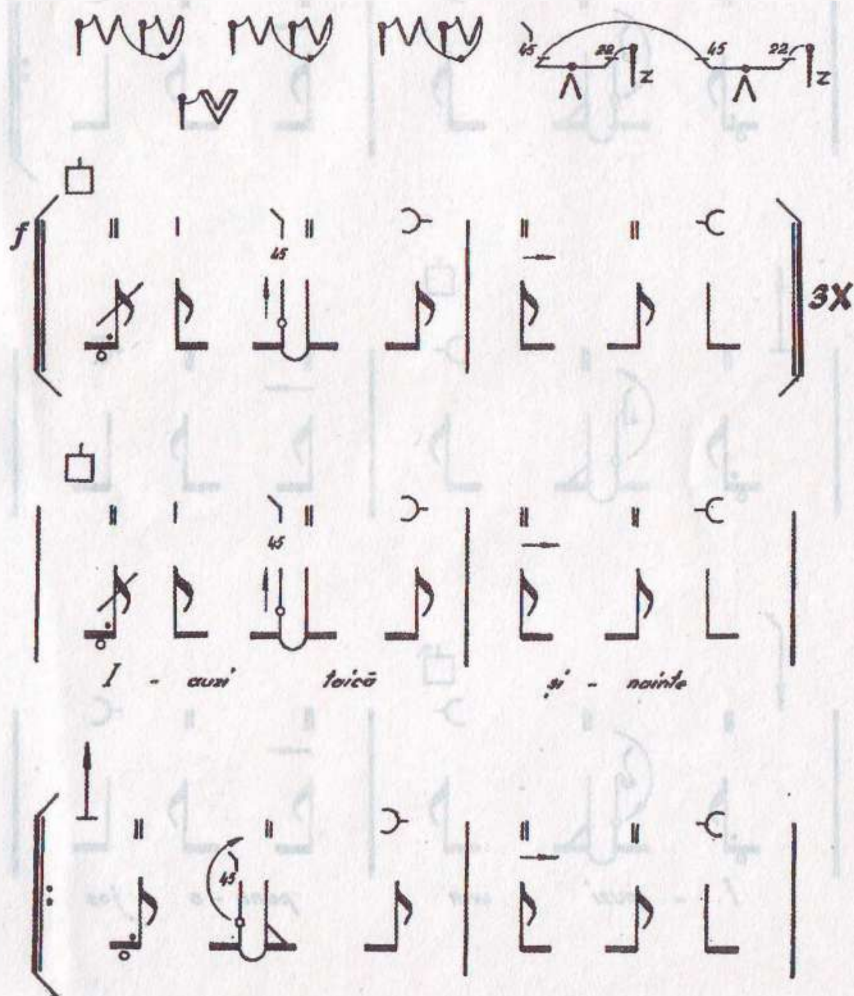

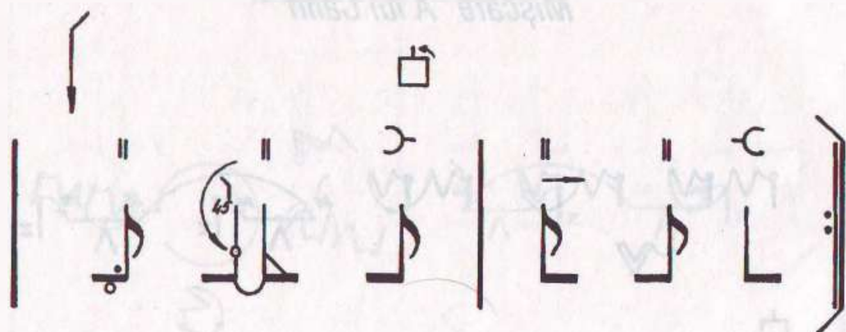

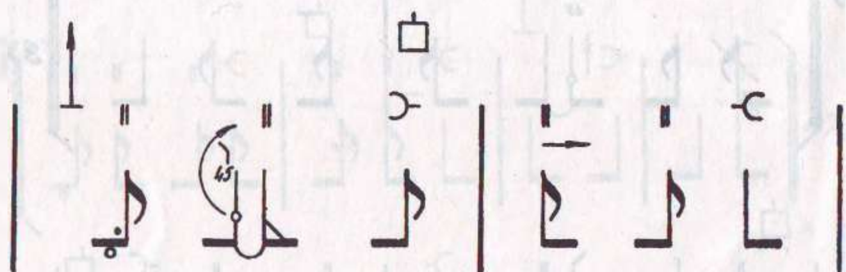

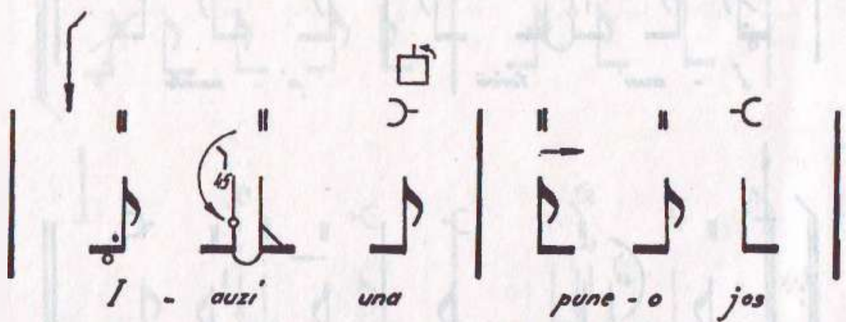
Mișcare "Doi mișcare"

Mișcare "A lui Călin"

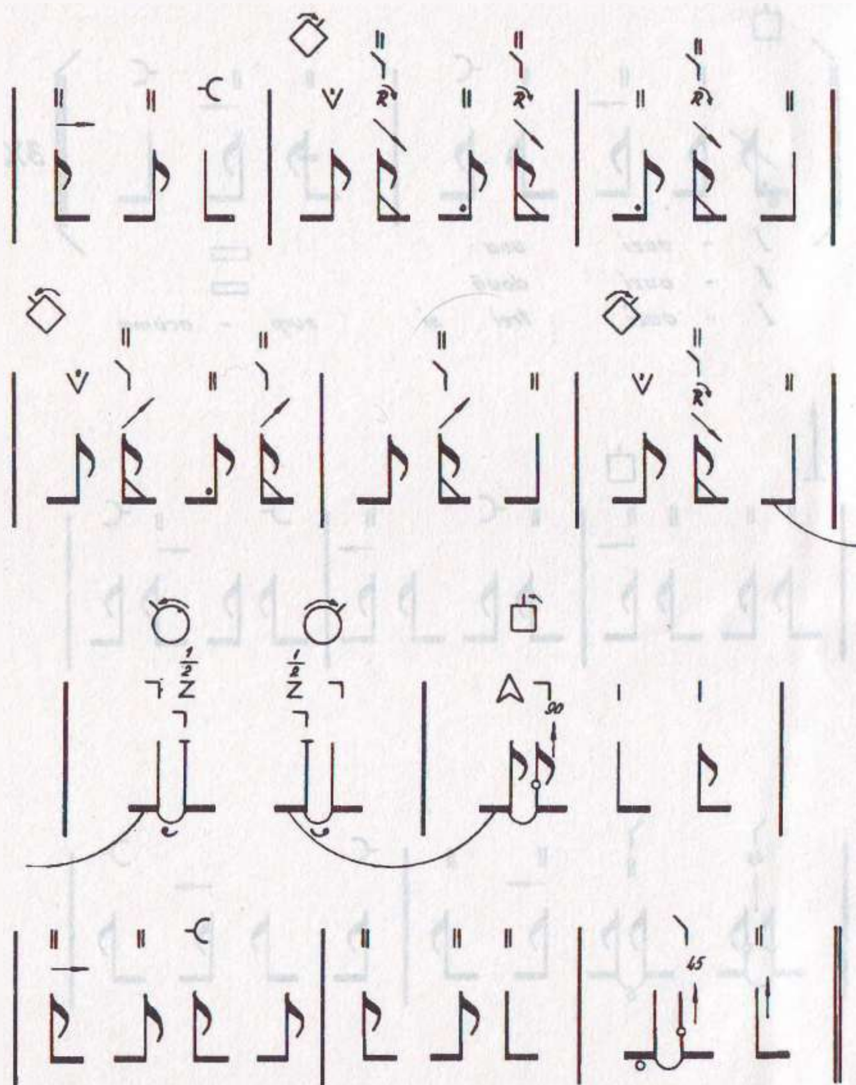

45
I - auzi una pune - o jos

3X

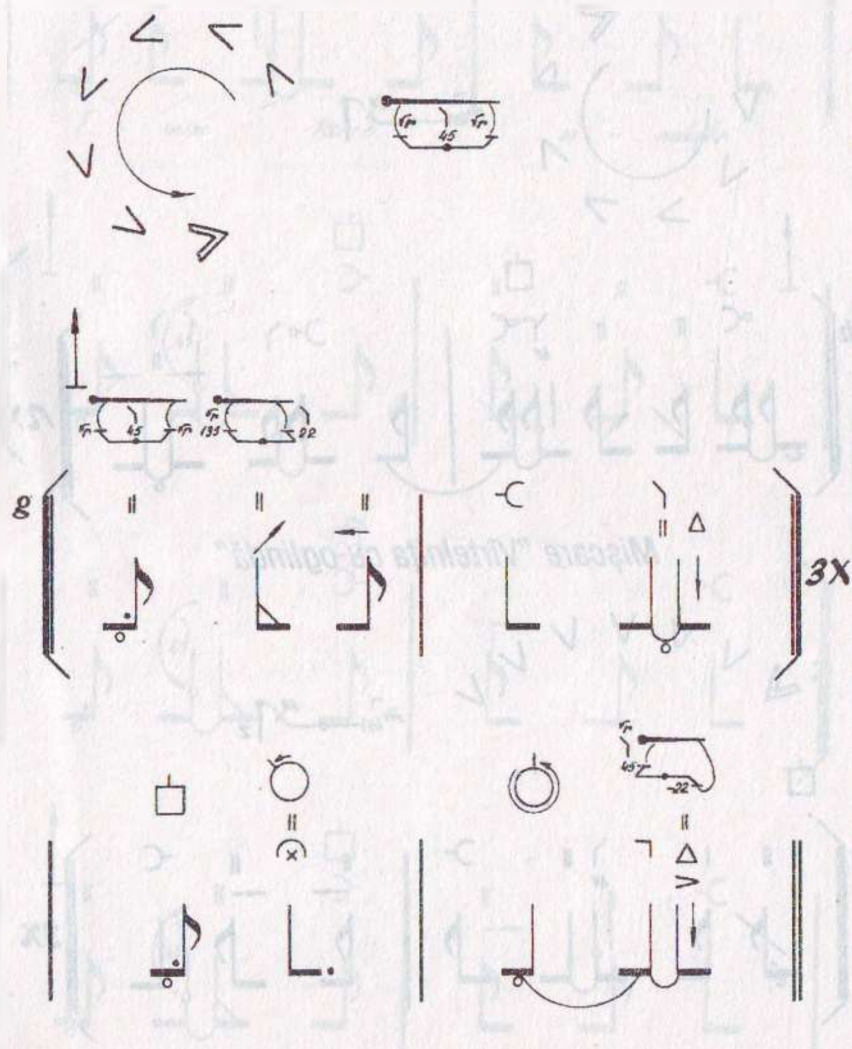
I - auzi una
I - auzi două
I - auzi trei și surp - acuma

3X

45

Mișcare "A lui Stan"

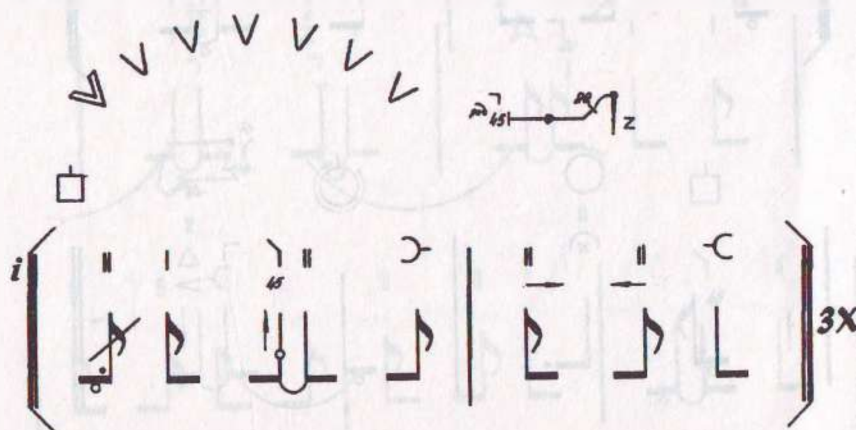

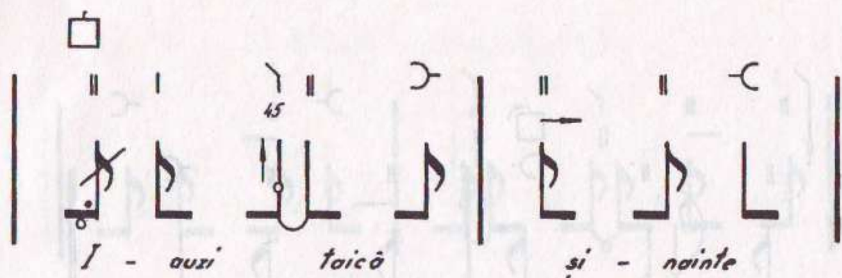
Mișcare "Dobrunul"

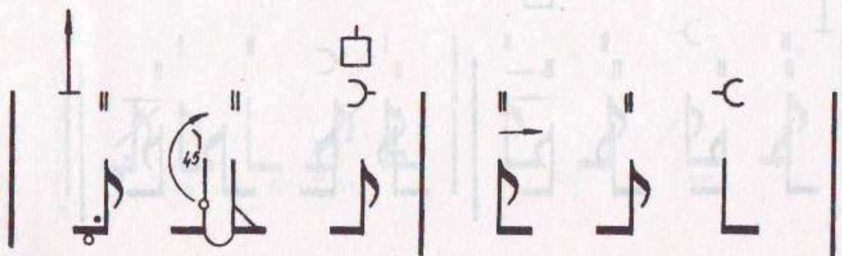
h

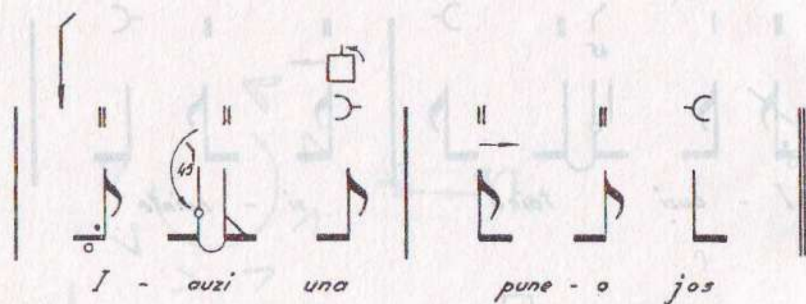
2x

Mișcare "Vîrtelnița cu oglindă"

I - auzi toică
și - nainte

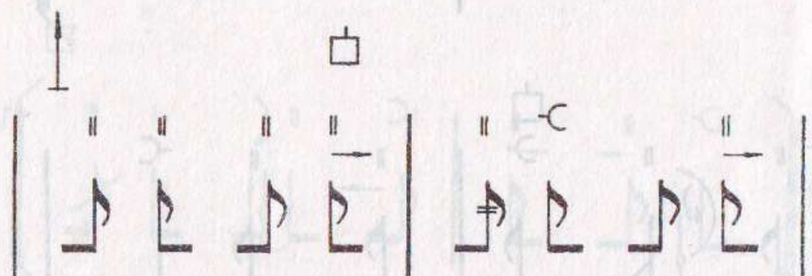

45
I - auzi una pune - o jos

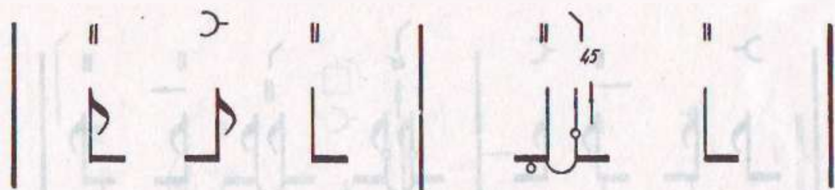

3X
I - auzi una
I - auzi două
I - auzi trei și surp - acuma

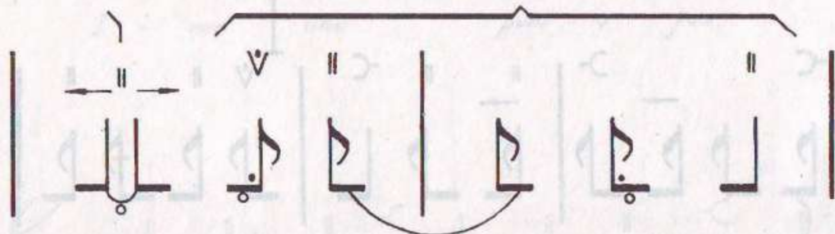

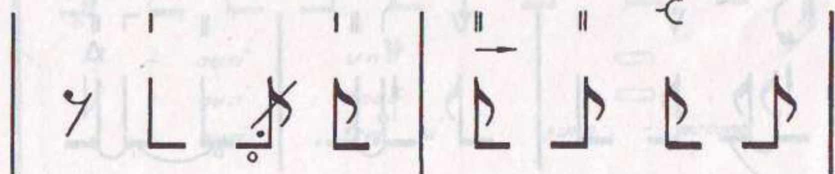

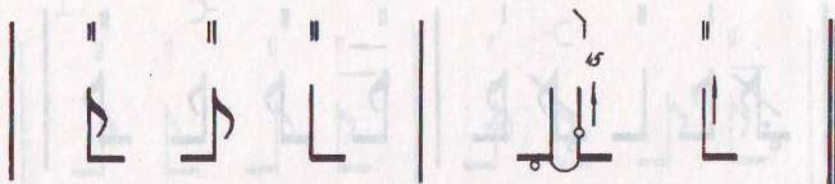
45
45
45

45

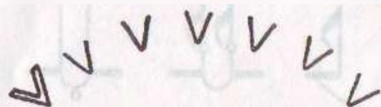

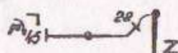

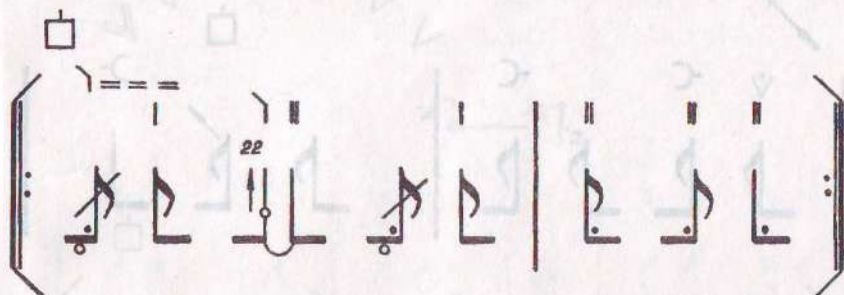

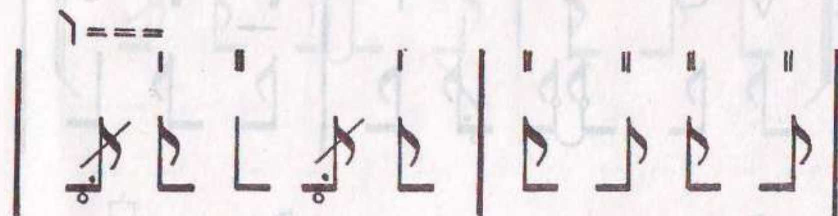

45

Mișcare "Tarapanaua"

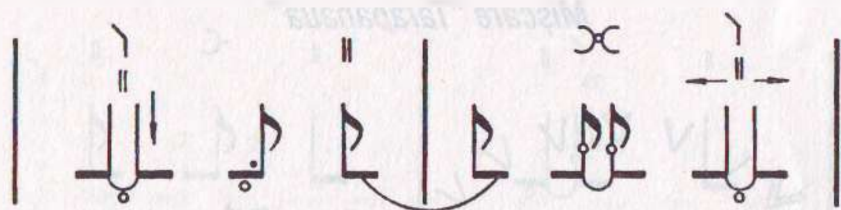

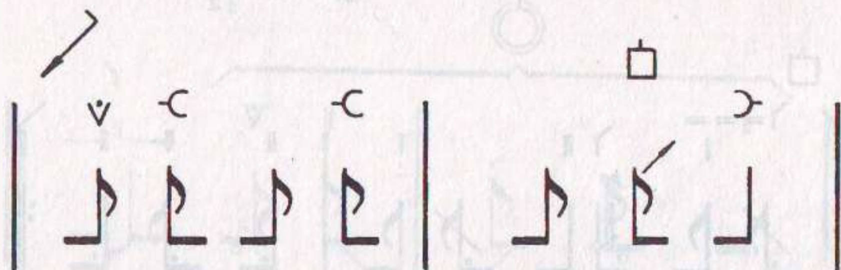

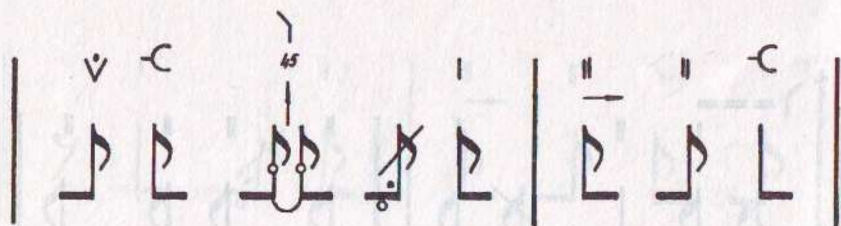

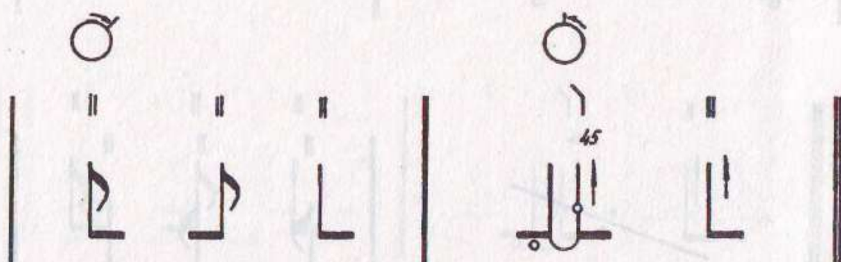

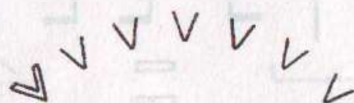

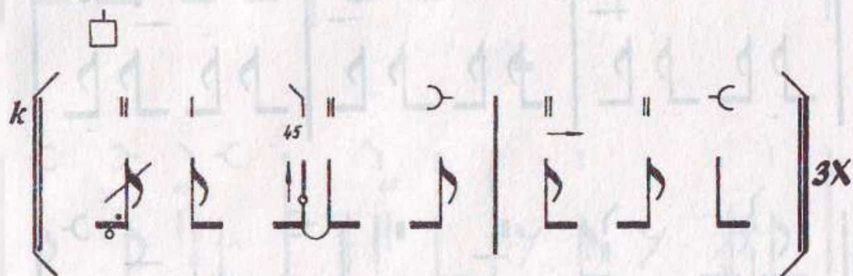

45

45

Mișcare "Cuibul"

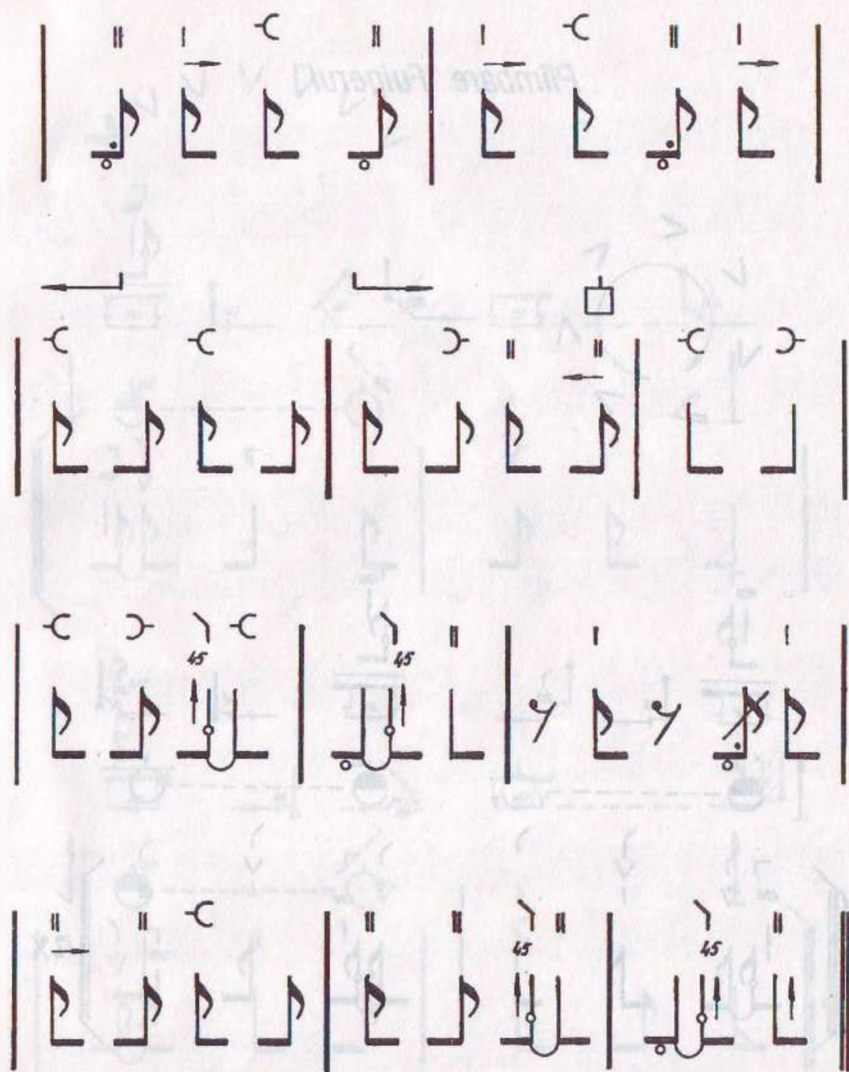

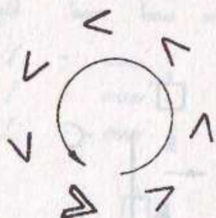
3X

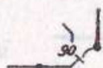
I - auzi una
I - auzi două
I - auzi trei și surp - acuma

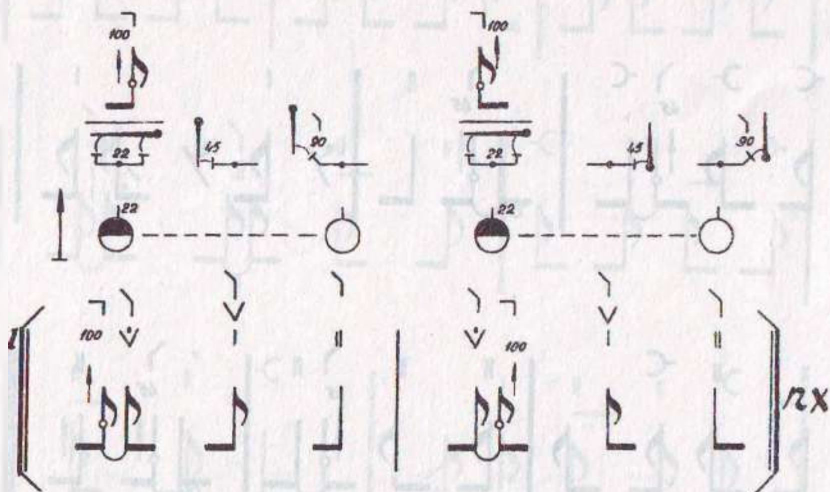
45

45
45
45
45

Plimbare "Fulgerul"

2X

CĂLUȘU

I. Plimbarea

Animato ♩ = 130

II. Miscarea

Vivoce ♩ = 172

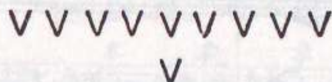

III. Plimbarea Fulgeru

Vivoce ♩ = 164

I

II

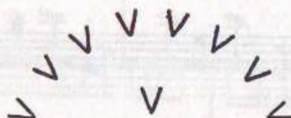
Călușeriu de pe câmpie

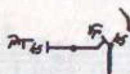

Localitatea: RUSU DE SUS
Județul: Bistrița-Năsăud

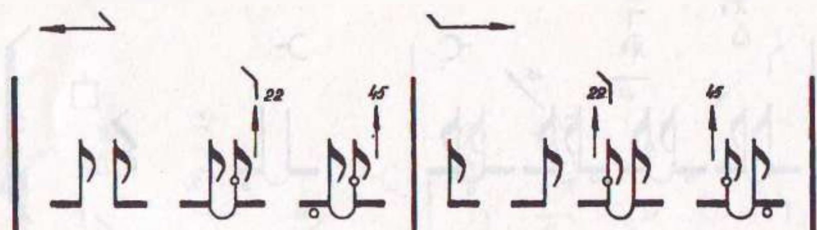
Informator:
Vasile Morușan

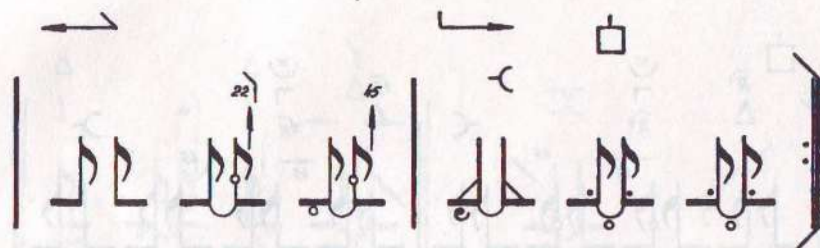
Data culegerii: **19 decembrie 1952**
Particularități: înaintea fiecărei figuri se execută o "Preumblată"

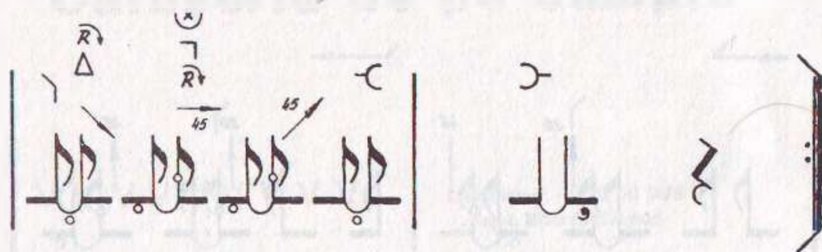
"Preumblata"

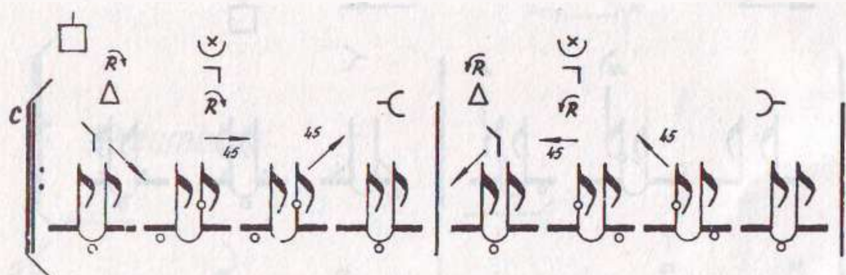

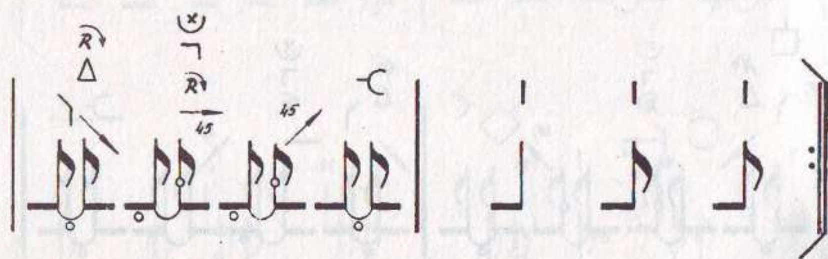
"Dreptul cu stîngul"

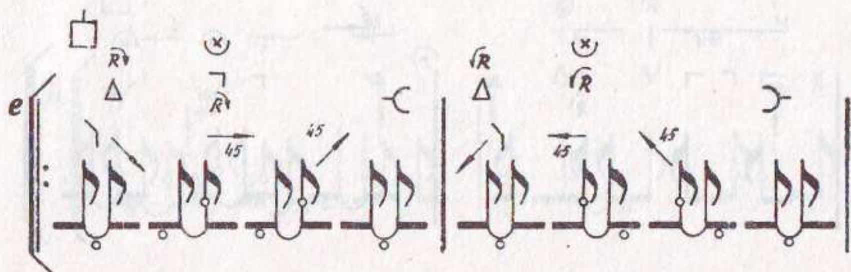
"Bătuta cu stîngul"

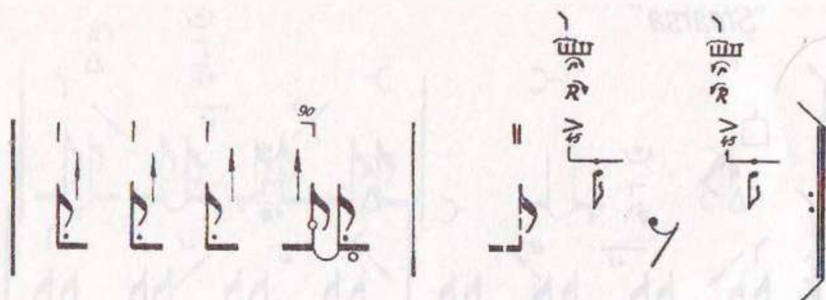

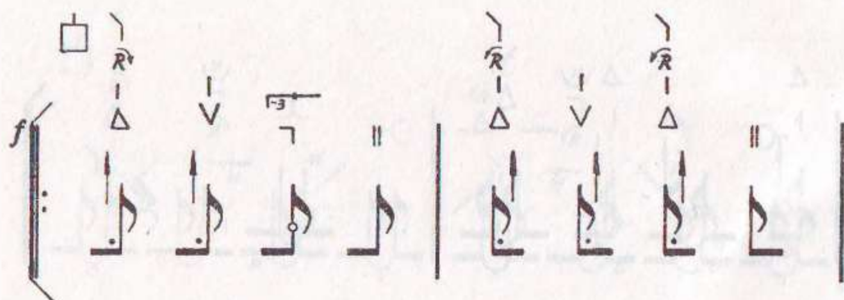
"Ștearsa"

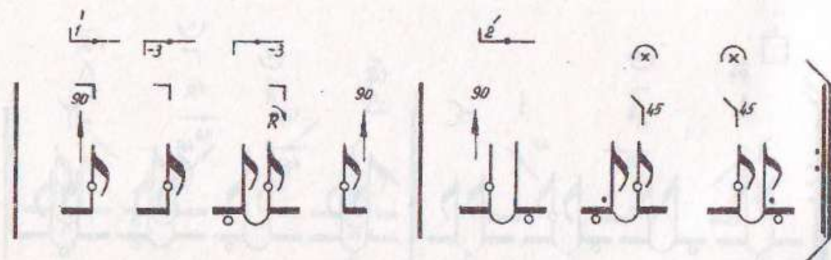
"Mustața"

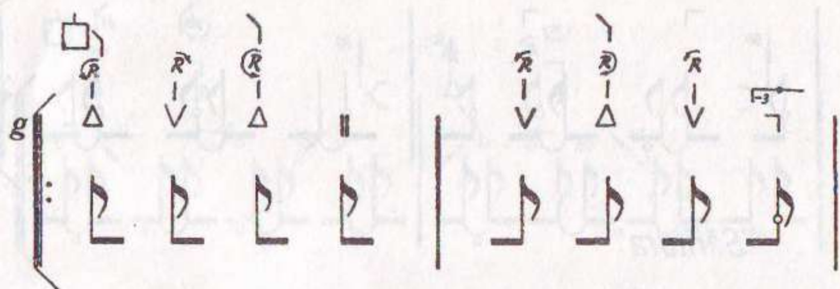

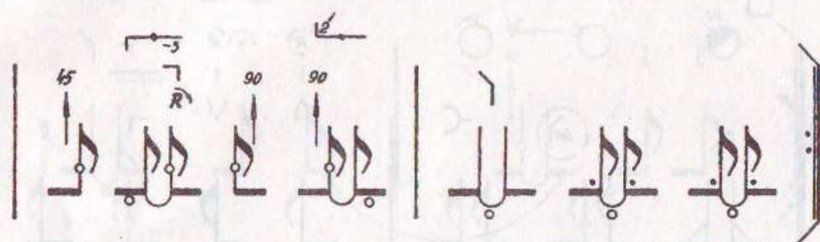
"Cu stîngul"

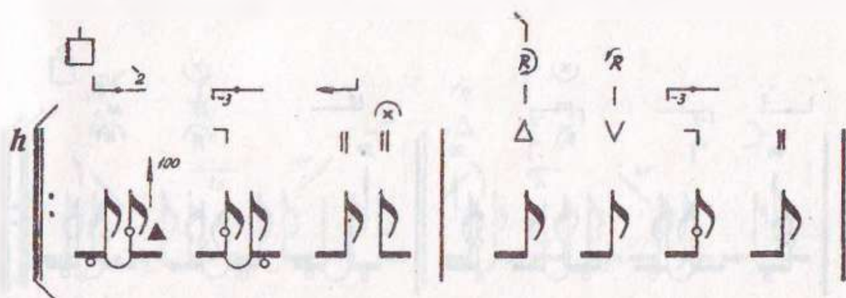

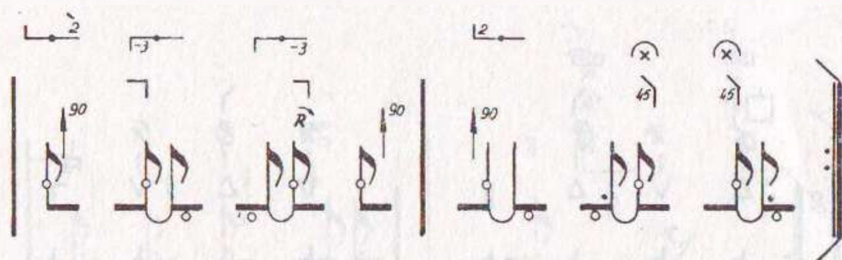
"Cu dreptul"

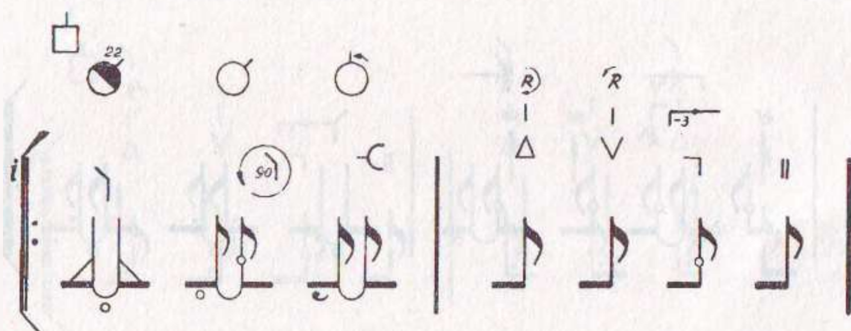

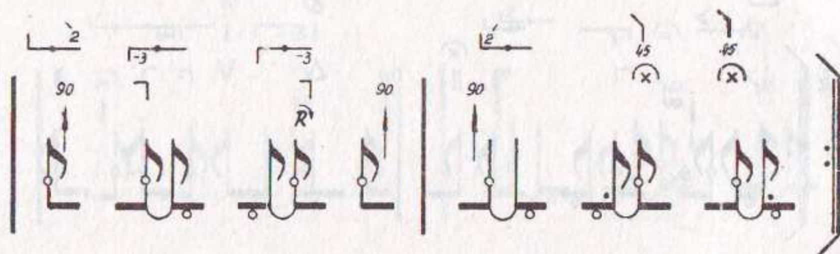
"A de sus"

"Săritura"

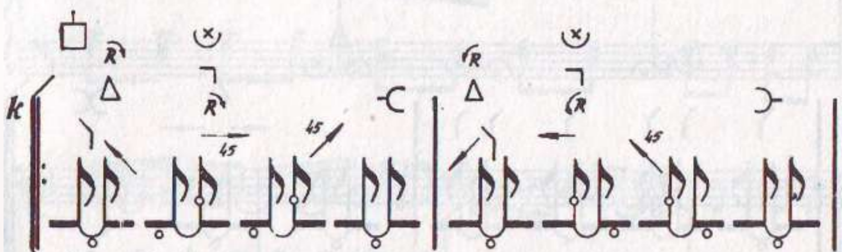

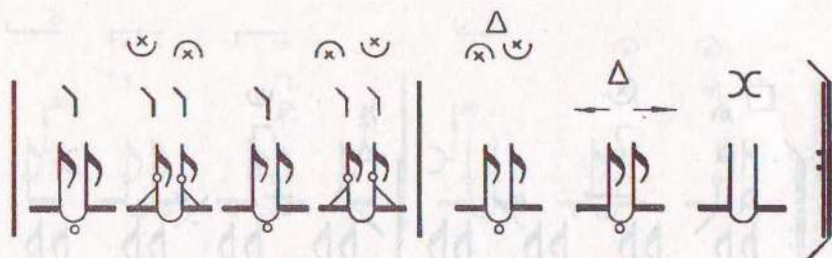

"Genunchii"

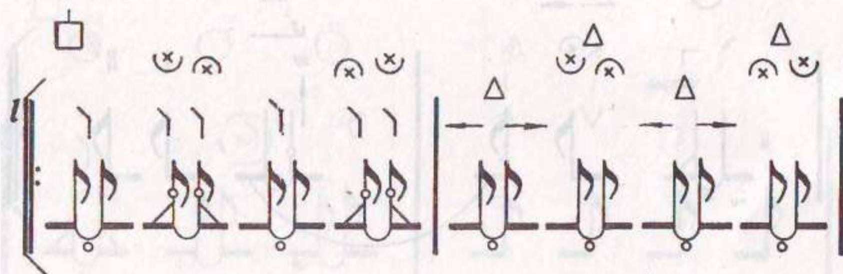
j

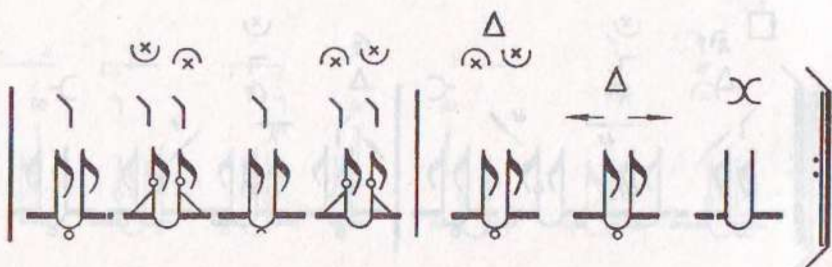
"Foarfeca mică"

"Foarfeca mare"

CĂLUȘERIU

Sostenuto ♩ = 76

MELODII DE JOC
(Călușărești)

LĂSTUNU

Animato ♩ = 128

A

1.

2.

B

HORA DIN CĂLUȘ

TĂRĂȘELU

COCHINEASCA

Prestissimo ♩ = 208

A

B

1.

2.

HORA-N BĂTĂI

Presto ♩ = 184

A

1. 2.

B

1. 2.

AMPLOIEȚUL

Allegro assai ♩=144

A

I II

B

I II

BĂLUȚA
CA LA PĂDUREȚI

Vivace ♩=160

A

I

II

B

I

II

Coregrafi din țară

Iubitori și cunoscători ai jocului tradițional românesc - profesori, culegători, coregrafi - care au adus pe scenă perle de dans venindu-ne din genuni de istorie și păstrate pentru binele spiritualității noastre, parte a obiceiurilor ninse de pulberea anilor și care dăinuiesc peste vreme, înseninându-ne viața, s-au dovedit:

Vasile Andriescu; Constantin Anduță; Emil Antohi; Ioan Apolzan; Ion Auroaica; Gheorghe Baciu; Marin Badea; Lică Baltă; Marin Barbu; Vladimir Bedea; Petre Bodeuț; Ioan Boldea-Velișcu; Corneliu Octavian Botoș; Iacob Brummer; Valeriu Buciu; Andrei Bucșan; Vasile Bucur; Tamara Cap; Floria Capsali; Stelian Cebucescu; Gheorghe Cholevas; Iuliana Ciocan; Aurică Ciornei; Ciprian Cipu; Onel Constantin; Maria Constantinescu; Petre Corpadi; Constantin Costea; Ion Cristian; Lucreția Cristoloveanu; Florea Crișu; Iacob Dance; Tiberiu Danciu; Alexandru Dobrescu; Marin Dobriță; Leontina Dorca; Nichita Dragomira; Mitiță Dumitrescu; Ilie Dumitru; Dumitru Emilian; Nicolae Ene; Elisaveta Farcașiu; Vera Făcăianu; Nicolae Fulga; Gavrilă Ghiur; Anca Giurchescu; Nicolae Goga; Veronica Hânghianu; Ion Horujenco; Gheorghe V. Ilașcu; Bebe Ionescu; Nicoleta Ispirescu; Mircea Ivănescu; Roman Jora; Gheorghe Kelemen; Kozák Albert; Lörincz Lajos; Andrei Lungeanu; Ioan Macrea; Iulian Malea; Ionel Marcu; Stelian Martin; Ion Mihai; Nicolae Mija; Miklos Antal; Ioan Motoc; Spiridon Movilă; Ioan Munteanu; Viorel Nistor; Cătălin Oancea; Dorin Oancea; Mircea Ocoș; Nicolae Pârvu; Natalia Petreanu; Ion Polexe; Ion Popa-Stere; Dumitru Popescu-Jumătate; Gheorghe Popescu-Judeţ; Ion Popescu; Ioan Pumnea; Traian Rapiță; Mureș Rădășanu; Cezar Rădulescu; Gheorghe Rotariu; Mihai Runcan; Gheorghe Sfârlogea; Ioan Simionca; Leonte Socaciu; Constantin Stancu; Tudorel Stănescu; Marian Stănoiu; Marin Stârcu; Ilie Stelian; Octavian Stroia; Ion Surdu; Mișu Surdu; Gheorghe Ștefan, Valeriu Tarbă; Gheorghe Teodorciuc; Sever Tita; Theodor Vasilescu; Viorel Vatamaniuc, Ioan Corneliu Vasiliu; Florea Vladimirescu; Dorin Vizitiu; Petre Vlase; Gheorghe Zaharescu; Sigismund Zaifeld; Ion Zăpucioiu.

CUPRINS

Corectura: prof. Constantin Cârstoiu;
prof. Traian Ciuculescu

De acelaşi autor:

- **JOCURI POPULARE ARGESENE - Casa creației populare a județului Argeş, 1970;**
- **SOARELE SI LUNA, Editura Litera, Bucureşti, 1979;**
- **DORNA DORULUI, Editura Litera, Bucureşti, 1983;**
- **INTERPRETI ÎNDRĂGITI AI MUZICII POPULARE ROMÂNESTI - dicționar, Editura "Tip-Naste", Piteşti, 1995.**

Consilier editorial: *Dan Rotaru*

Format: 16 / 61 x 86 cm
Apărut: 1997

Tiparul executat la :
S.C. "TIPARG" S.A. Piteşti - Tel.: 048/62.51.50

I.S.B.N.: 973 - 97872 - 6 - 6

I.S.B.N.: 973 - 97872 - 6 - 6

Lei 15 000